د لوړو زده کړو وزارت
کابل پوهنتون
د ښوونې او روزنې پوهنځی

د اروا پوهنې ښوونځي

Download from:aghalibrary

لیکوال: پوهاند ګل رحمن حکیم

د کور د بیا رغونې اداره (کور)
Khatiz Organization for Rehabilitation (KOR)

د ختیځ د بیا رغونې اداره (کور) د خپرونو څانګه، خپرنۍ لړۍ-۱۷

د لوړو زده کړو وزارت
د کابل پوهنتون
د ښوونې او روزنې پوهنځی

د اروا پوهنې ښوونځي

لیکونکی: پوهاند ګل رحمن حکیم
د ښوونې او روزنې د پوهنځي استاد

۱۳۷۸ هجري لمریز د کب میاشت/ ۱۴۲۰ هـجري سپوږمیز

PROPERTY OF
ARIC
Established
1989

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

د کتاب پېژندنه

د کتاب نوم : د اروپوهنې ښوونځي

ليکوال : پوهاند ګل رحمن حکيم

ليکګر :صديق الله بدر

خپرونکی : د کور د خپرونو څانګه

مهتمم : ډاکټر محمد فريد بزګر

شمير : ۵۰۰ توکه

د چاپ نېټه : ۱۳۷۸ هجري لمريز - کب / ۱۴۲۰ هـجري سپوږميز

سریزه :

داکتاب چې د « اروا پوهنې ښوونځي » تر عنوان لاندې لیکل شوی دی، زما د زیاړ او هاند نتیجه ده چې وروسته د کلونو تدریس تالیف او د اروا پوهنې د بیلابیلو منابعو له مطالعې څخه، د محترمو پوهانو او مینه والو حضور ته وړاندې کیږي .

دا اثر د لومړي ځل لپاره په ۱۳۷۰ لمریز کال کې، د ښوونې او روزنې دارواپوهنې د دریمو ټولګیو لپاره ولیکل شو .

دا دی هغه اثر د ځینو اصطلاحاتو او کمي او کیفي بدلون سره بېرته د یوې مسبوطې سریزې په زیاتولو سره، په او سني شکل وابنت. هیله ده چې په راتلونکي چاپ کې د نورو اصطلاحاتو، نوې طرحې او نظریاتو زیاتولو سره توفیق زما په نصیب شـــي .

په حقیقت کې د « اروا پوهنې ښوونځي » او پدیدې په هر وخت کې د بشري ټولنې او په خاصه توګه د ځیرونکو او روزونکو د پام وړ وې ، له ډیرې لرغونې زمانې څخه فیلسوفانو او ټولنپوهانو اروا پوهنه د ټولنې د فرهنګي ودې او پرمختګ لپاره یو بنسټیز عامل ګڼه او په دې ګروهه وو چې د ځان او په عامه توګه پر ته د انسان له پیژندنې، نشو کولای د هیواد او ټولنې د پرمختګ او لوړتیا انتظار ولرو . د دې منظور د سرته رسولو لپاره د نړۍ نامتو پوهانو

د «اروا پوهنې د ښوونځيو» د موضوع ټاکنې او څېړلو د طريقو لپاره ځانګړې وړاندېزونه کړي دي. ځينو په ذهني د سپينو «د طبيعت په سپړلو او ځينو به په ذهني تصوراتو ټاکيد کاوه.

په شلمه پېړۍ کې اروا پوهانې په دوو ډلو وېشل کېږي ځينې د تجربتي اروا پوهنې او ځينې د عقلي او منطقي اروا پوهنې پلويان ګرځي. دا پېړۍ بايد د اروايي (رواني) ښوونځيو د پراختيا او پرمختګ دوره وشميرل شي ځکه چې دې ښوونځيو د نولسمې پېړۍ د دوهمې نيمايي څخه بيا تر 1912 پورې په ډېرې چټکتيا سره، وده او پراختيا وموند، خپلې څېړنې يې په علمي بنسټ پيل او د زده کړې پروګرامونو ته يې لاره خلاصه کړه.

ليکوال زيار ايستلی چې د هر ښوونځي موضوع او د څېړنې او مطالعې طريقه په لنډه توګه توضيح او بيان کړي.

د دې کتاب سريزه فلسفي اروا پوهنه، د علمي اروا پوهنې د پيل او پوهيدو لپاره په نسبتاً لنډ ډول شرح کوي. بيا لومړی څپرکی د اروا پوهنې تاريخي سير بيانوي، د دوهم څپرکي د تداعي ښوونځي په هکله چې د يو لرغوني انګليسي ښوونځی دی او ځينې مطالب يې لا تر اوسه د تدريس وړ دي په زړه پورې تطبيقي مواد رانقل کړي دي. دريم څپرکی د شعور په هکله د «جوړښت بنسټ ښوونځي» تر عنوان لاندې د ذهني اجوړونکي اجزاو او توکي عناصر، په هکله معلومات وړاندې کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم څپرکی د عمل د اصالت ښوونځی دی ، د ا ښوونځی د شعور یا ذهن په کارول او اړیکی یې د چاپیریال سره څیړي . پنځم څپرکی د سلوکي ښوونځي موضوع ده چې په ځانګړې ډول حرکت او د فعالیت کنټرول او اټکل دی . په علمي طریقه تر څیړنې لاندې نیسي . شپږم څپرکی د روانکاوی تر عنوان لاندې شعور په دوه ډوله یا برخو ویشي او د ظاهري سلوک اصلي عوامل د شعور په تیاره برخه کې لټوي . اووم څپرکی د اروا پوهنې دریم بُعد یا دریم قوت « د بشري اروا پوهنې » تر سرلیک لاندې د انسان د سلوک او فعالیت په هکله ، د تجربتي او عقلي اروا پوهنې د اصولو او قوانینو په کارولو سره معلومات وړاندې کوي .

د درنو لوستونکو د اسانتیا په خاطر زیات ایستل شوی چې د اروا پوهنې د اصطلاحاتو معادلې کلمې په انګلیسي ، د متنونو او د کتاب په پای کې د یوې مجموعې په توګه په الفبايي ترتیب ولیکل شي .

په پای کې له محترم اسمعیل یون او صدیق الله بدر چې د کتاب په ترتیب کې او همدا رنګه له ښاغلي فرید بزګر نه چې په چاپ او خپرولو کې یې خاصه پاملرنه کړې ، د زړه له کومې مننه کوم .

په درښت

ګل الرحمن حکیم

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اروا پوهنې ښوونځي

د پوهنيزو آثارو خپرول د يوې ژبې او ملت د ودې او پرمختګ لپاره ډېر مهم دي. هغه وخت چې پر کابل پوهنتون د جګړې ناتار نه و خور شوی، نو ګڼ شمېر درسي او مرستندوی درسي کتابونه، مجلې او نور پوهنيز کتابونه يې خپرول. دغو آثارو پر خپل وخت د پوهنتون د محصلينو درسي ستونزې خروبولې او د استادانو د پوهنيزو تجربو او معلوماتو په زياتون کې يې کارنده رول درلود. د جګړې له کبله د کتابونو او پوهنيزو اثارو خپرول په ټپه ودرېدل. د پوهاند صاحب ګل رحمن حکيم دا علمي اثر هم لږ تر لږه د اتو کلونو په بهير کې د چاپ جوګه نه شو.

دا اثر چې د اروا پوهنې ښوونځي راپېژني او پر يو شمېر نورو، اروايي مسايلو بحث کوي، د کابل پوهنتون د ښوونې او روزنې پوهنځي کې د يو درسي کتاب په بڼه تدريسېده، چاپ يې د نوموړي پوهنځي محصلينو ته خورا مهم و. د دغې اړتيا له کبله ما له پوهاند صاحب ګل رحمن حکيم سره د دغه اثر د چاپ په باب خبرې وکړې. استاد د دې کتاب يوه لاسکښلې نسخه ما ته راکړه. ما د هېواد ځوان ليکوال او شاعر ښاغلي صديق الله بدر ته د خطاطۍ لپاره ورکړه. بدر صاحب په ډېره مينه په ورېا ډول دا کتاب خطاطي کړ.

د چاپ لپاره مې د هېواد له ډېر تکړه ليکوال او روغتيا پال ښاغلي ډاکټر محمد فريد بزګر شخه چې د علمي کتابونو له خپرلو سره ډېره زياته مينه لري او تر اوسه يې پخپله هم ګڼ شمېر طبي، ادبي او نور پوهنيز کتابونه چاپ کړي دي، هيله وکړه، ښاغلي ډاکټر فريد بزګر زموږ هيله پوره کړه او دا پوهنيز کتاب يې پخپل لګښت چاپ کړ.

زه د کابل پوهنتون د ښوونې او روزنې پوهنځي محصلينو او پوهاند صاحب ګل رحمن حکيم ته د دغه کتاب د چاپ له امله مبارکي وايم او له ښاغلي صديق الله بدر او ګران ډاکټر فريد بزګر شخه ډېره مننه کوم چې دا کتاب يې د چاپ جوګه کړ.

په مينه او درناوي

د پوهنيزو او ادبي کتابونو د خپراوي او د هېواد د فرهنګي بډاينې ليوال

پوهنيار محمد اسمعيل يون

۱۳۷۸/ لړم/ ۱۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

د خپرونکي سریزه

په خپله ژبه د پوهنیزو موادو (کتابونو، مجلو، ورځپاڼو، رسالو، خپرنـو، اخبـارونو، قاموسـونو، اطلسونو، او نورو) نه موجودیت د دې سبب شوی چې افغانان نورو ژبو ته مخه کړي، کـه د دوی مجبوریت او اړتیا په خپله ژبه رفع شي، هیڅوک به بلې ژبې ته ترجیح ور نه کړي.
پوهه او د پوهې زده کړه دوامداره اړتیا ده، هیڅوک نه شي ویلی چـې ګونـدی مـا فلانـی کتاب او یا کتابونه ولوستل او اوس زه په هر څه پوهیږم. په دې مانا چې په یو کتـاب یـا یـو څو کتابونو کې ټوله نني پوهه نه شي راټولیدی. حتی د یوې ځانګړې ځانګې یوه کوچنی برخه په یو یا څو محدودو کتابونو کې نه شي راټولیدی. د بېلګې په ډول، همـدا ارواپوهنـه به په نظر کې ونیسو، او یا همدا ستاسې په لاس کې کتاب به په نظر کې ونیسـو، دا یـوازې د ارواپوهنې د ښوونځیو په هکله غږیږي، خو د ارواپوهنې نورې برخې لکه د ویرې ارواپوهنه، د خوب ارواپوهنه، د هوښیارتیا اروا پوهنه، د ماشوم ارواپوهنـــه، جنسـي ارواپوهنـه، د ښځو ارواپوهنه، د بلوغ د وخت ارواپوهنه، د جګړه ځپلو وګړو ارواپوهنه، د وجود ژبه، د رنګونـو ارواپوهنه، د مجرمینو ارواپوهنه، مصنوعي خوب او داسې په سلګونو نورې ځانګې یې په یـو کتاب کې راټولول ناشونی کار دی. نو افغانانو ته هم په مختلفو ساحو کې په مختلفو سویو د پوهنیزو موادو اړتیا ده.
له بده مرغه په دې اوږده ټپل شوې جګړه کې چې زموږ د کور کوډلې له سولو پرته یې زموږ ټوله شتمني له خاورو سره خاورې کړه زموږ ټول د زده کړې کره سیستم هم ګډوډ شـو. اوس باید ټول افغانان لاسونه سره راونغاړي او د خپل هـېواد د بیا رغولـو تـه مـلا وتـړي، او پـه ځانګړي ډول د هېواد د ملا تیر او که ووایم بنسټیز عنصر یعنې پوهـــې تـه ځـانګړې پاملرنـه وکړي. دا کار په یوازې ځان نه کیږي، لکه چې مخکې مې وویل افغانان بـاید سـره لاسـونه ورکړي او هر څوک د خپل وس په اندازه په خپل مربـوط کـار کـې ونـډه واخلـي، چـې دا کتاب د دغه عمل ښه بیلګه ده. قدرمن پوهاند صاحب د کتاب د لیکلو درونـد بـار پـه غـاړه واخیست، ښاغلي صدیق الله بدر په خپلو هنرزیږونکو ګوتو خطاطي کړ، د پوهنـیزو او ادبـي کتابونو د خپراوي او د هېواد د فرهنګي بډاینې لیوال ښاغلي محمد اسمعیل یون په وسـیله کتاب ما ته راورسید، او موږ هم د خپلو ډیرو محدودو امکاناتو څخه په استفادې کتاب چـاپ کړ، یانې هر یوه خپلې وسې کار وکړ، او دا کتاب یې د چاپ جوګه کړ.

یون

(c) ketabton.com: The Digital Library

قصه نوره نه اوږدوم، د کابل پوهنتون د ښوونې او روزنې خوړو محصلینو او درونداو قدرمن پوهاند صاحب گل رحمن حکیم تـه د دې پـه زړه پـورې کتـاب مبـارکي وایم، او پـه ټولـه افغاني مینه یې د افغانستان د زده کړې او پوهې لوی کانون د کابل پوهنتون ته، چې ډیرې سختې شپې ورځې په تیرې شوي دي، ډالۍ کوم.

په دې هیله چې د دې کتاب هر لوستونکی دومره ستر شي، چې نور افغانان په ویاړ ووایـي، چې فلانی افغان دی، د سترگو تور محصله ستاسې د پوهنځي په څنـگ کـې د افغـان سـید جمال الدین مقبره ده، هغه یوازې د افغانانو ویاړ نه بلکې د سیمې ویاړ دی. زه غواړم چــې د دې کتاب هر لوستونکی د سیمې ویاړ شي.

په خورا درنښت
ډاکټر محمد فرید بزگر
د ختیځ د بیا رغونې (کور) مشر

(c) ketabton.com: The Digital Library

نیولیک

لومړی څپرکی .... (۱)

فلسفي اروا پوهنه .... (۱)

سقراط .... (۴)

افلاطون .... (۵)

ارسطو ..... (۷)

اپیکور .... (۱۲)

زینون .... (۱۳)

دوهم څپرکی ...... (۱۶)

د علمي اروا پوهنې تاریخي سیر .... (۱۶)

لومړی مرحله .... (۱۶)

دوهمه مرحله .... (۱۷)

دریمه مرحله ...... (۱۷)

د علمي طریقې نیمګړتیا (۱۹)

د نوي سیستم یا فکر پیدا ینت (۲۰)

د اروا پوهنې د نبوغو فهرست (۲۲)

دکارت .... (۲۴)

هابس .... (۲۴)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نولسمې پېړۍ اروا پوهنه (۲٦)

د رېبم څېړنې .... (۳۱)

د تداعي د اصالت لرغوني ښوونځی (۳۳)

د اصالت تداعي مخکښان (۳۷)

د اصالت تداعي متأخر ښوونځی (۳۹)

هربارت (۳۹)

د هربارت د پيدايښت له نظريې څخه ګټه (٤۲)

د زده کړې مرحلې د هربارت له نظره (٤۳)

د ابينګهوس د تداعي نظريه (٤٥)

د اصالت تداعي نني ښوونځی (٥۰)

تارنډايک (٥۱)

د پاولوف شرطي .... (٥٤)

څلورم څپرکی: د شعور جدونکي ښوونځی (٥۸)

د اروا پوهنې جرمني ښوونځی (٥۸)

د تیچنر د عقايدو اصول (٦۳)

د عمل د اصالت ښوونځی (٦۸)

د جيمز انګل څېړنه (٦۹)

د ژوند د بقا اصل (۷۲)

د جان ديوي د څېړنې طريقه (۷٤)

ادراک د جان لاک له نظره (۸۱)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ویلیام جیمز اړوا پوهنه «۸۲»

پنځم څپرکی «۸۶»

د سلوک د اصالت ښوونځی «۸۶»

د واټسن سلوکي نظریه «۸۶»

د سلوک علم د سکینر له نظره «۹۵»

د طبیعت او انسان اړیکې «۹۶»

د جبر او سلوک رابطه .... «۹۹»

شپږم څپرکی «۱۰۵»

د ګشتالت ښوونځی «۱۰۵»

د ګشتالت څرنګوالی او اهمیت «۱۰۵»

د شکل او ځمکې نقش .... «۱۰۹»

د ګشتالت د ښوونځي قوانین «۱۱۱»

د جامعیت یا تعادل قانون «۱۱۱»

د مجاورت قانون «۱۱۲»

د مشابهت قانون «۱۱۳»

د پیوستون قانون «۱۱۳»

د نیک پیوستون قانون «۱۱۴»

زده کړه د ګشتالت له نظره «۱۱۴»

د ادراک اهمیت په ګشتالت کې «۱۱۵»

د بصیرت نقش «۱۱۶»

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سلوک او زده کړې اړیکې (۱۱۶)

د ژوند فضا (۱۱۹)

رواني چاپېریال (۱۲۱)

اووم څپرکی (۱۲۴)

د روانکاوۍ ښوونځی (۱۲۳)

اتم څپرکی (۱۲۷)

د اروا پوهنې درېیم قوت (۱۲۷)

هیومانیزم (۱۲۷)

بشري اروا پوهنه (۱۲۸)

اصطلاحگانې (۰)

اخځونه (۱۳۲)

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی څپرکی

سریزه :

فلسفي اړوا پوهنه

لرغونو یونانیانو په خاصه توګه له سقراطه څخه د مخه فیلسوفانو علم د کائیناتو په پیژندلو پیل کړ . د دې زیار ایسته چې د نړۍ راز درک او لومړۍ جوړونکې ماده یې پیدا کړي یا په بل عبارت له سقراط نه د مخه فیلسوفانو غوښتل پوه شي چې او وویني چې نړۍ له څه شي څخه جوړه شویده .

هر یو فیلسوف د یوه آر (اصل) پر اساس یوله دغو موادو څخه لکه اوبه ، هوا ، اور او خاوره د کائیناتو د کوچنۍ ذرې او لومړي واحد په توګه وپیژانده او لومړی عنصري سیستم یې را مینځته کړ . دې فیلسوفانو به دا انګیرله چې د خارجي جهان ظاهري بڼه او صورت ترکیبي جنبه لري او ډیر پیچلی معلومیږي ، خو که تحلیل او تجزیه شي نو ساده او آسانیږي . دې پوهانو به دا ادعا هم کوله چې موږ خارجي جهان هغه وخت پیژندلی شو چې ترکیبي واحدونو ته یې ور ننوځو د همدې ګروهې (عقیدې) پر اساس فزیکي څیړنې پیړه پر پیړه دا تم په حریم کې پاتې شي ، بیولوژي

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هر ژوندي موجود (ارګانيزم)، جوړونکی واحد ته سلول یا ژوونکه (حجره)، ووېله او د اروا پوهنې د فیلسوفانو له اصولو سره ساده تصور، احساس او د بنیادم سلوک، د ذهن د جوړونکي واحدونه، اصلي ار (موضوع)، نه دی، بلکې هغه شریکه طریقه ده چې په ټولو کې باید یو ډول وي. دوی په دې باور وو چې که موږ پوه شو چې پنځ (طبیعت)، له ساده اړیکو څخه جوړ شوی دی، نو کولای شو چې د ترکیبو (اجزاوو)، د ترکیبولو طریقه یې هم پیدا کړو او که اجزاوې ولرو نو کولای شو چې ټول (کل)، هم د اجزاوو له ترکیب څخه جوړ کړو.

بله پوښتنه چې د فیلسوفانو ذهن او پاملرنه ځان ته راګرځوله دا وه چې څنګه کولای شو په حال او احوال وپوهېږو او پېژندګلوي پیدا کړو، دې پوښتنې په لومړي سر کې روحي او رواني بڼه نه درلوده او مطلب یې دا نه وو چې څنګه زده کړه کوو، بلکې د پوهې صحت او اعتبار متوجه وه. خو هغه دې فلسفي بحث ورو ورو د اروا پوهنې د بحثونو لپاره لار پرانستله او دا پوښتنه را منځته شوه چې څنګه زده کړه او پېژندګلوي ترسره کېږي، همدا ډول بحثونه د دې سبب شول چې په لومړني یونان کې سوفسطایان را پیدا شي. نو ویلای شو چې سوفسطایان د معرفت د بحث مخکښان لارویان دي. دې ډلې فیلسوفانو نوي اندونه او نظریات را منځته کړل. په لنډ ډول

باید ووایو چې همدوی د فلسفي بحث او علمي اړیکو ته چې د کائیناتو او
بشري ټولنې په هکله و، بدلون ورکړ او د انسان په باب یې راو
-ګرځاوه چې عامه توګه دا یوه اروایي یا رواني څېړنه توجیه او
تعریفولای شو . دې پوهانو، فلسفه د وسیلې په توګه وشمېرله
او په دې باور شول چې نور باید د ژوند او هغې پایلې په هکله چې
د حیات په فلسفه کې نغښتې ده و غږېږو . نو ځکه خطابې تدریس
د یوې وسیلې او د ژوند د تجربې په توګه پیل شو . د همدې
فلسفې پر بنا د دې فیلسوفانو له منځه د خطابې د ریتوریک مربیان
راپورته شول او د عقل او ذکاوت په نقادي او د علم او پوهې
په صحت او روغوالي یې پیل وکړ . خو له دې فیلسوفانو څخه ځینو
د ګټې لاره غوره کړه، زښت او څېړ یې، نرم او سها سپته او بد
او ناروالي، نیک او ناروا ښکاره او ورپېښول، د هغې ورځې له
غوښتنې سره سم، سوفسطاییانو فصاحت او بلاغت د خطابې سره
یوځای کړل . نو خطابه د ژوند غټه وسیله او د هغه وخت ډېر
عالي هنر وګرځېد . دوی به ویل چې موږ رښتیني علم ته نه رسېږو
نو باید د ژوند په علم او همداسې په ټولنه کې د کامیابۍ او بریا
لیتوب په لار پوه او بریالي شو او دا بریالیتوب د خطابې په فن کې
نغښتې دی . دا نظریه لا اوس هم د ځینو نننیو اروا پوهانو له
ګروهې سره ورته والی لري .

دې نظریې سره سم د مسایلو عوارضو او تظاهر ته پاملرنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

راکړځي ، د وضعې او جریاناتو پېژندنه د ژوند د ګټو په خاطر مطالعه
او څېړل کېږي .

سقراط : په دغه زمانه کې وچې سقراط (۴۷۰ - ۳۹۹ ق م) که څه
هم له سوفسطایانو سره مخالف او د هغوی خطاوې او تېروتنې یې
څرګند ولې خو په یوه موضوع کې یې له هغو سره شریکه او مشترکه
وجه درلوده ، هغه دا وه چې انسان خو ځان ونه پېژني د کائیناتو
په هکله باید بحث او مناقشه ونه کړي دې ځای کې د سقراط موخه دا
نه وه چې موږ د نړۍ په احوال او علم نه شو پوهېدی . مطلب یې
دا دی چې خلک باید په هغه شي چې د رښتیا او حقیقت پیدا کول او
کشف په ځان پېژندنه او د ښو او خپل بالل انسان ته د یوې مقدمه
او وسیله برابروي چې د نړۍ حالات او وضع تحلیل کړي . بل دا چې
انسان باید خپلو ممنوعو سره ژوند وکړي . نو ځان پېژندنه په
څېړونو کې یو طبیعي امر او پدیده ده .

سقراط دا دعوه هم کوله چې انسان داسې پوهې ته اړتیا لري
څکه چې همدا پوهه انسان ته ځواکمنوي چې خپله دنده وپېژني
او پرهیزګاري وکړي . د سقراط په ګروهه پرهیزګاري د پوهې
معلول دی ، ټولې ناخوالې او بدبختۍ د ناپوهۍ او جهل نتیجه او
ثمره ده . سقراط عقیده درلوده چې پوهه د انسان په فطرت
کې بالقوه وجود لري او د پېژندګلوۍ هسته په بدن کې مو
جوړه ده ، باید وده ورکړل شي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

سقراط به ویل چې انسان یو اخلاقي موجود دی ، همدې وینا هغه یې ممتاز او مشخص شخصیت ګرځولی و .

سقراط به ویل چې د انسان په تحلیل کې باید هغو اړیکو ته چې د همنوعانو او د دولت سره یې لري پاملرنه وشي . دانظر په پوره لحاظ د اوسنیو سلوک پېژندونکو له نظر سره یو شان ده ځکه چې د سلوک د سپوونځې طرفداران پدې ګروهه دي چې باید د انسان د آخذې د دستګاه ارتباط له محیط سره وڅېړل شي ولې باید پام ولرو چې د سلوکي سپوونځې پیروان د فرد یا شخص فزیکي چاپېریال ته ډېره پاملرنه کوي ، خو سقراط تر هرڅه د مخه د انسان ټولنیز چاپېریال ته ډېر علاقمند و .

په دې ډول وستیو کلونو کې د اروا پوهنې علم هم دا طریقه وړاندې کړې چې ټولنیزه اړیکه مهم ګڼي او اخلاقي مسئلو ته پاملرنه کوي ، له همدې کبله ټولنیزه اروا پېژندنه را منځته شوه او لرې نه ده چې د اروا پېژندنې په ټولو برخو خپل سیوری وغوړځوي .

افلاطون :

پوهان پوهېږي چې د سقراط ډېر منلی او لوی شاګرد افلاطون (428 - 347) دی ، که فلسفه په مشايي او اشراق وویشل شي نو افلاطون د دوهمې ډلې په سرکې راځي او مقام

(c) ketabton.com: The Digital Library

یې لوړ دی ، دی لومړنی شخص دی چې د ذهن او مادې ، د بدن او نفس ترمنځ یې توپیر وکړ او ثنویت یې رامنځته کړ . په بل عبارت د انسان وجود ته یې د ثنویت په سترګه وکتل . دا نظریه د تاریخ په اوږدو کې د فیلسوفانو د پاملرنې وړ وګرځیده او لا ویلی شو چې د فلسفې اساسي بحث پدې محور څرخیږي .

افلاطون عقیده درلوده چې د معقولاتو نړۍ ډیره عالي نړۍ ده ، چې فرد کولای شي ځان پرې مشغول کړي او ډیر لوړ بشري امکانات له نظره تیر کړي . افلاطون باور لري چې ده د معقولاتو په سیر او د بهرنۍ نړۍ په مشاهده کې ، تصوراتو او اشیاو ته پام وګرځاوه او د دوی ترمنځ یې توپیر پیدا کړ . دی ادعا کوي چې تصورات په عقل او شیان په حواسو درک او پیژندل کیږي . دی وایي چې معقولې چارې معتبرې دي او محسوس هغه دومره اعتبار نه لري دا اشاره هم کوي چې معقول امور کمال ته نژدې دي . او د کمال داسې حالت ښیي چې په هیڅ ډول په محسوساتو د درک وړ نه دي . د مثال په ډول د ښایست تصور بې زیانه دی او همیشه وي خو ښایسته شیان په بل ارتباط ښایست لري ، دا تغییر کوي ، ناقص دی او تلپاتې حالت نه لري . نو ځکه د افلاطون په نظر کامل ، ثابت مطلق او معتبر امورات ، عقلي امور دي او متغیر ، متحرک ، ناقص امور چې محسوسات دي اعتبار نه لري .

(c) ketabton.com: The Digital Library

په بله وینا واقعي نړۍ ، معقول عالم دی او محسوس عالم
هغه عالم صورت دی . ماده او شیان د تصوراتو محل دی .

افلاطون خپله له طبیعت د انسان څخه پیل او هغه یې د خپلې اروا پوهنې د بحث مقدمه او سریزه وګرځوله . افلاطون وویل د انسان د طبعي اصیل استعدادونه درجه بندي کیدی شي . د انسان تر ټولو اصیل استعداد ... او داخلي نیرو عقل دی چې ځای یې سر دی . دوهم استعداد یې ، جرئت او زړورتیا ده چې ځای یې په زړه کې دی او د انسان بل استعداد شهوت دی چې په نس کې ځای لري . افلاطون دا درې قوې د نفس اجزا ګڼي ، نو ځکه د هغه عقاید د ذهني استعدادونو د مکتب له طرفدارانو سره ورته والی لري . همداسې افلاطون فردي توپیرونه او د افرادو د استعدادونو ترمنځ توپیر ، تشخیص کړ او د جمهوریت په کتاب یعنې په مدینهٔ فاضله کې یې یادونه وکړه چې افراد باید خپلو استعدادونو سره سم و کارونو ته منصوب او وګمارل شي . نو د دې اصل سره سم هغه خلک چې په عقلي لحاظ له نورو څخه لوی دی ، نو باید د حکومت په ډله او هغه خلک چې له نورو څخه زړور او ډیر جرئت لري د جنګیالو په ډله کې داخل شي او هغه خلک چې په ژوند کې یې له خوراک او خوب څخه په بل څه نه پوهیږي بنا یې د کسبیانو ـ بزګرانو ، کارګرانو او مریانو ډله جوړه کړي . د افلاطون د اروا پېژندنې یا اروا پوهنې دا اړخ په نوې اروا پېژندنې اغیزه لري او

(c) ketabton.com: The Digital Library

او علمي اعتبار یې لېږ دی.

مخکې مو اشاره وکړه چې که فلسفه په مشايي او **اشراقي** برخو وویشو نو افلاطون د اشراقي فلسفې د سرکښې ده. نو اوس باید یادونه وکړو چې د هغه شاګرد یعنې **ارسطو** (۳۸۴-۳۲۲ ق م) له یوه اړخ څخه د هغه رقیب او د هغه په مقابل کې ځای لري.

ارسطو د مشايي فلسفې مشر او هغه څوک دی چې د نړۍ د خلکو د عقاید و او افکارو محور یې په کلونو کلونو څرخولی دی.

دې یوه او عالم د خپل استاد نظر چې معقولات د بل عالم یا جهان څخه دی، نه قبلوي او دا ادعا کوي چې ذهني یا عقلي امور هم د طبیعت په نظام کې د بل هر عادي امر یا پدیدې په شان دی. که ذهن او ماده یو د بل سره توپیر هم ولري نو هغسې توپیر نه دی چې افلاطون یې وایي. د ارسطو په نظر نړۍ باید د مادې او صورت په لحاظ توجیه شي. ارسطو په بل لحاظ هم د استاد له نظر سره اختلاف پیدا کړ. ده د خپل استاد په خلاف چې حقیقت یې په کلیاتو او معقول عالم کې لټاوه د خپل عمر د پېر وخت د عالم مثل په څېر ګانه او دا یې ویل چې باید هیني، واقعي او طبیعي چارو ته پاملرنه وشي نو ځکه د افلاطون نظریې قبول نه کړې او لا د هغه په رد ولو او ابطال کې یې زیار وکیښ او په دې باور شو چې مادې او صورت تر منځ دومره واټن نه شته او نه شو کولای هغه دواړه یو له بل څخه بېل او جلا کړو ځکه چې یو

(c) ketabton.com: The Digital Library

له بل سره تړلي او د دې یادونه يې هم وکړه چې صورت په مادي اجسامو کې څرګندېږي او ځانګړی جوهر نه دی. ماده په بالقوه توګه صورت دی. د صورت جلوه په ماده کې یا په بله وینا د مادې او صورت اتحاد عبارت له حقیقي شي څخه دی. د مرمر ډبره بالقوه مجسمه ده، او مجسمه صورت دی چې د مرمر په ډبره کې څرګندېږي.

هغه تفسیر او توجیه چې ارسطو يې د علیت د قانون په برخه کې لري د هغه له ګړوهې سره چې د مادې او صورت په برخه کې يې لري اړخ لګوي او نښلي اړیکه لري.

ارسطو په دې ګروهه و چې صورت له مادې څخه جلا وجود نه لري خو یوه استثنا يې په دې برخه کې جاېز شمېرله. هغه داوه چې، کامل وجود، غایي صورت او یا علت العلل، مافوق د مادې له هستی څخه دی. نوځکه باید صورت محض وي او ځکه چې ټول مادي چارې د خپل صورت د تشخیص لپاره، په حرکت کې دي نو دا غایي صورت د ټولو مطلب او د ټولو امورو معبد دی او داسې هدف دی چې ټوله نړۍ یا جهان د هغه لورته په حرکت او تلاښ کې دی. د دې اصل په بنیاد ټول طبیعي چارې حیواني نفس او د انسان طبیعت د دې غایي د مقصد لورته په ځغلو او خوځېدو لګیا دی.

د ارسطو د اروا پېژندنې يو له اصولو څخه چې د دې عصر

(c) ketabton.com: The Digital Library

له ارواح پوهنې سره اړخ لگوي دا دی چې د ماده او صورت نسبت سره او بدلي او يو له بل سره اړيکي لري. ارسطو د دې مطلب په ايضاح کې وايي که بدن له سترگې سره تشبه کړو نو نفس يا روح يا اروا د ليدو سره شباهت لري.

په بله وينا د بدن او اروا نسبت لکه د سترگې او ليدو نسبت داسې دی. د بدن شته والی د نفس په خاطر دی، خو د نفس هستي د بدن سره تړلې ده او يوازې د بدن په وسيله کولای شو خپل تظاهرات څرگند کړو. اوس نو د نفس فعل او انفعال د جسماني فعاليت سره يو دی. هماغسې چې ليدل بې د سترگې له موجود څخه امکان نه لري، د نفساني چارو فعاليت هم بې نه بدن له شته والي څخه ممکن نه وي. د دې بحث څخه دا پايله راوځي چې ارسطو په دې گروهه دی چې رواني فعل او انفعالات، جسماني جنبه لري او د بدن د دستگاه پورې تړلې دی.

د نفس په هکله ارسطو په دې باور دی چې بايد د فنا نامنونکي او منونکي چارو ترمنځ توپير وکړو، دی وايي چې جسمي فعل او انفعال د بدن په نيستي سره له منځه ځي يعني وجود يې د بدن د غړو په ژوندي پاتې کېدو پورې تړاو لري.

خو د انسان په بدن کې ځانله ذکاوت او هوښياري هم شته چې فعل او انفعالات يې په بدن پورې اړه نه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د انسان د هستۍ دا برخه تليا تي او فنا نه منونکي ده، دارسطو د فلسفې همدا برخه د مسيحي او وسطايي پيړيو دحکمايانو د منني وړ وګرځېده او په کلي ېې د هغو علمي بحثو نه اداره کول.

سربېره پر پورتنيو نظريو، ارسطو د اروا پوهنې په هکله خاصه نظريه لري او د دې علم لپاره يې ځانګړې خدمت سرته ورساوه، دا هغه مرتع ده چې دحافظې په هکله بحث کوي، د تداعي معاني مسالې راځيږي، اصول او قوانين يې منځ ته راوړي. ځينې پوهان او د دې عصر اروا پوهاندونکي دا تصور کوي چې « د يويد هيوم » انګليسي فيلسوف لومړی شخص وچې د تداعي معاني اصول يې را منځ ته کړل، خو داسې نه ده، لومړني شوونکي او دلرغونو فيلسوفانو د سرسړی دې اصولو ته پاملرنه وکړه.

ارسطو د تداعي معاني اصول د تضاد، شباهت او مجاورت داصل تر عنوان لاندې د زمان او مکان په قيد سره منځته راوړل او هغه يې د پيژندنې تجربي قوانين ونومول، ارسطو وايي چې د تصوراتو د توجيه او د څرګندېدو د طريقې لپاره ځانګړي قوانين وجود لري، د افعال او انفعالات په تصادفي توګه نه پيداکيږي. دا دوه تصورونه يعنې د تداعي د اصلونو توجيه او دا چې قوانين په نفساني چارو حاکم دي. څو پيړۍ وروسته دارسطو څخه هم تر بحث او څيړنې لاندې راغلل او د نوي اروا پېژندنې په وده او پراختيا کې ډير

(c) ketabton.com: The Digital Library

اهمیت لري.

له ارسطو څخه وروسته د وو ډلو فیلسوفانو چې رواقیان او اپیکوریان نومیدل په اروا پوهنې عقیده درلوده او غوښتل یې چې د انسان له ژوند څخه دېره زیاته ګټه وکړي.

اپیکور: Epicure (340-270 م) د دې مذهب بنسټ ایښودونکی عقیده درلوده چې د انسان پوهه د حس او تجربې پایله ده او د احساساتو او عواطفو څخه کلي مفاهیم او معقولات جوړیږي. په بله وینا کلي مفاهیم ټول د احساساتو محصول دي. او له تکرار نه د محسوساتو صورت پیدا کیږي. د ده په نظر روح هم لکه جسم غوندې د کوچنیو او ظریفو زراتو ترکیب ګڼه او په دې باور و چې وجود یې جسم سره تړاو لري. نو له دې کبله، ویره یې له مرګ څخه بې مانا ګڼله او ویل یې: «خوچې زه یم مرګ نشته، کله چې مرګ راغی زه به نه یم»، مباني فلسفه (۱۳۴۵ – ۵۳۴) مخونه.

د اپیکوریانو له عقیدې څخه دا څرګندیږي چې مغوی د انسان د طبیعي تمایلاتو تابع دي او په دې باور دي چې بشر باید د خپلې خوشالۍ لپاره د طبیعي غوښتنو متابعت وکړي. دوی خیر او سعادت د لذتونو په ادراک کېویني، خو وایي چې خپله خوښي او لذت باید په پټو سترګو ونه لټوي او د خپل عقل او ذکاوت څخه کار واخلي، ځکه د اخوښي او لذت

(c) ketabton.com: The Digital Library

باید موقتي نه وي . (پوهنتی اثر) .

زنون : (360 - 262 م) او د هغه شاګردانو او پیروانو ته رواقیان وایي . زنون له خپلې پلرنی ټاټوبی د قبرس له جزیرې نه اتن ته راغی او شل کاله د حکمت په زده کړې بوخت شو او په پای کې په یوه رواق کې چې پخوا د شاعرانو د تمثیلي ځای و په درس ورکولو بوخت شو . نو له همدې کبله د هغه شاګردان او پیروان په رواقیانو مشهور او معرفي شول .

رواقیان په دې عقیده دي چې علم او معرفت یوازې د حس په واسطه نه حاصلیږي او د ذهن ځانګړې فعالیت هم غواړي . د همدې فعالیت او زیار په تناسب ، ذهني مرتبې او درجه هم لري . لکه وهم ، ادراک ، ګمان او یقین . ژوندي موجودات پر سیره پر بدن یو ډول قوت او روح هم لري چې بدن سره بشپړ ارتباط لري . دا ارواح په نباتاتو او حیواناتو کې ناقص او له خپل وجود څخه بې خبره وي . خو په انسان کې کمال ته رسیږي او د عقل په صورت څرګندیږي ، شعور پیدا کوي او له ځانه خبر پاتې کیږي . د ټولو موجوداتو لکه د بدن غوښې یو عقلي موجود حیږي چې هغه خپله طبیعت دی او ځان ته روح یا عقل هم لري چې پر هغه حکومت کوي او له یوه جریان څخه بې خبره هم نه وي . نو ځکه د طبیعت په کار کې تصادف او پیښې نشته وي . د ټولې تړلې چارې او که وړه واجب او ضروري

(c) ketabton.com: The Digital Library

وي، ځکه جبر هرڅه ته حاکم وي . خو د دې سره ـ سره دا جبر، ارادي او د انسان اختيار ته ضرر نه رسوي. دا ځکه چې کله چې انسان، له ناروا د طبيعت څخه، چې مظهر د عقل دی اطاعت وکړي، په واقعيت کې هغه د خپل عقل اطاعت کړی دی. يعنې د ده عقل، د عقل کل څخه چې پر نړۍ حاکم وي تو پير نه لري، بلکه جز د هغه دی . (پوره ته اتر)

د رواقيانو په هکله تحقيق او مطالعه دا ښکاره وي چې دوی د زهد، اعتکاف او رهبانيت پلويان دي. رواقيانو عقيده درلوده چې د سرکښ او باغي آس يعني نفس، جلب بايد د عقل لاس ته ورسپارل شي، څو چې د پرهيزگارۍ او غايي هدف مرحلې ته ورسيږي .

د رواقيانو او اپيکوريانو په دوره کې اروا پوهنه د فلسفي جز حسابيده، خو د هغې دورې او اوسنۍ اروا پېژندنې ترمنځ لا شباهت شته دی . په هغه زمانه کې لکه اوس د ذهن د ترکيبي عناصرو په هکله څېړنه کېده، د ذهن او بدن اړيکې لکه همدا اوس د اروا پېژندنې مهم بحث وه .

د قرون وسطی حالت په هيڅ شان نه د دې جوګه نه وو چې علمي اروا پېژندنه وده وشي . دا ځکه چې په هغه زمانه کې ټول بحثونه نفس پورې تړلي او هغه يې هم د پلې نړۍ پوهه شميره. سربېره پر دې پر نفس اعتقاد هم جايز نه وو .

(c) ketabton.com: The Digital Library

او وجود یې پر بنسټ کاږه حقیقت تشخیص کیده. د اروا او بدن د ثنویت فلسفه قبوله ده او حقیقت یې د دین د سند له مخې منل شوی وو.

د هغه وخت پوهانو هیڅکله د مشاهدې له اصول او استقراً څخه کار نه اخیست، او بحث یې په ډېره خواکې په تېره بیا د بدن او روح د ثابتولو لپاره قیاسي جنبه درلوده، د دې پوهانو هدف دا نه وو چې عیني شواهد پیدا کړي، بلکه هر وخت په منطقي اعتبار پسې ګرځېدل. په لنډه توګه د دوی بحثونو لږ علمي اعتبار درلوده د تعصب څخه خالي نه وو، او په لرغونو علومو یې څه ور ډېر نه کړل.

نو ځکه له دې به تېر شو او دې ته به پام راوګرځوو چې اروا پوهنه څنګه له فلسفې څخه جلا او علمي بڼه یې غوره کړه او په دې چټکتیا یې د ډېره وده او پراختیا وموند.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوهم څپرکی

د علمي ارواپوهنې تاریخي سیر

د علومو د تاریخ په لحاظ ارواپوهنه د مستقل علم په توګه نسبتاً یو نوی علم دی چې وروسته د طبیعي علومو، کیمیا او بیولوژۍ څخه بېل او را پیدا شوه، او که هغې ته د فلسفې د جز په توګه وګورو نو باید د افلاطون زمانې ته ولاړ شو، مطالب او مسایل له هغه وخت څخه تر مطالعې لاندې ونیسو.

زموږ د اوس اصلاً د ارواپوهنې تاریخ نه شرحه کوو، یوازې ړومبۍ مرحلې او نظرونه د فلسفي پېر د پای او د ساینسي پېر د پیل څخه په ځانګړې او لنډه توګه بیانوو.

ارواپوهنه د نوې فلسفې په تاریخ کې په تدریجي توګه تجربي بڼه پیدا کړه او ورو ورو طبیعي او تجربي علومو ته نژدې شوه. تجربي ارواپوهنه له نیمایي د نولسمې پېړۍ څخه پیل او په ډېر سرعت او چټکتیا یې وده او پراختیا وموند. تجربي ارواپوهنه په دې ترڅ کې څو مرحلې تېرې او شا ته وغورځولې.

۱ - لومړۍ مرحله یې د وبر (weber)، فخنر (fechner)، هلم هلتز (Helmholtz)، او ویلهم وونت (wilhem wunt) په ظهور

(c) ketabton.com: The Digital Library

او څرګندېږي د پیل او په اروپا او امریکا کې یې تجربه ګاوي رامنځ ته کړېږي. دې ځلور کسو اروا پوهانو ته د نیږیوالې جګړې له نظره کتل او د طبیعي علومو د طریقې او روش تر اغیز لاندې راغلي وو په دې کې روش او طریقه کې چې د وخت په مادي او میکانیکي فلسفې بنا وه د تمدن مفهوم او تاثیر ته پاملرنه ونه شوه او د تعصب ښکار واقع شول.

۲- دوهمه مرحله پدې بریالیتوب یعنې د علمي طریقې په اصل پیل، خو د انسان د پېږې تغییر منونکې پدې پدې ته پام ونه ګرځول شو. دې مرحلې تر د ۱۹۳۰ تر دوهمې نیمایي پورې دوام وکړ. په دې مرحله کې ډېر اروا پېژند ونکو د علمي- طریقې په قالب کې ځان مقید ولیده. نو د اروا پوهنې موضوع ته یې تغییر ورکړ. د علمي طریقې په کارولو سره عیني یا پلټه لاس ته راوړي. پدې مرحله یا دوره کې اروا پېژندنه د موضوع په لحاظ محدوده کېږي. د سلوکي مکتب په ظهور او ودې سره مشهور سلوک او کړه د عکس العمل په سنجش کې اهمیت پیدا کوي.

۳- په دریمه مرحله یعنې د لومړۍ نړیوالې جګړې له پیل (1939-1945) نه (1960) تر لسیزې پورې ډېر سطحي او موضعي څېړنې سر ته ورسېدې او نسبي نتایج او موخې هم په لاس راغلې، خو د انسان پېژندنه په کامله توګه حل نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوه . په دې دوره کې د احصايې او ازمرينو په مرسته دانسانا کارونه په مقايسوي ډول يو د بل سره اندازه کول ، په همدې دوره کې د څېړنو لکه بدله ، اجتماعي اړوا پوهنه ، صنعتي اړوا پوهنه او د کوچنيانو اړوا پوهنې پراختيا و موندو ، او د افرادو په هکله يې صرف د راتلونکې پېښې پېژندنه او تخمين ځای و نيوه او برسيره پر دې د څېړونکو او نوسنګرو اړوا پېژندونکو پام يې دې ته وګرځاوه چې لکه موضعي طب په طبابت کې نارسا دی نو د انسان په جزيي مسايلو هم څېړنه ناقصه ده . همداسې د يې احصايې څېړنې او تجربې هم په مشخص زمان او مکان پورې منحصر او مقيده وي .

د دې مرحلو د بهير او تېريدلو په نتيجه کې د څېړنو منتقد ښو پام کامل انسان ته را وګرځيد او دا رګانيزم اړيکه يې په کلي توګه په موضعي تجربو او بالعکس تر څېړنې لاندې ونيوه . د بيولوژۍ په لحاظ هم وړځ په وړځ معلومېږي چې که يو غړی په درد يا مرض اخته شي نو نور غړي هم په کړاو نه پاتې کېږي همداسې که د بدن يو غړی غبرګون ښکاره کړي د بدن نور غړي يا په کلي ډول ټول بدن په هغه کې شريک وي .

په همدې ډول د ټولنيزې اړوا پوهنې او ټولنيز تمدن څېړنو ثابته کړېده چې منتزع انسان ، منفرد او بيلازې انسان په نړۍ کې وجود نه لري يا يې د انسان پېژندنه په کلي توګه بې له

ټولنيز مدنيت د پېژندنې څخه امکان نه لري. په کلي ډول، انسان يې په موجوده زمانه کې خلقوي خوځښته يې په تېره زمانه او د نوو په خلاقه تجربو کې نغښتې وي او راتلونکې زمانه جوړوي. (راکښته، ۱۳۴۸، ۱۰)

د علمي طريقې نيمګړتيا: په دې کې نه شته چې علمي او عيني طريقه د شخصي عقايدو څخه بېله او لوړه ده خو بايد ياد ولرو چې د فزيکي علومو د طريقې نقصان د بشري علومو په څېړنې او مطالعاتو کې ورځ په ورځ روښانه کېږي. نو څه بايد وکړو؟

د ميتودولوژۍ مساله ډېره مهمه او په دې اړه کې نه ځايېږي. خو په لنډ ډول ويلای شو چې علمي طريقه يې له تمدن د بصيرت څخه د انسان پېژندنې له پاره نارسا او نا کافي ده. د دې امر دليل دا دی چې لکه ويل شي: منتزع انسان يې له دې چې له نورو سره اړيکې ولري او يې له دې چې په تمدن کې ريښه ولري، وجود نه لري. نو چې داسې ده، بايد داسې طريقه وکارول شي، چې وکړای شي دا څو خواړې معما يا پديده په ښه توګه وپېژني.

بل دليل دا دی چې پوهان په دې عقيده دي چې تمدني تحول د بيولوژيکي يا حياتي تحول ادامه يا وروستۍ برخه ده، نو که دا اصل صحيح او قبول کړو نو ټولنپوهنه او بيالوژي د انسان پېژندنې دوه اساسي ستنې او پايې دي.

دريم دليل دا دی چې د انسان ژوند، مرحلې او مرتبې لري

(c) ketabton.com: The Digital Library

: په لومړي مرحله کې ، د انسان ژوند د بیولوژیکي تمایلاتو او کششونو معلول دی . په دوهمه مرحله کې ، د مدنیت او ټولنې . په دریمه مرحله کې د منطق او عقل او په څلورمه مرحله کې د ناڅاپي بصیرت معلول وي . د انسان دا مقامات اعتبار لري او دا ښيي چې په هره مرحله کې ځانګړي قوانین موجود او اعتبار لري . او په هره مرحله کې د پېژندنې طریقه باید په یوه انساني پوهه یا علم تکیه ولري په لومړي مرحله کې حیاتي طریقه د بیولوژیکي ، د نورو علومو د طریقو څخه ډېر اهمیت لري .

په دوهمه مرحله کې د ټولنپوهنې طریقه او په دریمه مرحلې کې عقلي او علمي منطق او استدلال ښه وسیله او په څلورمه کې باید د نوښت او خلاقیت له قوانینو څخه کار واخستل شي .

په پای کې کله چې انسان په «صورت د کل» وپېژندل شو نو باید یو جامع فکري نظام او یوه معتبره او با اعتباره طریقه رامنځ ته شي .

د نوي سیستم پیدا ښت : څنګه چې هر فکري سیستم د تېرو فکري تجربو او سیستم زېږنده ده او په ناڅاپي توګه نه رامنځته ته کېږي . نو هر فکري سیستم مقدمات لري او کله چې آماده او برابر شول منځته راځي . هر نوي فکري نظام که اروا پېژندنه وي او یا نوره څانګه ، په څو خصوصیتونو اتکا لري .

۱- لومړی دا چې نوره پوهه او مفکر پیدا کېږي د منتقدینو افکار نړ ده کوي ، هغه تجربه کوي او د هغو په فرضیو او اصولو شک کړي

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریمه: نوي فرضیه او اصول راپیژني او اصولاً د نوي فکري مکتب بنسټ ږدي.

دریمه: د څېړنې مشخصه طریقه تعینوي.

څلورمه: پیا ځانګه، موضوع او حدود یې ټاکي.

پنځمه: بیا د څېړنې نتیجه او اغېز څرګند دي.

کله چې اروا پېژندنه له فلسفې څخه جلا شوه او د یوه ټاکلي علم په څېر را منځته شوه. نو په تدریج سره علمي تکوین پیدا کړ. نو دا دي موجب شوه چې د پورته نظریاتو سره سم، د اروا پېژندنې بیلابیل ښوونځي او نظریو نه را منځته کړي په معمولي توګه د هر ښوونځي طرفداران په دې عقیده دي چې د انسانانو د فعالیتونو او ټولو یوازینۍ لار د دوی په څېړنو او د دوی د عمل په ساحه کې مسیر دی. وو دوړنې ...

په هر حال اروا پېژندونکي عقیده لري چې د مکاتبو وجود، د اروا پېژندنې په وده او پرمختګ کې ډېر اغېز لري ځکه هر مکتب او ښوونځي چې یوه لاره ټاکلې ده په معنه کې زوړې څېړنې کوي او څه چې نوي پیدا کوي د اروا پېژندنې حدود ته پراختیا ورکوي. نو انسان باید د هر ښوونځي د عقایدو په منلو کې محتاط وي، ځکه چې پلویان یې کله کله د افراط څخه کار اخلي.

دارواپوهنې

د ښوونځیو نښولیک «فهرست»

۱- د اصالت تداعي ښوونځی[۱]: دا یو لرغونی انګلیسي ښوونځی دی. د دې ښوونځي اصلي موضوع حافظه او تړده کړه ده. له ۱۹۰۳ څخه را پدېخوا دې ښوونځي په روسیه کې د خوب انګېزې بڼه ځانته غوره کړه.

۲- د ذهني جوړښت ښوونځی[2]: د دې ښوونځي سرچینه په المان کې ده. د دې ښوونځي رسمي فعالیت له 1879 نه پیل او اصلي موضوع یې احساس او د شعور جوړښت دی.

۳- د اصالت عمل ښوونځی[۳]: دا ښوونځی په 1898 کال کې په امریکا کې په دې نامه ونومول شو چې اصلي موضوع یې د شعور د حالاتو توضیح او له هغو څخه ګټه اخستل و. د دې ښوونځي د فعالیت او موخو (اهدافو)، ساحه ډېره پراخه ده.

۴- د اصالت سلوک ښوونځی[۴]: دا ښوونځی ۱۹۱۲ کال کې په امریکا کې رامنځته شو، په دې ښوونځي کې حرکتي فعالیتونه ډېر اهمیت لري.

1- Associationism
2. Structunatism
3- Functionalism
4. Behariolism.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵- دگشتالت اروا پوهنه[۱]: دا ښوونځی په ۱۹۱۳ کال په المان کې رامنځته او اصلي موضوع یې درک دی .

۶- د روانکاوۍ ښوونځی[۲]: دا ښوونځی په ۱۹۰۰ کال په اطریش کې منځته راغی او اصلي موضوع یې میل او د ذهن بې خبره یا تیاره برخه ، ذهن ناګاه ، ده.

څنګه چې لیدل کیږي دا ښوونځي د نولسمې پیړۍ په پای او د شلمې پیړۍ په پیل یانې د ۱۸۷۹ کال څخه تر ۱۹۱۲ کاله پورې منځته راغلي نو بې ځایه به نه وي که و پوښتل شي چې دا څه علت او سبب و . د اخرې پیړۍ پیل د اروا پیژندنې د نویو ښوونځیو په لحاظ تر ډېر حده ګټوره وه . نو که غواړو چې دې پوښتنې ته ځواب ورکړو له یوې خوا باید د علومو د عمومي ځلاندې دورې ته ۱۹۰۰ کې نظر واچوو او له بلې پلوه څنګه چې هر ښوونځی په واقعیت کې د تیر ښوونځي په مقابل اعتراض دی ، نو ځکه د تاریخي سوابقو له نظر یو لږ څه پر ته د نویو ښوونځیو په ماهیت نه شو پوهیدلی . همدا سبب وو چې په (۱۷) پیړۍ یعنې د علمي نهضت[۳] په پیل کې د کارت[۴] (1596-1650) د وماس هوبس[۵] د مفه وخت اروا پوهانو په مقابل کې چې د سکولاستیک[۶] له ښوونځي څخه الهام اخستی وو ، طغیان وکړ او په دې توګه یې د اروا پوهنې

1- Gestalt 2- Psychoanalysis 3- Ronasons

4- Rene Descartes 5- Thomas Hobbs 6- Scolastique.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د یو نوي شعوري غورځنګ لوري ته ګام اوچت کړ . د کارت او هابس پر ته له دې چې د اروا پېژندنې په جلا کولو د فلسفي څخه زیار وباسي کوښښ وکړ چې اروا پېژندنه د مادي او طبیعي علومو د پراختیا سره هماهنګ کړي ، نو په دې ذهنیت دوی وغوښتل چې د خپل نوي اصول او معلومات د انسان او حیوان د سلوک او فعالیت په هکله توجیه کړي . یا یې د مغزي اعمال پر مغزي اساساتو چې څنګه ته انعکاس ویل کېږي استوار کړي .

دکارت : د دکارت له نظره انعکاس د سیالې مادي جریان دی چې د اعصابو په مسیر کې له حسي اعضاو څخه د مغز په لور او بیا د مغز څخه د عضلاتو لور ته سیر یا تګ او راتګ کوي . دکارت د روح مرکز مغز وشمیره او په دې عقیده و چې د انسان په هر وګړي کې یو عاقله روح دی چې فکر کولای شي او مادي جنبه نه لري . دکارت داګروهه هم لرله چې حیوانات د تعقل قوه او توان نه لري ، سلوک او حرکات یې کاملاً ماشیني او د بدن حرکاتو پورې تړلی دی . دکارت د عقلي مذهب لاروی دی . منطقي استدلال او عقل یوازینی عامل د معرفت او د حقیقت د پیدا کولو وسیله ګڼي .

هابس : هابس په دې لار کې د دکارت څخه هم یو ګام پر مخ ولاړ او ټول اروایي کړه وړه یې د فزیکي حرکاتو معادل حساب کړل . هابس عقیده درلوده چې د خارجي یا بهرنیو مر

(c) ketabton.com: The Digital Library

تحریکات د حسي آلاتو په ملتیا جذب او بیا اعصابو، زړه او مغز ته
رسیږي او د بدن داخلي حرکات منځته راوړي . وروسته دغه
داخلي حرکات د سکوت له اصل سره سم، د ذخیرو یا ساکنې
انرژي په بڼه خاطرو او افکارو جوړوي او باقي پاته کیږي.
هابس دغه طغیان د هغې زمانې د متعارفو او واړو هغو نوپه
مقابل کې یو ښاسي قاطع پاڅون، خو د هابس نظریات په هغه
وخت کې یوازې یوه طرحه وه او د اتلسمې پېړۍ، انګلیسي فیلسو
فانو هغې طرحې ته بیا ختیا ورکړه او دا ورایې هغې د اصالت تداعي
شوونځي یې را منځته کړ . ودورت ۱۳۴۸ = ۷ - ۹،

د نولسمې پېړۍ ارواپوهنه:

همغسې چې د ګالیله په زمانه کې د طبیعي علومو قوانینو د هغه وخت د ارواپوهانو په پوهه او معلوماتو ژوره اغېزه وکړه. د نولسمې پېړۍ په سر کې دوو نورو علومو یانې کیمیا او فیزیولوژۍ چې نوې وده او پراختیا موندلې وه په ارواپېژندنې تر اندازې زیات اغېز وکړ.

لومړی د کیمیا کشفیاتو او بې سارې پراختیا، د فلسفې پوهان په دې اند کې کړل چې باید د تحلیلي ارواپوهنې ښوونځی رامنځته کړي چې څرنګه کیمیا پوهانو هڅه کړې چې د طبیعي بېلابېلو ترکیباتو عناصر پیدا کړي، دوی هم د انسان د شعور عناصر کشف او د هغو د کړو وړو او سلوک اصول او قوانین سره تالیف او تدوین کړي. دا کار په ارواپېژندنه کې یو نوی پړاو او جالبه طریقه وه او عملاً هم ښکاره شوه چې د اجرا وړ ده،

بل علم چې په ارواپوهنې یې ژوره اغېز وکړ هغه فیزیولوژي وه دا علم او پوهه د نولسمې پېړۍ له پیل څخه وروسته د یوه تجربي علم په توګه ومنل شو او په لنډ وخت کې یې ځینې کشفیات سرته ورسول چې په کلي ډول یې د ارواپوهنې له مسایلو سره تړاو درلود. لکه د حواسو د کار طریقه، اعصاب او مغز چې د ارواپوهنې عمده مسایل دي؛ د فزیولوژۍ پوهانو له خوا تر مطالعې او څېړنې

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاندې ننوتل شوي وو. په دې ډول د فزيولوژۍ معلومات او کشفيات د اروا پوهنې په کتابونو کې ځانګړی ځای او اهميت درلود او د دې علم تجربي طريقې او روشونه د نويو تجربي اروا پېژندونکو له خوا ومنل شو. که څه هم د تجربي اروا پوهنې لومړی لابراتوار چې د علمي مقاماتو له خوا ومنل شو د ۱۸۷۹ کال څخه وروسته د الماني اروا پوه «وونت» په واسطه د لیپزیګ په ښار کې لابراتوار شو خو د نولسمې پېړۍ له پیل څخه د اروا پوهنې ډېر لابراتوارونه په ځانګړي توګه په المان او امریکا کې د فزیولوژۍ په «تجربه ځایونو» کې ایجاد شوي وو. چې په دې ډول ویلای شو چې نوې اروا پوهنه په ۱۹۰۰ کال کې یوه تجربي اروا پېژندنه وه.

د دې له پاره چې د دغه کال اروا پوهنه په ښه او بشپړ ډول شرح کړو نو په کار ده چې د دوو نورو علمونو یانې د عمومي بیالوژۍ «په تیره بیا د پرمختیايي فرضیې» او روان پژشکي اغېزې هم په اروا پوهنې ډېر زیات کړو. د ۱۸۹۶ کال څخه را په دې خوا په عمومي بیولوژۍ، په ځانګړې توګه په پرمختیايي فرضیه کې ډېرې مسلې تر بحث او څېړنې لاندې ننوتل شوي وو چې نه یوازې د لرغونې اروا پوهنې له پاره بلکې د فزیولوژۍ او فزیک له پاره هم نوې وې.

د نولسمې پېړۍ د وروستیو کلونو څخه وروسته د داروین او ګالتون د افکارو تر اغېزې لاندې، نوي مسایل لکه: د توارث

(c) ketabton.com: The Digital Library

او محیطي لاملونو اغیز په فردي اروايي ودې، توکم (نژاد)، حیواني ارثي پوهنه، فردي اختلافات او د اروا پوهنې داسې نور مسایل د همغه وخت د اروا پېژندونکو په اغیزو او څېړنو (انتشارات) کې ښکاره شول. د لومړي ځل لپاره د وګړو د اروايي حالاتو د اندازه کولو نوې طریقه د ازمېښتونو په مرسته ابداع شوه او په موجوده تجربي طریقې سره، په اروا پېژندنه کې یو نوی څپرکی د نوې اروا پوهنې تر عنوان لاندې رازیاته شوه.

بله برخه (علم)، چې د دې دورې په اروا پوهنې اغیزه وکړه روحیاتي طبابت (روان پزشکي) وه. په همدې خاطر د روان پزشکي تاریخ باید د فلسفي پېر په اوږدو کې په سمه توګه وڅېړل شي. د خبرې د لنډولي په خاطر دا کافي ده چې ووېل شي په تېرو پختونو کې د رواني ناروغانو علاج د پیره خاشینونکي او خراب وو. خو په دې دوره کې د علمي اصولو په اساس برابر شو. په عامه توګه د دې پېر رواني طبیبان په دوه ډوله ووېشل شول، یې ډلې به روحي ناروغۍ د رواني علتونو معلول او بلې ډلې به روحي ناروغۍ د بدني علتونو معلول شمېرل.

په بله وینا لومړۍ ډلې ته رواني علتونه مهم وو خو دوهمې ډلې به زیار یوست چې د هر غیر طبیعي سلوک یا خوځښت لپاره عصبي یا مغزي اختلال کشف کړي. که څه هم په یو ډول جنون کې، ذهني اختلال کشف شوی و. خو بیا هم نه شو کولای

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې دا موضوع په ټولو روحي ناروغیو کې تعمیم او اثبات کړي په همدې طریقې سره به د بدني علتونو پیژندل یا نو بې له کوم علمي دلیله یو ډول مغزي نقصان د روحي ناروغۍ لپاره وړاندې کاوه.

د دې مسایلو او طریقو پیدا کېدل ورو، ورو د دې لامل شول چې د ارواپوهنې او فلسفې زوړ ارتباط یو د بل سره و شلېږي، او په حقیقي توګه وتوانیدل چې د ارواپوهنې څوکه د جلا او مجزا فلسفې څخه منځته راوړي.

د نوې ارواپوهنې طغیان د زړې ارواپوهنې په مقابل کې د علمي طریقو، فنونو، بېلګو او همداسې د علمي معیارونو اندازه د نظري او تیوریکو مسایلو په پرتله بېخي ډېر وو. د بېلګې په توګه لرغونو ارواپېژندونکو به د زده کړې په هکله یوازې د حافظې په اثارو او د شخصي خاطراتو په تفسیر اکتفا او بسنه کوله. خو نویو ارواپوهانو به د تجربې څېړنې په موخه ټینګار کاوه.

د نویو ارواپېژندونکو د ۱۹۰۰ م له پاره د ارواپوهنې تعریف همغه پخواني تعریف یا نو "د ذهن بنیاد یا شعور" و. اما عملاً به یې قدرتونه، توانونه، لیاقت او مهارتونه د ذهن بنیادونو د مختلفو حالاتو په پرتله ډېر شرحه او مطالعه کول. په بله وینا نویو ارواپېژندونکو په نظري لحاظ په تحلیلي ارواپوهنې چې د کیمیا له علم څخه یې الهام تر لاسه کړی وو عقیده درلوده چې په پېچلي او مرکبو افکارو او عواطفو کې د ساده او بسیطو عناصرو لکه احساس

(c) ketabton.com: The Digital Library

ذهني تصویرونه او ابتدائي اولومړنیو حسونو ترکیب باله. خو عملاً یې دا نظري هدفونه هیڅ ولو او پامل‌نه یې نه ورته کوله په نظري لحاظ دا اصالت تداعي ښوونځي، پیروان وو. خو عملاً یې جدي طرفداري نه کوله.

همدا اختلاف چې د نظري او عملي برخو، کلاسیک اصول او دخیړنو د نویو طریقو تر منځ پیدا شو. نو د نویو اروا پوهنو د ودې لپاره یې ښه فرصت برابر کړ.

څو د اروا پوهنې داساسي مسلو د صحت او سقم په هکله، یعنې هوښیاري د اروا پوهنې داساسي موضوع او د باطن یا نفس مشاهده[1] د څیړنې د یوازینۍ طریقې تر عنوان لاندې، بحث او مناقشه کړي.

د شلمې پیړۍ په لومړي لسیزه کې نویو اروا پوهانو د سلوک موضوع ته چې «بنکاره شعور» پورې اړه لري، پاملرنه کوله او په خپلو تجربو او څیړنو کې یې د عیني طریقې څخه کار اخست. له بلې خوا هغه اروا پوهان چې د روان کاوي پلویان وو نو د «پیچلي یا تیاره شعور» څیړنې او مطالعې ته یې د «بنکاره شعور» څخه ډیر اهمیت ورکاوه او په دې عقیده وو چې د اروا پوهنې اصلي او ژوره څیړنه باید د شعور په دې تیاره برخه کې سرته ورسیږي.

نوي اروا پوهان د دې پوښتنې په ځواب کې چې آیا د تداعي

1 - Introspection.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مطلق اصل، د زده کړې د نظریې او تیورۍ لپاره ارزښت لري که نه په دې عقیده دوچې د محرک او ځواب رابطه دا مسله ښه روښانه کوي.

دې اروا پوهانو د سلوکي پوهانو په څیر چې د انسان سلوک او عمل یې یوازې مجموعه د ساده او پیچلو عکس العملونو، پیژاندل، دا انتقاد ژبه خلاصه کړې وه او په دې باور وو چې په دې نظریه کې دا ګانې وحدت په نظر کې نه دی نیول شوی.

په همدې ډول نوي اروا پوهانو په هغې ډلې د پوهانو چې فکر کاوه د انسان «ښکاره شعور» یوازې د حسي عواملو ټولګه ده، چې په مختلف ډول سره ترکیب او تلفیق شوي، هم ایراد نیوه او په دې عقیده وو چې په دې فرضیه کې هم د کلیت اصل یا نې وحدت او د انسان هویت له نظره لویدلی دی. دا اروا پوهان په دې عقیده وو چې د انسان شخصیت دوه رکنه لري، چې یو یې وحدت او بل یې هویت دی. هویت دا مانا لري چې وحدت نسبتاً د زماني په اوږدو کې محفوظ وي خو شخص دا احساس کوي چې هماغه انسان دی چې پرون یا پروسږکال و... او یا به سبا او بل کال تصمیم، هماغه انسان وي او ضمناً په دې هم پوهیږي چې مانا او اخلاقاً د خپلو همنوعانو څخه متمایز دی. لکه چې په جسمي او بدني خصوصیاتو کې له نورو څخه توپیر لري. (سیاسي: ۴۵).

مختلفه او متضاده قوې فرضیې ترڅیرهنې او انمایبت لا نمک دي امکان لري، د دې فرضیې قوت او نا توانی یوه ورځ د دې بحث، علي مدارکو او استدلال له کبله حل وفصل شي خو دا اروا پوهنې د ښیلاپیلو

(c) ketabton.com: The Digital Library

سنبو نځیو د ارزښت په هکله به ګران کاروي چې په ښکاره ډول تفاوت وشي.

داځکه چې د یوه روحي ښوونځی

اهداف یې په ډېرو سستو تړو او زیار وکړای شوچې په علمي دلایلو ثابت او یا رد کړو.

د یوه اروالي ښوونځي د ارزښت د تعین لپاره باید د دغه ګمي او یا بې ګمې توب په ښتا او بې ده زمانه کي ترڅېړنې او مطالعې لاندې ونیول شي. ترڅو سمي قضاوت او اطمینان حاصل شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریم څپرکی

د تداعي د اصالت ښوونځی[1]

په ننني ارواپوهنه کې د زده کړې موضوع ډېره مهمه مساله ده، په دې وروستیو کلونو کې دا جمله چې «څنګه زده کړه کوو» د تجربي او نظري ارواپېژندنې د څېړنې او تحقیق له مهمو مسایلو څخه یوه مهمه مسئله ده. د زده کړې بیلابیل شکلونه لکه د نوو مونو یادول، د بې مانا کلماتو فهرست، د یوې معما د زده کړې طریقه، د ښه یا بد عادت زده کول، د یوې قیافې یا صحنې خیره حافظې ته سپارل او یا د هغې بیا پېژندل او توصیف کول او یا هم شي نورې ورته مسئلې د ورځې د څېړنې او تحقیق موضوعګانې دي. خو د حیرانتیا ځای دی چې د ارواپوهنې په لرغونو کتابو کې د زده کړې تر عنوان لاندې هیڅ فصل نه دی راغلی. لا ویلیام جیمز[2] په خپل غټ کتاب کې چې په ۱۸۹۰ کال کې یې د «ارواپوهنې اصول» تر عنوان لاندې بشپړ کې دا سې کوم فصل نه تدوین کړی او نه یې د زده کړې یادونه کړې ده.

1- Associationism. 2. James. w.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لرغونو اروا پېژندونکو يوازې د بيا په ياد راوړلو د هغو
مو اوخينونو چې مخکې يې زده کړې وي، ډېر تجربات او شر
حه ورکړېده. خو د زده کړې د عمليې په برخه کې يې کومه تجربه نه
وه پېل کړې. دوی د زده کړې د عمليې په هکله، کلي فرضيه د لهذه
چې هغه د تداعي فرضيه وه. خو د دوی د دغې فرضيې مبدا او
منطوق د زده کړې عمليه نه وه، بلکې دوی يوازې د بيا په ياد
راوړلو او تفکر ته پاملرنه کوله.

لرغونو اروا پېژندونکو د دې پوښتنې په ځواب کې چې افکار له کومه
کېږي؟ داځواب ورکاوه چې څنګه افکار له جريان او تشکيل له تېرو،
تجربو څخه جوړېږي، او احساس هم يو پر بل پسې راځي، لکه څنګه
نو موږ افکار يو له بل سره يو ځای او تړلي ږي. دا د اروا پوهنې
د تداعي د اصالت ښوونځي چې د انګليسي اروا پوهنې يو زوړ ښوو
نځی دی، لنډه خلاصه وه چې وړاندې شوه.

د تداعي د اصالت لرغونی ښوونځی

ځينې اروايي يا نفسي پديدې يا مسلې يو له بل سره داسې
اړيکې پيدا کوي چې د يوې حادثې پيداکېدل په صحنه د وجدان
کې په چټکۍ سره هغه بله حادثه رايادوي دغې حادثې ته تداعي يا

(c) ketabton.com: The Digital Library

همخوانۍ» وايي .

ددې سنونځې اصلي ريښه د ومره لرغونې ده چې کولای شو هغه د ارسطو په کتاب کې چې د «حافظې» ترعنوان لاندې ليکل شوی دی پيدا کړو .

ارسطو د حافظې په هکله يوه اساسي موضوع ذکرکړې يده، او ويلي يې دي چې هروخت يوه موضوع انسان د بلې موضوع په فکر کې اچوي .

ارسطو د دې پوښتنې په ځواب کې «الف» د «ب» ته ور په يادکړې نو د الف او ب ترمنځ به رابطه څه شی وي؟ . وايي چې : د ارابطه به يا د شباهت . تضاد او يا د زمانې د مجاورت له کبله پيداشوې اودې ته تداعي وايي . د بېلګې په توګه که يوڅوک ووسي او دهغه په ليدو سره کوم بل شخص د ده په ياد شي نو له دې کبله به وي چې هغه دواړه يا دير سره ورته دي ، يا په کلي توګه يو له بل سره توپير لري او يا دا چې هغوی موږ خوا سره يوځای ليدلي دي . دې درې اړيکو ته د اصالت تداعي د سنونځې انګليسي طرفدارانو «د تداعي قوانين» ويل . او کله هم دا درې اړيکې يې خلاصه کړي او د يوه قانون ترعنوان لاندې د «مجاورت قانون» نوم پرې ايښی دی .

د اصالت تداعي د سنونځې يوه مخکښ چې توماس هابس نوميږي د ټولو افکارو، اصل او منشأ «احساس» بولي . دا ځکه چې د ده په ګروهه د انسان په ذهن کې هيڅ مفهوم نه پيداکيږي خو په لومړي

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرکې د هغه یوه برخه یا ټول د حسي د ریځو یا حسي دستګاه له خوا نه کسب یا حاصل شوي.

ځو چې انسان یو شی ټوله یا یوه برخه یې ځوانه وي لیدلې یا احساس کړی د هغه شي تصور یا تجسم نه شي درلودی، نو دا طبیعي خبره ده چې له پخوانې داسې تجسم څخه پرته نه شو کولی له یو تجسم یا تصور څخه بل تجسم یا تصور ته ورسیږو. نو ځکه ټول خیالونه یا انځورګرې په دانسان کې د حرکتونو یا جنبشونو حکم لري، او د هغوی جریان ناتوبقا یاوې دي چې د انسان په احساس کې جوړ او ترکیب شوي دي. له احساس څخه وروسته بیا د حسي ادراک او بیا د ذهني تصوراتو په صورت دوام پیدا کوي دي او له منځه نه ځي.

هابس دا بولې مختلفو استعدادونو څخه یوازې دوه اصلي فعالیته ملي دي، یو د بیا په یاد راوړلو احساس او بل تداعي دی چې دا په خپله په یاد راوړلو حکومت کوي. که څه هم هابس په خپلو لیکنو کې د «تداعي» کلمه چې نورو لیکوالو وروسته پیشنهاد کړه، نه ده کارولې خو کله چې له خیال پردازۍ نه خبرې کوي وایي: دا فکارو او تصویرونه چې دي د احساسونو اصلي پیوستون او پرله پسې والی تنظیم کړی دی. نو ویلای شو چې په واقعیت کې هغه د تداعي موضوع د محاورت له طریقه بیانوي. هابس بیا دا دوا یه فعالیته په یوه فعالیت کې خلاصه کوي او د یوه (حرکت)[1] نوم پرې ږدي.

(1) Motion.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هابس په آند یو بهرنی ځیز زمونږ په حواسو، چې نن هغه ځیز ته انګیزه(۱) (د مثال په توګه نور امواج ، د صوت ارتعاشات ...) ورکوي ، تاثیر کوي. دا انګیزه دحسي دستګاه په مرسته دارګانیزم داخل ته نقل کوي. ځکه چې محرک یا انګیزه په خارج کې قطع هم شي. د بدن داخلي حرکت فوراً نه قطع کیږي بلکه د سکون له قانون سره سم په تدریجي توګه کمیږي، خو په پوره ډول له منځه ولاړ شي. په دې حساب اصلي جنبش هماغه احساس دی او وروسته پاتې جنبش تصویر او هغه اثر دی چې له هغه احساس ځخه پاتې دی. په دې ترتیب ځنګه چې د تصویرونو تواتر له انګیزو ځخه اوږد او دوامداره دی. نو همدغه موضوع د افکارو د وروستي جریان منځته راوړی. په دې ترتیب سره هابس تعقل اروایي مسایل، له فزیکي مفاهیمو او عباراتو په جامه لکه حرکت، د حرکاتو انتقال او سکون په اصل بیان کړیدي. اما وروسته هابس دې ته هم مجبور شو چې یو بل اضافي عامل هم د ارګانیزم په وجود کې ومني او هغه د ارګانیزم عکس العمل دی چې د انګیزې ځخه وروسته د عضلاتي حرکتونو په واسطه څرګندیږي. خو د دې حرکت سمت یا لوری له باندې (خارج)، ځخه نقل نه کوي، بلکه دارګانیزم له داخل ځخه سرچینه اخلي. دا عکس العمل یو حرکت دی چې ارګانیزم یوه جسم ته نږدې کوي او یا له یوه جسم ځخه ځان لرې کوي او د اجتناب سبب یې ګرځي. د بیلګې په ډول مینه د حرکت لومړی مرحله ده چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نړدي والی سبب ګرځي او په زړه بدوالی یا تنفر هم د حرکت ابتدایي مرحله ده چې دلرې والي یا اجتناب سبب کیږي. ځینې تمایلات زمینه، لکه د ډوډۍ اشتها ذاتي او فطري ده خو ځینې نور میلونه او مینې د اشیاوو د خواصو له درکه کسب کیږي.

د اصالت تداعي مخکښان

په اوه لسمه پیړۍ کې نامتو انګلیسي فیلسوف او ړوږونکی جان لاک[1] لومړی شخص وچې د عقل معلومات فطریت او زړه دو کړه لې د اروایي نیرو اې ذهني ورزښ له طریقه رد کړه. د هغه په نظر لن افراد یا تعلیمي لیدل کیږي چې یې شانتې طبع، سرښت یا مشترک فکر او عقیده ولري د هغه په عقیده انساني ذهن د زیږیدلو په وخت کې د سپینې لوحې[3] په ډول وي، چې هیڅ ذاتي او فطري فکر په هغه کې نه وي تصویر یا رسم شوی. هر فکر او عقیده د تجربې او حواسوله طریقه پیدا کیږي چې د غه نوې فکري طرز د تجربه ګرایي[4] یا تجربي مسلک تر عنوان لاندې شهرت ومومند د غه مسلک د افلاطون او دکارت «عقلي اصالت» یا خرد ګرایي[5] باندې مستقیماً حمله وکړه ځکه چې د غو دوو فیلسوفانو عقل د بهرنیو معلوماتو سرچینه بلله. جان لاک زده کړه داسې ادراک باله چې د حسي تجربې له لارې لاس ته راځي. ځکه چې ذهن له ځینو نورو څخه جلا دی، نو هغه چې درک کیږي یوازې د ځینو نورو تصورات[6] دي.

---

(1) Jan lock. (2) mental disicipline.
(3) tabula rasa. (4) empinicism. (5) rationalism. (6) Ideas.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاک افکار د ذهن واحدونه او تداعي يې د افکارو د پيوستون عامل باله. د هغه په عقيده افکار به يا ساده وي يا مرکب. د افکارو ترکيب يو له بل سره د ذهن يو فعاليت دی. چې په «ارواپې کيميا» هم ياديږي او وروسته د ارواپې پيدايښت[1] د نظريې سبب وګرځيد.

د دې لپاره چې ارواپې تداعي منځته راشي نوجان لاک په يو ډول داخلي حواسو هم عقيده درلوده، نو کله چې ذهن به حسي تاثرات پيدا کېدل دا تاثرات به په مبهم ډول يو پر بل پراته وو. خو ذهني دستګاه سربېره پردې چې د حسي تاثراتو د منلو توان درلود، دا توان يې هم درلود چې هغه وپېژني، اندازه يې کړي او تعميم ورکړي. يعنې کولای شي چې د مجاورت، مشابهت يا ورته والي او تضاد له طريقه افکار او ذهني تصورات يو له بل سره پيوند کړي.

د لاک افکار او آثار د دې سبب شول چې ښوونه او روزنه د ارواپې ورزش يا ذهني ډسپلين څخه، د عادت پيدا کولو طريقې ته تغير ومومي.

د لاک افکارو ارواپېژندونکو ته نوې لار پرانستله او د دې سبب شو چې له وراثت څخه محيط ته پاملرنه وکړي. د ښوونې او روزنې په لحاظ د لاک د نظريې مفهوم دا دی چې په مدرسه کې ښوونکي د کوچنيانو د ارواو معماران او جوړونکي دي. اصلي ونده يې د پروګرامونو جوړول او اجرا ده. خو په زده کوونکو کې ښه عادتونه پيدا کړي.

---

(1) apperception.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زده کړې محسوسات د دې پرځای چې ذهني روزنې ته پاملرنه وکړي باید دحواسو روزنې ته پام وګرځوي .

د جان لاک دا نوي نګرونه د زده کړې په منطق کې د عطف تکي و بلل اوه‌لسمې پیړۍ په پای کې د سنوونکو او مربیانو کار دا وو چې د زده کړې بخوانۍ نظریې تعبیر او تفسیر کړي ، یعنې اروایي ورزش او د سپلین به یې بیانا وه . دا نظریات د لاک د نظریاتو سره سره د اوولسمې پیړۍ تر پایه پورې دوام درلوده

د اصالت تداعي د روزنې
ښوونځی

د هربارت د پیدایښت نظریه :

هربارت (1) د سپینې لوحې د نظر سره د تړاو په خاطر چې د جان لاک له خوا طرحه شوې وه ، د نوې عملي اروا پوهنې بنیاد کیښود . دغه نظر د زده کړې په هکله له دې ځایه سرچینه اخلي چې هغه عملاً د ښوونې او روزنې په کار بوخت و ، نو ځکه په اروا پوهنه کې یې په زړه پورې نظر یې وړاندې کړې . او په خپل وخت یې د زده کړې نظام یا سیستم کې پراخ انعکاس وموند . هربارت ډیره مینه او علاقه درلوده چې انساني علومو اصول ، د فزیک او بیولوژۍ پر اساس بنا کړي . هربارت

(1) Johan Friedrich Herbart.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ارواپوهنې ته د «ذهني کیمیا»[1] په سترګه کتل. نوله دې امله د اروا پوهنې نقش یې د افکارو په اختلاط او ترکیب یا ارواپي حالتونو کي[2] مطالعه ګڼله. ده به ګڼه یې کیمیا دان غوندې د اروا پوهنې څیړنه د افکارو او ذهني تصوراتو، د ترکیب، تحلیل او تجزیې پر اساس بنا کړې وه.

د هربارت د اروا پوهنې طرفداران د ارواپي حالتونو اروا پوهنه یې اصیل او مسلم حقیقت پیژني چې په مستقیم ډول له محسوساتو څخه لاس ته راځي او په درې ډولونو څرګندیږي:

۱- حسي تاثرات. ۲- ذهني صورتونه او ۳- عاطفي عوامل خوشالي او خوا شیني[3].

ارواپي حالتونه، دارواپي فعالیتونو پر ان یني عناصر دي، چې سره ترکیب شي نو ادراکي ذخیره یا د پیدا یښت خزانه[4] جوړوي او د فرد فکري مایه په هر زمان کي منځته راوړي. هر احساس او فکر هغه وخت د رک یا پیدا ښت مرحې چې ادراکي خزانې ته جذب شي. د هربارت په عقیده ذهن د ارواپي حالتونو ځمکه ده. په واقعیت کي د نویو ارواپي حالتونو د رالی یا جذب په بیر ارواپي حالتونو، د ارواپي عملیو یا زده کړې د ایجاد سبب ګرځي.

د هغه په عقیده ذهن لکه د یخ ټوټه چې په اوبو کي لامبو وهي او ډیر

---

(1) mental chemistry. (2) mental states

(3) Pleasure pain (4) apperceptive mass.

برخه یې په اوبو کې پټه وي. د شعور یا وجدان په لاندې برخه کې ځای لري. هغه خاطرې چې په دې برخه کې ټولې شوې دي، نوې تجربې تعبیر او تفسیر وي. هر نوی احساس هم له پخوانیو تجربو څخه په کلي توګه بې مفهومه وي.

هربارت، ذهن په ښکاره یا روښانه شعور، تحت الشعور او د شعور د سرحد، تر عنوانونو لاندې په دریو برخو وېشي. هره خاطره یا تاثیر چې روښانه شعور (وجدان) ته لاره مومي. نو هر وخت خپل ځای بدلوي. په هره شیبه کې امکان لري څو خاطرې یا خیالونه د شعور روښانه برخه ونیسي یا اشغال کړي.

یوه د دغو خاطراتو څخه امکان لري په مرکز د پاملرنې کې واقع شي. ځینې د روښانه شعور په آستانه کې وي او زیار باسي چې روښانه شعور ته داخل شي. د ذهن په لاندې برخه یا تحت الشعور کې د فرد د تېرې زمانې ادراکي فعالیتونه ټول شوي وي. هر یو د دغو افکارو یا تصوراتو څخه په مناسب وخت کې، روښانه شعور ته راګرځي هر وخت چې یو فکر یا خاطره بېرته پر له پسې د ولړ روښانه شعور وجدان کې داخل شي بیرته وروسته په ښه او اسانه صورت سره په یاد راوړل کېږي. هربارت د دې تجربو له کبله، د تکرار، تمرین، په اصل باندې شو او د تداعي اساس یې داوړ ول معرفي کړ، چې هر وخت که څو خیالونه او یا ځینې نور یو له بل سره داسې اړیکې پیدا کړي چې وکولای شي لرغوني افکار او تصورات په روښانه شعور یا وجدان

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې منځته را وړي، دې پدیدې ته تداعي وایي.

د پیداېښت د نظریې څخه ګټه په تدریس کې:

د هربارت په عقیده د زده کړې لپاره درې مرحلې موجودې دي:

۱- حسي مرحله ۲- حفظي مرحله چې د تصوراتو بیا جوړ نه هم په هغه کې شامله ده. ۳- ادراکي مرحله.

فرد هغه وخت ادراکي مرحلې ته رسیږي چې وکړای شي د پوښتنې ذهني تصوراتو په منځ کې ګډ صفتونه پیدا او بیا د بل ترمنځه توپیر او کلي حکم او تعمیم سرته ورسوي.

د هربارت د پیداېښت د نظرېې پراساس، صحیح اوسم عمل د صحیح اوسم طرز تفکر څخه پیداکیږي. په دې کې شک نشته چې د میل او ارادې ریښه هم په تفکر کې شامله ده.

د هربارت د پلمیانو له نظره د تدریس مهارت دا دی چې ښوونکی باید هغه افکار او تصورات چې غواړي زده کوونکي یې زده کړي، باید د هغوی د پاملرنې وړ وګرځوي. ښوونکی په ماشومانو کې د نویو تصوراتو د ایجاد لپاره چې د پخوانیو تجربو سره یې سمون او سازګاري ولري د کتنې (مشاهدې)، له طریقه کولای شي د هغو لپاره داسې فکري حلقه[1] ایجاد کړي چې د ودې او روزنې لپاره یې مرسته وکړي شي. د ښوونکي هڅه باید دا وي چې نوې فکري حلقه د پخوانیو فکري حلقو سره سمون ولري.

---

(1) circle of thought.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زده کړې مرحلې د هربارت له نظره:

هربارت او د هغه پلویان په دې عقیده دي چې په زده کړه کې منظمې او یو د بل سره اړونده مرحلې وجود لري، چې یو ښه ښوونکی باید هغه وپیژني او کار ورڅخه واخلي. تدریس هغه څه بریالی او ګټور دی چې دا مرحلې په ځیر سره وڅارل شي هغه مرحلې دا دي:

۱- تیاری وچمتو والی، ۲- د مطالبو وړاندېن. ۳- مقایسه. ۴- تعمیم ۵- په کار اچول:

۱- تیاری: دده لپاره چې په درس کې تېرې تېلې افکار او تصورات د زده کوونکي په ښکاره او ډېښانه شعور یا وجدان کې ایجاد شي، ښوونکی باید د تېرو زده کړو په تکرارولو سره شاګردان د نویو مطالبو د اخستلو لپاره چمتو کړي. د بېلګې په توګه د لامبو وهونکو ځینو او د لامبو د قانون لپاره په کار دی چې لومړی د لامبو وهونکي لجسام څو لکه بالون، د او بو مرغابۍ، لرګي، کښتۍ او داسې نورې شیانو یادونه وشي.

۲- د مطالبو وړاندې: ښوونکی نوي مطالب او موضوعات د لامبو وهونکو احساس په شکل د تجسم او ښودولو په طریقه وړاندې کوي. د بېلګې په توګه ممکنه ده زده کوونکو ورو ښودل شي چې څنګه غوړي د اوبو په مخ او یا فولادي ګلوله د سیمابو په مخ لامبو وهي.

۳- مقایسه او تجربه: که ښوونکی دوه لومړی مرحلې په ښه صورت سرته ورسولې وي نو زده کوونکی وینې چې د نویو او زړو مطالبو ترمنځ شبا

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغوی نه وجود لري . له دې کبله ځواني او اوسني مطالب په ښکاره او روښانه شعور کې یو له بل سره اړیکې پیدا کوي . د تېرو او طبیعي ورته والي له کبله یو له بل سره پېیوند پیدا کوي .

۴ ـ تعمیم : په دې مرحله کې زده کوونکي زیاره باسي چې د دوه ولو مطالبو تر منځ ګډ لاملونه د یو کلي حکم او اصل په صورت بیان کړي .

۵ ـ په دې ځای کې هغه اصل چې نوي زده شوي د ډېرو مطالبو د توضیح لپاره چې په لاسبو وصلو مربوط دي ، کارول کېږي ـ د اکار د مسئلو د حل له طریقه سره تړ سیدلی شي . ښوونکی ممکنه ده له زده کوونکو ولپوښتي ، چې کښتۍ له فولادو څخه جوړه ده ، نو ولې په اوبو کې نه ډوبېږي . یا دا چې د مسئلې په توګه له زده کوونکو څخه وغواړي چې آیا یو خاص شی په معینو معایناتو کې لاسبو وصلی شي او که نه ؟

د هربارټ پلو یان زیاره باسي چې نوموړې مرحلې د تدریس د کلي طریقې په عنوان وکاروي .

په واقعیت کې هربارت باید د علمي او تربیتي اړوا پېژندنې بنسټ ایښودونکی او مخکښی وپېژندل شي .

د هربارت طریقه په لومړي سر کې د وونت[1] له خوا په المان کې او د تیچنر[2] له خوا په امریکا کې تعقیب شوه او د جوړښت ، ساختارګرایي ښوونځي[3] او حواسي د باطني یا نفسي طریقې[4] د راڅرګندولو او منځته راتلو

---

(1) wundt.w. (2) Titchener.E.B

(3) Structuralism (4) introspection.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مرجبات یې برابر کړل .

د پورته بیان څخه څرګندېږي چې هر بارت له یوې خوا د علم او معرفت سرچینه او منبع له بدن څخه د باندې بولي او د ذهني تداعي له کبله د زده کړې ولکي پوهه او معلومات ومنینږي ، نو باید هغه علمي تداعي ګرا یا نو ځکښتې ومنل شي او له بلې خوا د هغه مشرو ټې او لارښونې د علمي تجربو په برخه کښې او د ذهني محتوا د تحلیل او ترکیب په جنبشونو او فعالیتونو تماميږي ، نو کولای شو چې هغه د ساختګرا یا تو په قطار کې وشمېرو .

دابینګهوس د تداعي نظریه :

معروف الماني ارواپېژندونکی ابینګهوس[1] په 1885 کال کې د خپلو څېړنو له کبله نه یوازې د زده کړې په مسئلکې مرسته وکړه ، بلکه په زړه پورې اطلاعات او معلومات یې د هیرېدو[2] په عملیه کې هم په لاس را وړ . دا لومړی شخص و چې د حافظې د پېژندلو لپاره یې کتاب ولیکه ، او د ارواپوهنې د اصالت تداعي د ښوونځي لپاره یې نوی دوره پرانستله دې کتاب د تجربي جنبې شر بیره د تداعي د تشکیل او زده کړې عملیې هم ترڅېړنې لاندې ونیولې . نو په دې خاطر هم نوی و .

دا ربښتیا ده چې د لرغوني اصالت تداعي د ښوونځي پلویانو د تداعي سرچینې او کان درلود . خو هغوی د تداعي د تاثیر موضوع نه وه په ټېر پاملرنه کوله ، او دا یې نه غوښتل چې د تداعي د تشکیل په هکله څېړنه

(1) Ebbinghaus. H.   2 - Extinction.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وکړي. اما د نوي اصالت تداعي د ښوونځي پلویان لومړی تر هرڅه دې ته پاملرنه کوي چې د تداعي عملیه څنګه تشکیلېږي او بیا د تداعي ثبات او مقاومت د په یاد راوړلو له طریقه ازمایښت کوي. د پورته افادې مانا دا ده چې د اصالت تداعي لرغوني پلویان به د تداعي د پایلو او اغېزو له مخې څرګندول چې د قضیې علل وپېژني، خو د اصالت تداعي نوي پلویان به د ښکاره لاملونو له مخې څرګندول چې د قضیې اغېزې او پایلې تر څېړنې لاندې ونیسي. ښکاره ده چې وروستۍ یا نوې طریقه بشپړه او باوري طریقه ده، یانې لرغوني ارواپېژندونکي به د معلول څخه علت ته، خو نوي ارواپېژندونکي له علت څخه معلول ته ځي.

د ابینګهوس تجربي طریقې څرګنده کړه چې هر څوک څو ډوله حافظه لري لکه د اشکالو لپاره حافظه، د اعدادو لپاره، د نومونو لپاره حافظه سمعي یا بصري حافظه او نور...

په دې وینا د هرچا حافظه څو اړخه لري چې د قوت یا ناتوانۍ له پلوه یو له بل سره متفاوت ته وي. اوس نو په کار دی چې د هرچا د حافظې د څرګندولو لپاره نومړی د څو ډوله ازمېښتونو لاندې ونیول شي. د بېلګې په ډول د زده کړې یا سمعي حافظې لپاره کولای شو چې پنځلس یا شل مانالرونکي یا بې مانا اصطلاحګانې وټاکل شي او هرې اصطلاح ته دوه ثانیې وخت ورکړل کېږي، بیا د وروستي اصطلاح له لوستلو څخه لس ثانیې وروسته له زده کوونکو څخه وپوښتل شي چې هغه اصطلاحګانې یې چې په حافظه کې پاتې دي، له یاده ووایي. د دې ازمېښت پایله

باید د هغو مجردو لغتونو چې د دوی د څه سره هم منولو زده کړه نکوي د ار
مینې د پایله څخه په لاس راغلي او معیاري شوي دي، مقایسه او بیا تله
شي څه په دې پوله د دغې موضوع د ښې یا بدې حافظې په هکله قضاوت
یا حکم صادر شي. په دې ازمېنه کې دا لاندې شل اصطلاحګانې
کارول شوې دي:

ستن، یوه، خولۍ، کرکه، اوبه، پنځوسکي، نجلۍ، نقشه، ونه
عکس، کتاب، پیشو، چاقو، تناب، کور، جرابې، کاغذ، غر، بېړۍ
او کیف.

ابینګهوس په خپلو تجربو کې ولیدل چې د یو کرت قرائت کولو څخه وروسته یادونې یې جوړې د دغو اصطلاحګانو کېدای شي چې زده شي، په دې برخه کې کومه ځانګړې عملیه چې په عیني ډول تعقیب شي نشته. دا عملیه تر هغه وخته تکرارېږي څو زده کوونکي وکولای شي د ۷۵ په سلو او سل په سلو تر منځه د اصطلاحاتو په زده کولو کې مهارت پیدا کړي.

ابینګهوس او د هغه پلویانو د دې قانون او داسې نورو ورته قانونو څخه په استفادې سره یو کمي قانون را منځته کړ او په وسیله یې د کړې منحني، چې د هغه په نوم پېژندل کېږي، رسم کړه.

د «هېرولو منحنی» په رسم سره دوی وکړای شو چې د دې کمي قانون ابتکار او مرغوبیت ډېر کړي.

د ابینګهوس له زماني راهیسې د زده کړې په مطالعه او څېړنه کې د عیني طریقو څخه کار اخستل کېږي او د دې ورځو په زړه پورې شوی نیا طریق

(c) ketabton.com: The Digital Library

وړاندېزونه هم شوېدي . د دې اروا پېژند ونکو په عقیده نښو کولای چې د تداعي موضوع بیانې د مجاورت له طریقه توجیه کړي ، ځکه چې مجاورت اساساً یو مساعد موقعیت دی ، کوم قدرت یا قوه نه ده . مغه څه چې د زده کړې په حالت کې دی . تر ډېره حده د روابطو او تناسب په تطبیق نیولو سره ، د کلماتو د تلفیق او ترکیب څخه ګټه او استفاده کوي .

د ابینګهوس د تحقیق او څېړنې اصلي مرخه دا وه چې روښانه کړي چې آیا د « هېرېدلو » موضوع یوه تدریجي عملیه ده ؟

د دې هدف لپاره د زده کړې یوه معینه برخه د زده کولو له وخت څخه بیا د بېرته ور کولو تر وخته یعنې یوه زماني واټن ، د متحول یا متغییر شرط په عنوان انتخابیده ، بیا د دغه شرط تغییر او ارتباط د زده کړو په هکله ازمایښت کیده ، پایلو وښوده کله چې موضوع ژر زده شوې وي ژر له یاده وتلې بیا وروسته سرعت د هېرېدو ورو ورو لږېږي .

په بله تجربه کې د زده کړې ژورتیا یا سطحي والی ، د متحول شرط په عنوان انتخاب شو وروسته د څو کرته ازمایښتونو څخه څرګنده شوه چې که هرڅومره د یوې موضوع د زده کړې لپاره ډېر زیار وایستل شي پایله یا مرخه یې دا وي چې ژر نه هېرېږي .

په یوه بله تجربه کې ابینګهوس ، ازمېدونکي ته وایي چې د یوې موضوع د زده کولو څخه وروسته سم دم ویده شي او بل مېخ ډول اروايي فعالیت باید ونه کړي . نتایجو وښوده چې په داسې حالاتو کې د هېرېدنې چټکتیا « سرعت » د دغه حالت په پرتله چې ازمېدونکي

وینې پاتې شي د ډېر لږ وي .

د شپیتو کلونو په وروستیو کې ارواپېژندونکو د اتجربې، د هېرېدو د ماهیت پوهېدو لپاره په متفاوتو شرایطو کې بیا بیا تکرار کړل .

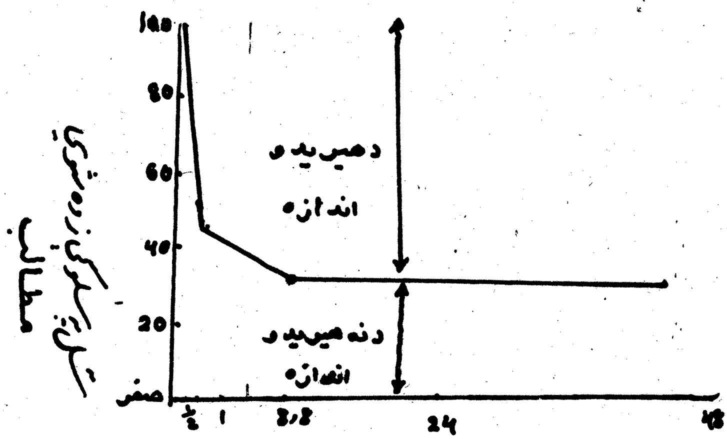

د ګړیو شمېر د زده کړې څخه وروسته

د ابینګهوس معروفه منحني (۱۹۱۳) د یاد ساتلو او هېرېدو په شکله د امنحني د یاد ساتلو او هېرېدو د اړیکې ستر مثال دی .

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اصالت تداعي ښوونځی

د پاولوف(1)، تارندایک او نورو ارواپوهانو تجربو او ازمايښتونو وښوده چې د پاولوف د تقویت فرضیه او د تارندایک(2) د «پاداش» فرضیه یوه ده او دواړه د تداعي د اثبات لپاره مشترک عوامل لري. تارندایک لکه هربارت غوندې خپلې څېړنې د تداعي په رڼا کې د ذهني تصوراتو پر اساس بنا کړې او خپلو څېړنو کې یې فزیولوژیکي ارواپوهنې ته ځانګړې پاملرنه وکړه. تارندایک عقیده درلوده چې مشهود سلوک د داخلي محرکاتو معلول دی. یعنې د داخلي محرکاتو اثر د باندنیو محرکاتو په پرتله ډیر دی. یانې داخلي محرکات د تمایل یا سایقې سبب ګرځي او ژوندی موجود فعالیت ته هڅوي. خو په زده کړه کې په کلي توګه دواړه داخلي او بهرني عوامل داخل دي. او زده کړه داسې عملیه ده چې دا دواړه سره پیوندوي. پارسا (۱۳۷۲: ۶۹)

تارندایک: تارندایک 1898 کې د خپلو څېړنو پایلې د حیواناتو د ذکاوت او سلوک په هکله له تکویني لحاظه، په یوه کتاب کې «د حیواناتو ذکاوت»(3) تر عنوان لاندې نشر ته وسپارل. هغه د حیواناتو د زده کړې د مختلفو مراحلو د څېړلو لپاره له مختلفو وسایلو لکه پیچلي لارې(4) یا معما امېزه جعبې(5) او داسې

---

(1) Ivan.p.pavlov . (2) Edwad Lee Thorandike.

(3) Animal intelligence (4)- problem bokes
(5) puzzle ...

نورو څخه کار اخستل . تارندایک به هغه ژوي چې ازمايښتول ، وږي کړل او بيا به یې په هغو پیچلو لارو کې چې د وتو لارو پای به ترې لرې وو او پرېښودل به یې چې لار به د خوراک ته ورسيږي ، خلاصه وه ، خوشي «ايله» کړه وږي حيوان به کله چې هغه صحيح لار خوړو ته وروسته د زيات ايستلو پيدا کړه ، تشويقيده ، د دې تجربې په جريان کې ، حيوان ازاد پرېښودل کېده چې څو ځلي حيلو او طرحو سره کار پيل کړي ، څو د هغه سلوک او فعاليت به يې څاره او هغه وخت يې چې د ځل لومړي بريالیتوب له پاره لګولی و تعيين اوه ، بيا به يې هم هغه ژوي په پرله پسې ډول ازمايښت کاوه او په منظم ډول به يې د هغه سلوکي تغييرات او زماني کموالی ، غذا رسيدو ته چې د حيوان د زده کړې او مهارت له کبله پيدا کېده ثبتاوه. په پای کې د دې اطلاعاتو په بنا یاني د ژوي پرمختګ ، د ستونزې په حل کې ، د «زده کړې منحنۍ» ترسيم کړه او د حيوان د زده کړې او د عمل د څرنګوالي مدارک او شواهد يې په لاس راوړل .

تارندايک د دې تجربو څخه دې نتيجې ته ورسيده چې حيوان په تجربو کې ځينې حرکات او کړنې د سمو یا بدو پایلو پر اساس «حذف» یا «انتخاب» وي او بيا هغه د «اثر قانون»(1) یا زده کړې په صورت داسې شرحه کوي: «هر عمل چې په يوه ټاکلي موقعيت کې د رضايت او خوښۍ سبب شي ، هغه عمل د هغه موقعيت سره ، تر هغه وروسته تداعي کيږي. یاني هر وخت چې

(1) The law of effect.

هغه عمل بیا منځته راشي ، ډېر احتمال لري هماغه عمل چې تېر کرت انجام شوی او ، بیا تکرار شي ، برخلاف د دې که یو عمل په یوه ناکامې موقعیت کې ، سبب د ناراحتۍ شي . په تدریج سره هغه عمل د هغه موقعیت څخه انتزاع پیدا کړي یانې که بیا هغه موقعیت منځته راشي ، ډېر لږ احتمال لري چې هماغه عمل مجدداً صورت ونیسي ،، .

بل قانون چې د دې قانون ضمیمه ده ، د مشق او تمرین قانون یا د استعمال او عدم استعمال قانون دی . د دې قانون له کبله «هر ځواب چې یوه موقعیت ته ورکول شي ، هغه موقعیت سره تداعي کیږي» هر څومره چې دغه ځواب ، هغه موقعیت ته ډېر او د تعداد په حساب ، ورکړل شي ، په هماغه اندازه تداعي محکمه ده کلکه او مستحکمه وي او هرڅومره چې د نوموړي ځواب استعمال لږ وي ، تداعي ضعیفه کیږي . دا د مشق او تمرین قانون ، هماغه لرغونی قانون ، د تداعي دی چې د افکارو د ارتباط او تړاو په ځای د موقعیتونو ترمنځ په تړاو یانې په انګیزه - ځواب اطلاق شوی دی . اما د ثوریو د زده کړې څېړنې په وضاحت سره ښکاره کوي . چې د تمرین قانون د زده کړې ټولې ستونزې نه حل کوي .

تارندایک تقریباً ۳۰ کاله د زده کړې په هکله مسلسلې څېړنې او ازمایښتونه سرته ورسول ، وروسته تر هغه یې انسان تر څېړنې او مطالعې لاندې ونیو . په دې ازمایښت کې لویو زده کوونکي دې معما آمیزه جعبو سره کار نه درلود خو انځورینې ورکول کېدې چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مختلفو ځوابونو امکان یې موجود وو. که پوښتنه له بریالیتوب سره ترلې وه نو ازموینکي ته به د تشویق په توګه ویل کیده «صحیح ده» او که ځواب ناسم و نو د توبیخ په توګه به ورته ویل کیده «غلط دی» یانې په دې ازمایښت کې هم تشویق او توبیخ موجود و. ددې ازموینې پایلو وښوده چې د تشویق تاثیر په ځوابونو ډیر مثبت و. تارندایک د دې پایلو په اساس، داثر پر قانون تجدید نظر وکړ او تشویق ته د توبیخ په پرتله ډیر اهمیت قایل شو. د تارندایک په آند د توبیخ حقیقي اثر دا نه دی چې ځواب له موقعیت څخه جلا کړي، بلکه حقیقي اثر یې دا دی چې زده کوونکی دې ته وهڅوي چې بل ځواب وازمایي او صحیح ځواب پیدا کړي. خو د تحسین او تشویق مستحق وګرځي او په دې توګه هغه صحیح ځواب په مثبته توګه د هغه له موقعیت سره تداعي شي. په واقعیت کې د سم ځواب پیدا کیدل، په اتفاقي او بې ځیله غلط او ناسم ځوابونه حذفوي.

تارندایک په خپلو مطالعاتو او څیړنو کې، د تداعي د فرضیې حدود پلوی کاوه او یا هغسې چې د ده ځولښه وه ووایې «دایکر او مناسبت» فرضیې پلوی و. تارندایک په دې عقیده و چې ترلې تداعي ګانې د انګیزې - ځواب اړیکې یا رابطه لري. د دې لپاره چې د ده ذهني تاثیراتو او یا دوه فکرونو ترمنځ، تداعي ټینګه شي لېږ ازې مجاورت کافي نه دی مګر دا چې د ځواب په کیدو تمام شي.

---

(1) Connection.

(c) ketabton.com: The Digital Library

انسان د ځينو ژونديو پولو سره د حيواناتو په پرتله، پراخه اړيکې او ارتباطي سيستمونه پينګولای شي. د انسان روحي لوړتيا د حيوان په پرتله په همدې ټکي کې نغښتې ده. په همدې خاطر د انسان ذهن[1] داسې تعريفوي: «ذهن يو ارتباط ورکوونکې دستګاه ده چې د انسان فکري، عاطفي او عملي ځوابونه د محيطي موقعيتونو سره چې مخ کيږي، مطابقت ورکوي».

د پاولوف شرطي ځوابونه:

ايوان پيټروويچ پاولوف نامتو روسي بيالوژست يو له هغو لومړنيو کسانو څخه دی چې تداعي معاني يا فکري تړاو ته يې په خپلو علمي ازمايښتونو کې تحقق ورکړ. ده د خپل کار لومړی درلس کاله په خپل لابراتوار کې د هضمي غدو، عصبي سازمان او رفلکسونو په مطالعه او څېړنه کې تېر کړل. د ده همدا په زړه پورې او ابتکاري تجربې، د دې سبب شولې چې په ۱۹۰۴ کال کې د نوبل د جايزې په اخستلو بريالی شي. په ۱۹۰۲ کې د خپلو تجربو په سر ته رسولو کې داسې موضوع سره مخامخ شو چې وروسته له يو کاله ورځنيو څېړنو اصول او روش ته بالکل بدلون ورکړ. پاولوف د سپي د لاړو د رفلکسونو د مطالعې لپاره يو اسباب جوړ کړي وو چې د هغه په واسطه کيدای شو د حيوان لاړې چې د خوړو انګيزې څخه وروسته په خوله کې د ځواب ترعنوان لاندې توليديږي، اندازه کړي.

(1) Mind.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پاولوف په دې ازمايښت کې وليدل چې په سپي کې د لاړو ترشح بېځا ترې دې چې خواړه ورته ورسېږي، عملاً پيل کېږي. په دې ډول چې: يې اورې د خړو د ظرف ليدل، يا ترې دې کېدل د هغه شخص چې سپي ته خواړه ورکوي، يا د راوړونکي د پښو اواز په مجاوره کوټه د دې سبب ګرځي چې د سپي لاړې جارې شي.

اوس نو که د خړو موجوديت د سپي په خوړو طبيعي انګيزه د سپي د لاړو د ترشح لپاره وي، د خړو د لوښي ليدل يا د پښو اواز د دې رفلکس لپاره طبيعي انګيزه نه شي حسابېدی د غه ضبرګونه يا د لاړو د ترشح ځواب چې سپي د خړو د لوښي او يا د پښو له اواز څخه ورسته ښکاره کړی د قاعدې له مخې سپي وروسته له پرله پسې او اوږدو تجربو څخه کسب کړی وي. په ترګه د خړو د لوښي او يا د پښو اواز د سپي لپاره يوه علامې[1] نښه يا جنبه لري، چې خواړه ورته راځي.

پاولوف پر مشرچي د داسي علايمو او نښو موجوديت په موقعيت کې د حيوان په تطابق کې کار نده رول لوبوي.

په لومړي سر کې پاولوف دغه د لاړو ځواب ته د علامې څخه وروسته د اروايي ترشح[2] نوم ورکړ. خو پاولوف د سپي د لاړو اروايي ترشح د فضيا ترشحه د هغه فزيولوژيکي فرضيانو پر ...

---

(1) Signal. (2) Psychic sicretion.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مینه درلوده، نو د پورته اصطلاح څخه یې لاس واخست او په ځای
یې د شرطي رفلکس[1] اصطلاح وړاندې کړه او علامت یا نښې ته یې شر
طي انګیزه[2] وویله. بېلګه دا چې رفلکس یا شرطي انعکاس بیرته زده شوې
ځواب او خواړه ته غیرشرطي انګیزه ده چې هغې ته تقویت[3] هم وايي.

د تقویت د قانون کشفول ستر خدمت دی چې نوې ارواپېژ
ندنې د اصالت تداعي ښوونځي ته کېږده بېد دې قانون ساحه او د
عمل میدان په واقعیت کې ډېر لوی دی او هدف یې بیانېږي د شرطي
ځوابونو د غبرګون ټینګول نه دي. ممکنه ده د زده کړې په ټولو ډولونو
کې اغېزمن او صادق وي.

چارلز اډوارډ سپیرمن[4] انګلیسي ارواپوه (۱۸۶۳-۱۹۴۵) د ذکاوت
مکمله ارواپېژنه د درک او استنباط او همداسې د څو لاملونو د پېښې
ستون او مناسباتو پر اساس بنا کړه. خو هغه چې له دا ارواپېژندنې
دغه سیستم د تداعي د ښوونځي په سترګه ونه کتل او لا انتقاد به
یې کاوه چې د تداعي د ښوونځي پلویان په خپله فرضیه کې په عجیبه
ډول خام دي. ځکه هغوی په داسې انکارو او فرضیاتو کې تکیه د ذکا
وت پیداکېدل، د نوي معرفت کشف او د نوې مسئلې حل پورې
خواته پرېښې او عملاً بیانوي له حافظې سره سم وکارول شي.

---

(1) conditioned Reflex. (2) conditioned stimulus.

(3) Reinforcement (4) Charles Edward .S.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دگشتالت د ارواپوهنې پلویان هم د تداعي د سنبونځي پر پلویانو داسې انتقاد وړاندې کوي. او وایي چې دگشتالت د ارواپوهنې څخه خدمت د اصالت تداعي سنبونځي لپاره همدا دی چې د دوی دغه خلاوې ډکوي. په هر صورت د تجربي تداعي ارواپوهنه ګټه د دې سنبونځي د فعالیت په ساحه کې ستر خدمت ته سرته رسولی دی. د بیلګې په توګه د مساعدو یا نامساعدو شرایطو پیدا کول د حافظې په هکله د زده کړې او هیرېدنې د منحني ګانو ترسیم، څیړنه د متقابلو تاثیراتو په هکله په تداعي کې د زده شویو څوابونو «عبرګونونو» انتقال له یو عمل یا موقعیت څخه بل عمل یا موقعیت ته، او داسې نور.

هیلګارد (۱)، رابنسون (۲)، وودورت (۳) او همداسې نور ښمیر دا صالت سلوک پلویان د اصالت تداعي جز حسابیدای شي. ولې ټول تداعیان په هیڅ صورت سره د اصالت سلوک پلویان نشي کیدای. د تداعي سنبونځي د زده کړې او په یاد ساتلو فرضیه ده، خو د اصالت سلوک سنبونځي کاملاً ځانګړې بحث او تر یو لري چې وروسته به شرحه شي.

---

(1) Helgard Ernest .R.

(2) Robinson. E.S.

(3) wood worth.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شپږم څپرکی

د شعور جوړونکي بنسټونه[1]

ویلهیلم ورنت[2] الماني په ۱۸۷۹ کال کې ارواپوهنه د مستقل علم په توګه وپېژندله او خپل لابراتوار یې جوړ او جوړونکي بنسټونه یې په ارواپوهنه کې عملاً رامنځته کړ. د لومړي ځل لپاره یې د احساس او خیال په انمایښت او څېړنه لاس پورې کړ. ورنت په ۱۸۹۲ کې ویلي دي: «د ارواپوهنې کار، څېړنه او پلټنه د هغه شي په باره کې ده چې موږ هغه ته باطني او نفسي تجربه وایو. د باطني او نفسي تجربې څخه مقصد هماغه حس، د فکر جریان، اراده او تصمیم دی چې د خارجي تجربې په مقابل کې قرار لري. د خارجي تجربې مطالعه او څېړنه د طبیعي علومو موضوع ده»

ورنت د دې، څلور کاله وروسته د خپل کار عنوان بدل او د لوانۍ «باطني او نفسي تجربې» پر ځای یې، د «مستقیمې بلاواسطه تجربې» نوم ورته کې. په دې ترتیب د هغه د ارواپوهنې په تعریف کې د انسان بشپړه تجربې چې په بنسټیا سره د ارواپوهنې په برخه کې شامله شوې، دا ځکه نفسي چې موږ پر خپلو باطني افکارو، احساساتو خبر یو، هماغسې په خارجي شیانو هم پوه او خبر یو.

(1) Structuralisme

(2) wilhelm wundt.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ونت په لومړي مرحله کې د نفس، درک ته آګاهي یا شعور[1] وایه او د بهرني نړۍ درک یې د طبیعي علومو موضوع وګڼله. بیا وروسته ونت د نورو پوهانو په اتفاق سره، د خارجي نړۍ درک ته «اګاهي» او د نفسانیاتو درک ته «خود اګاهي» او د دواړو مجموعې ته «شعور» ووایه. اوس نو شعور، په انسان کې د انعکاس عالي شکل دی، چې د انسان د معرفت سبب نسبت جهان او چاپیریال ته ګرځي او په همدې ډول د انسان هدفمنده سلوک اداره کوي.

انعکاس د اجسامو یا مادي سیستمونو هغه استعداد دی چې د هغو اجسامو یا مادي سیستمونو چې ورسره مقابل کیږي، مادي خصوصیتونو ته بدلون ورکړي او په شکل یې څرګند وي. هغه بل شکل معنوي د تصوراتو، مفاهیمو، احکامو او انتزاعي استنتاجونو په شکل افاده کیږي. انعکاس د مادې عمومي خاصیت دی او د مادې د تکامل سره سم، د انعکاس خاصیت یې هم، کیفي تکامل پیدا کوي. انعکاس کیدای شي ډیر ساده لکه د آیینې غوندې انعکاس وي. کیدای شي د کشش یا تروپیسم[2] په شکل وي لکه د نباتاتو کشش د نور خواته یا د رفلکس[3] په شکل څرګند شي، لکه د ارګانیزم غیرارادي عکس العمل د خارجي اغیزې په مقابل کې او یا د غریزې[4] په شکل چې یې د مل، ناخود اګاه او ابتدایي څرګندونه شمیرل کیږي.

---

(1) Consciousness. (2) Tropism.
(3) Reflex (4) Instinct.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اریا په دې عالي شکل چې د انسان شعور دې څرګند شي. (طبري، ۱۲۶۰: ۱۸)
په دې ترتیب سره به اړواپېژندنه کې د واړو برخو یانې داخلي او بهرني نړیو
شامله شوې ده.

کله چې د اړواپېژندنې اصلي موضوع شعور انتخاب شو. نو د اړوا
پېژندنې علم د کیمیا له سره ورته والی پیدا کړ. نو همداسې د شعور د
عناصرو کشف او د دوی ترکیب او تلفیق یې د بل سره هم د کیمیا د علم
د طریقو او روشونو ته ورته والی پیدا کړ.

ونټ عقیده درلوده چې زموږ ټولې تجربې که د خارجي اشیاوو
د درک، تریخ خاطرې، هیجانات، اهداف، پېچلې او مرکبې مسلې دي چې
باید په علمي توګه یې په تجربه او تحلیل شي. همدغه تحلیل او تجربې
ونټ د شعور د عناصرو په شکله سره ورسوله. نو احساس یې
د شعور اصلي عنصر او ماده وښوده او په دوو اصلي طبقو یې وېشله
لومړی هغه احساسونه دي چې داسې بریښي چې موږ ته له بهرڅخه
راځي یانې څرګندوونکې زموږ د بدن څخه د باندې ده.
دوهم هغه احساسونه دي چې تصور کړو، چې زموږ په بدن پورې تړلي
او متعلق دي او منبع یې زموږ په وجود کې ده. د اساده او لومړي
احساسونه څوک لږ ستا نو چې هلته سره شته او کان لري، پورې منبع
شرحه کړې دي. لکه د رنګ تر لیدل، د تیغ اوریدل، د منځ شکل
حلقي احساس او داسې نور.

د امالت جمل او اړواپېژندونکي د دې عوامل پېژندنه کې ټولا کې

شو چې دا هم بیان کړي چې څنګه مونږ اورو او یا څنګه شیان وینو.

دا لومړي احساسونه دي او راپیژندونکو لپاره چې د اروا پوهنې د ترکیبي سیستم نظر پلي یاد دي، په دې خاطر ډېر مهم دي چې کولای شي د ممکنه ساده تجربو او د ذهن د انفعالي[1] حالاتو تر عنوان لاندې حساب کړي. انفعالي حالت، احساس او ادراک داسې تعقیبوي لکه چې سیوری جسم پسې روان وي. له ساده حسونو څخه، مطبوع او نامطبوع حسونه یعنې لذت او الم[2] هرچا منلي وو. خو وونټ درې جوړې نور هم پر هغو ور زیاتې کړل. یوه جوړه یې د تحریک او کرارۍ یا راحتۍ، او بله جوړه یې د خپګان (انحطاط) او خوشالۍ[4] احساس دی. دا حالات امکان لري په بېلا بېلو اشکالو او طریقو یو له بل سره ترکیب او نوي حالات منځته راوړي. د بېلګې په توګه هیجان یوه پېچلې او مرکبه تجربه ده چې د ذهني انفعالاتو او احساساتو څخه چې د بدن له بېلا بېلو برخو څخه سرچینه اخلي ترکیب شوې دی. میل او اراده په لنډ ډول د هیجان انفعالي حالت دی چې د تصمیم نیولو په لحظه د نفسي حالت په قطع او ناڅاپي تغییر کې مشخص کیږي. څنګه چې لیدل کیږي د وونټ هدف په دې حالاتو کې دا دی، څو هغه شیان چې انسان یې واقعاً احساسوي شرحه کړي، نه هغه اعمال چې انسان یې سرته رسوي په بل

---

(1) Passive. (2) Pleasant - unpleasant.

(3) To stimulate and peace or Tranquillity.

(4) Depression and pleasure.

(c) ketabton.com: The Digital Library

عبارت د وونت په عقیده د انسان د اعمالو شمېرنه او اروا پېژندنه نه ده،
بلکه د روښانه شعور، د محتویاتو شرحه د اروا پېژندنې هدف او منظور دی:
«د نفساني منتجه یا د ترکیب اصول»، یې له مخې په زړه پورې قوانینو څخه دی
چې وونت یې وړاندې کړی دی. کولای شو دا قانون داسې هم بیان کړو:
«د څو نفسي عملیو ترکیب یو بل سره نوي خاصیتونه پیدا کوي چې ترکیبو
نکي اجزاوو یې نه درلوده». ددې قانون په مرسته مراد کولای شو دا فعالیت
ندای د ښوونځي په تعلیماتو کې له وونت څخه او د ګشتالت په اروا پوهنې
څانګه کې وروسته له وونته هم پیدا کړو. وو دورث د ۱۳۴۸: ۴۳۸، ۲

څنګه چې مخکې هم یادونه وشوه د دې ښوونځي پلویانو د اروا پوهنې
هغې موضوع شعور یا د خود اګاهۍ تجربه شمېرله او د دوی په عقیده د
داخلي مطالعې[1] له طریقه کولای شو د شعور یا خود اګاهۍ د تشکیل طرز
تر مطالعې او څېړنې لاندې ونیسو.

د دوی په عقیده شعور د احساس[1]، تخیل[2]، عواطفو او تفکر[3] څخه تشکیل
شوی دی. دا ټول چارې د داخلي اصولو یا روش له طریقه کولای شو تر
کتنې او څېړنې لاندې ونیسو. د ذهني پېچلو عملونو د ساده عملونو څخه
جوړ او د تحلیل او تجربې له لارې کولای شو هغه تشخیص کړو.

ادوارډ براد فورډ تیچنر[4] انګلیسي پوه لومړی د وونت سره په څېړنو
بوخت شو او د هغه تر اغېز لاندې و. بیا وروسته امریکې ته ولاړ او د

---

(1) Sense (2) Image (3) Idea

(4) Edward Brod ford Titchener.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کرنل په پوهنتون کې د عمر تر پایه په اروايي څیړنو بوخت و .

کلاسیک ښوونځی یا د تیچنر دعقایدو اصـــول

دالمان دلایپزیک په ښار کې دتجربي اروا پوهنې د ښوونځي لــه پلویانو څخه، د وونت او و (۷)، تنو زده کوونکو زیات وویست چې پــه امریکا کې د اروایي تجربو لپاره لابراتوارونه جوړ کړي . تیچنر تر ټولو معروف، بااستعداده او انګلیسي نژاده ځوان و چې په ۱۸۹۲ کال یې وکرنل د پوهنتون د اروا پیژندنې د لابراتوار مسؤلیت ومانه . د ده د مهمو اقداماتو څخه یو دا و چې د ده د وونت د اروا پیژندنې د شعور جوړونکي ښوونځي څخه، د اصالت عمل(۱) د اروا پیژندنې په مقابل کې چې په دې وخت کې په امریکا کې رواج درلود پلوي وکړه .

تیچنر کارنده مفاهیم یا په بل عبارت د عمل او ترکیب رجوړونکي اصطلاح ګانې ، په ۱۸۹۸ او ۱۸۹۹ کال کې طرح او وړاندې کړل . ددې دوو اصطلاحګانو طرحې او په یوه وخت کې د تیچنر له خوا چند انو تعجب او حیرانتیا وړ نه دي . او د اصالت عمل د ښوونځي سره د ده مخالفت بینې اړو نه لري . ګکه کله چې غواړو د یوه ماشین په هکله خبرې وکړو کولای شو چې هم د ماشین د جوړښت یا ترکیب او هم د دنده د فعالیت او استعمال څخه وغږیږو . په همدې ډول د سترګې په بحث کې کولای

---

(۱) Functionalism.

شو چې هم د سترګو د جوړښت او هم د هغې د فعالیت او استفادې څخه خبرې وشي.

په بیولوژي کې هم علم د جوړښت (اناتومي)، او هم د دندو علم (فزیولوژي)، لري. د تشریح علم یا اناتومي د جوړښت او ترکیب علم دی او فزیولوژي د دندو او عمل علم دی. په کلي ډول هدف د جوړښت یا ترکیب دیوه جهان یا سیستم دا دی، چې څنګه ترکیب یا جوړ شوی دی اما د دندو د اښکاره کوي چې هغه سیستم یا عضو څنګه کار کوي یا د څه لپاره جوړ دی. دا دواړه علمه مهم دي، ولې داسې ښکاري چې جوړښت باید مقدم وي، ځکه چې څو یې سیستم او جوړښت یې معلوم نه وي نو د هغه د کار او عمل په هکله به څنګه خبره وشي.

د تیچنر په عقیده وجدان یا شعور د ارواپېژندنې اصلي موضوع تشکیلوي. د بدن او نفس (روا)، اړیکې موازي او هم آهنګه دي خو دیو سبب نه کېږي او د دغو ترمنځ د علت او معلول ارتباط نشته.

تیچنر د وجدان یا شعور د توجیه لپاره درې لاندې جریانونه مهم ګڼي. هغه احساسات، تصورات او انفعالات دي. دا ارواپېژندونکي دغو جریانونو ته د شعور یا وجدان یا هغو بنیا رکه جوړونکي توکي وایي او په لاندې ډول یې شرحه کوي:

۱- احساس یا حسي ادراک د حواسو په مرسته د شي په موجودیت او حضور کې تشکیلېږي. دا دوه عامله لري یو یې بهرنی او بل یې عضوي اغېز دی. وروسته له دې دوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

مقدموخځه په مغزکې انعکاس پیداکیږي چې نوم یې احساس دی. د بېلګې په توګه د غږ په هکله د هوا ارتعاش، خارجي تحریک او حرکت چې په غوږ کې واقع کیږي، عضوي اغیزه ده. وروسته له دې د ور مقدموخځه په مغزکې انعکاس پیداکیږي چې هغه ته احساس وایي.

مجرده احساس او بدني تاثرات په تنهایي سره معرفتي ارزښت نه لري، څرګله چې په ذهن تاثیر کوي، معمولاً د نورو نفسي فعالیتونو په واسطه احاطه کیږي او د مغز په مرسته تعبیر او تفسیریږي، د مقام نیسي او مانا پیداکوي.

۲- تخیل، تصور یا ذهني تصویرونه چې پرته د اشیاوو له حضوره په ذهني جریان کې پیداکیږي، د تیرو خاطراتو او یا راتلونکو خیالونو سره اړیکې لري.

۳- انفعالات د عاطفي خصوصیات دي. دا انفعالات د داسې تجربو لکه مینه، نفرت، غصې او خواشینۍ په اثر څرګندیږي.

د کلاسیکې اروا پېژندنې، کلي طرحې د دې ترکیبي عناصرو پر بنا ولاړې دي. د قاعدې پر اساس، دا یو ساده سیستم دی او د یوې پېچلې نفساني مسئلې له پرته اجزاوو څخه تشکیل شوې دي.

فعل و انفعالات د دې طرحې، هغه اجزاوې دي چې د شعور پېچلې حالات لکه تفکر، عاطفه، ادراک او تخیل منځته راوړي. او ویل کیږي چې د نفساني حیات وضاحت او اهمیت د مغز د تسجیلونو او بدلونونو له لارې دي.

د تیچنر په عقیده د ذهن محتویات، شعور یا نفساني چارې په درو

(c) ketabton.com: The Digital Library

برخه ویشل کیږي. چې ځینې له مغزه په مرکز او کانون کې واقع او خاصه برجسته ګي لري او ځینې له مغزه په څنګ واقع دي او صراحت یې لږ وي.

تیچنر په دې عقیده دی چې په ټولو علومو کې د څېړنو عمومي طرز یوه او لاره، مشاهده ده. داخلي او نفسي کتنه پخپله یو ډول مشاهده ده داخلي کتنه یا د وجدان د محتویاتو مشاهده ممکنه ده. د طبیعي پېښو له مشاهدې څخه توپیر ولري، خو په اصل کې دا د ټولو طریقې برګ.

داخلي کتنه د علمي اروا پېژندنې او فلسفي اروا پېژندنې د بېلوالي حد د حد فاصل، او د هغه فکري طریقې ځای نیولی دی چې پخوا به په فلسفه کې د روح او ذهن د پېژندنې لپاره په کار یده.

تیچنر د اروا پېژندنې په ځینو مطالبو اصولاً سترګې پټې کړې. د مثال په توګه ذکاوت د انرژۍ موضوع چې امریکایانو ته ډېره په زړه پورې او د فردي اختلافاتو د توپیر لپاره په کار یده له نظره غورځوله. د طبیعي او غیر طبیعي ځانګړتیاوو اروا پېژندنې ته یې پام ونه کړ. لومړی د تارندایک او کاټل څېړنو څخه یې سترګې پټې کړې او سلوک پېژندونځ یې سطحي وګاڼه.

د عصبي دستګاه په میکانیزم کې د بې خبرۍ له کبله یې د دې دستګاه په فیزیولوژیک څېړنو کې هم د پام وړ پرمختګ ونه کړ. د خیالاتو د زده کړې مسلې یې هم د اروا پېژندنې له قلمرو څخه بهر وګڼلې. همدا سبب شوی چې د دې ښوونځي به د پېرهانو لږه پاملرنه جلب کړه. د دې ښوونځي عملي او اجرایي اړخ نه لاره. د امریکایي

(c) ketabton.com: The Digital Library

اروا پوهانو د پېژندنې علاقه هم سبب شول. (راسته ۱۳۴۸ : ۱۲۳).

خو د تیچنر د ښوونځي اهمیت په دې کې دی چې ارواپوهنه یې علمي مرحلې ته داخله کړه، د متافزیک او عامه عقاید وڅخه یې جلا کړه. زیاره یې وکیښه چې تجربي طریقې د منځ د مطالعې په اصولو کې داخله کړي. په دې کې شک نه شته چې د حواسو، احساساتو او ادراکاتو تشریح کول ستر خدمت و. که نور موری د کار مقدمات نه وای برابر کړي نو گمان نه کیږي چې علمي اروا پېژندنه په تجربي ساحه کې دومره پرمختګ کړی وای.

دعمل داصالت

سنو وښې

دعمل د اصالت (۱) نظریه د لومړي ځل لپاره په 1896 کال کې د جان ډیوي (۲) په واسطه طرحه شوه. ډیوي په یوه مقاله کې چې د «انعکاس (۳) د قوس مفهوم» تر عنوان لاندې د «ارواپوهنې د څېړنو» په مجله کې لیکل شوې وه، «زده کړه» په ذروي راتمي، تشکل چې د تداعي ګرایانو او سلوکیانو طریقه وه تر انتقاد لاندې ونیوه، او دا یې هم څرګنده او تصریح کړه چې زده کړه یوازې د محرک ځواب په طریقه هم نه حاصلیږي. بلکې زده کوونکی او یا ماشوم د کل په توګه اهمیت لري، نه یوازې ذهني محتوا یا د محرک ځواب میکانیکي اړیکې.

د عمل د اصالت نظریه څخه وروسته چې تجربي ارواپوهنه منځته راشي د 1830 کال راهیسې په امریکا کې فرهنګي او تدریسي اهمیت درلود. د نفسي فعالیتونو موضوع په ارواپوهنه کې د اساسي او اصلي مسلې په عنوان پېژندل شوې وه. د هغه زمان د ارواپوهانو هدف د داسې اصطلاح د ټاکلو څخه داؤ چې د عمل د اصالت دارو

(۱) Functionalism. (۲) Dewey Jahn.

(۳) Reflex are concept.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوهنې، افکارو او اصولو ته په امریکا کې بسیط او اشاعه ورکړې.

د عمل د اصالت سنو ونځی په حقیقت کې د جرمنت د اصالت د سنو ونځی په مقابل د اعتراض غږ وچې هغه یې بې ارزښته او بې اعتباره معرفي کړې.

د عمل د اصالت د سنو ونځي له ځانګړنو څخه یو دا دی چې د نورو سنو ونځیو پر خلاف پر دې عقیده دي چې اروا پوهنه د بېلو څېړنو او مضمونو ترکیبونو څخه نه ده ترتیب شوې، بلکه یو انتخابي او التقاطي نظریه ده لکه څنګه په خلاص لاس یې د اروا پېژندنې د نورو اصولو او ضوابطو څخه ګټه اخستې ده. د دې سنو ونځي په تشکیل کې نامتو څېړونکي لکه جیمز انګل[2]، هاروي کار[3]، رابرټ وو دورث[4]، اد وارد رابنسون[5] او تر ټولو مهم جان ډیوي[6] برخه درلوده. په دې څېړکي کې یو ازې د دوو کسو لارښو ونو په هکله د ول مطالعه کړو.

(د جیمز انګل څېړنه)

جیمز انګل په 1906 کال کې په امریکا کې د اروا پوهانو د انجمن په ریاست وټاکل شو. او د لومړي ځل لپاره یې د عمل د اصالت اساسي اصول په خپل خطابیه نطق کې اعلام کړل او په رسمي توګه د جرمنت د اصالت سنو ونځي په مقابل کې معارضې ته راووت. د جرمنت د اصالت پلویانو ټول نفساني حالتونه د باطني او نفسي طریقې له مخې د اهمیت، ویر بلل او په دې عقیده وو چې د ذهن جوړونکې توکي عبارت دي له: حسي تجربې، ذهني صورتونه او احساسونه. د دې توکیو د ترکیب څخه یو بل سره هیجان، ادراک او معلومات حاصلیږي. د اجرمنتونه

(1) Eclectic (2) Angell. J. R. (3) carr. H. A

(4) wood. d. worth. (5) Robinson. E. S. (6) Dewey, John.

په خاصه توګه د حسي غړو په فعالیتونو پورې تړلي دي. که موږ وګورو
شو چې د ذهني جوړښتونو ماهیت په ښکاره ډول مشخص کړو نو باید
کولای شو چې د اروا پوهنې اړونده کړې په کم وکیف پوهیدلي یو او
د هغه اصول موږ زده کړي دي.

خو انګل بر خلاف د دې طریقې وړاندیز کړی چې د اروا پوهنې اصلي
دنده داده چې د ذهني جوړښت د تجزیې او تحلیل په ځای باید د ذهني
فعالیتونو تجزیه او تحلیل وشي، ځکه داکار با ارزښته او ښه پایله
لري، په سلوکي څیړنو کې باید کار او دندې ته د جوړښت په پرتله
پاملرنه وشي.

انګل د پراګمتزم د فلسفې پر اساس همیشه زیار ایسته چې عملي
پایلې د نفسي یا رواني فعالیتونو بنسټ وګرځي. «ځکه چې دانګل د-
پراګمتزم فلسفه داسې یې فکر دی چې حقیقت، د فکر په سنجش، د وا
قعیت او عملي پایلو سره معلومیږي».

انګل د اروا پوهنې رول یا نقش د شعور یا ذهن د توکیو په
تشخیص او پلټنو پورې نه محدودوي. بلکه زیار باسي څو
رواني یا نفسي علل پیدا کړي. دی، عصبي فعالیتونه د اروایي
فعالیتونو اصلي او تعینونکي عوامل ګڼي.

نو ځکه فزیولوژي په اروایي فعالیتونو کې لازمي شمیري همد
اسې انګل په دې عقیده وچې د ذهن یا اروا یوه مهمه دنده داده،
چې ژوندي موجود ته د محیط سره په سازګارۍ او جوړښت کې مرسته وکړي

(c) ketabton.com: The Digital Library

د عمل د اصالت ښوونځي پلویان لکه چې د مخه وویل شو، د ذهن په تجزیه او تحلیل کې څه علاقه نه ښیي دله. خو ارواپوهنې فعالیتونه او د بیولوژی نقش د ارواپوهنې د مسلو په بیان او شرحه کې مهم او کارساز شمیري. دا نوی برداشت یا فکر، د ښوونې او روزنې یا د دې ښوونځي د مهمو پرمختګونو څخه د شلمې پیړۍ په پیل کې شمیرل کیږي. دا ځکه چې په دې ځای کې، زده کوونکی یا کوچنی د زده کړې په مرکز او کانون کې ځای نیسي. تر دې وخته د زده کړې موضوع د ذهني ورزش[1] په اطراف څرخیده او د زده کوونکی فعالې برخې چندان اعتبار نه درلود، زده کوونکی به یوازې په یو رشته کې د کسبي او آزمایښتي معلوماتو سره اشنايي پیدا کوله. خو د عمل د اصالت د ښوونځي له نظره د کوچني خپله تجربه د زده کړې او د هغه د سلوک اصل جوړوي. په دې اساس انګل درې اصول چې تر هغه وخته یې کوم اهمیت نه درلود او فاقد د ارزښت و، پام له نه وکړه:

۱- د انسان زده کړه او سلوک، د شخصي، حسي او حرکتي دستګاه د همآهنګه فعالیت سره اړیکه یا رابطه لري.

۲- سلوک او زده کړه د حیاتي د ندو او بدني اړیکو په سبب مطرح کیږي.

۳- سلوک او زده کړه یو ټولنیز عمل یا فعل وانفعال دی چې عملي پایله یې د اهمیت وړ وي.

---

(1) Mental discipline

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ژوند د بقا اصل

په ۱۳۰۴ کال کې انګل، د عمل د اصالت ښوونځي، بنسټ په فعالیت بنا کې، او هغه یې د ټولو انواعو د توافق (سازګارۍ)، او زده کړې لپاره یو ضروري حکم وشمېره. انګل د ژوندیو موجوداتو له مشاهدې او د ژوند د مختلفو پدیدو څخه داسې نظریه او اعتقاد په لاس راوړه.

د هغه په نظر ژوند بې له حرکت څخه د اړتیاوو او غوښتنو لپاره بل څه نه دی. یانې ژوندي موجود د خپلې بقا لپاره تل په چاپېریال کې په حرکت، فعالیت او اکتشاف بوخت وي. علم الحیات یا د بیولوژی پوهانو دا خاصیت چې د محیطي محرکاتو د تغییر معلول دی. تروپیزم[1] یا د ژوند بقا نوموړی دی.

نو د ژوند بقا یو سلسله ضروري حرکتونه دي چې ژوندی موجود یې د ځواب یا غبرګون (عکس العمل)، په عنوان د چاپېریال محرکاتو ته ورکوي او خاص فزیولوژیکي دندې یې ایجابوي، لکه د ځینو نباتاتو حرکت او تمایل د لمر خوا ته د دې مدعا ښه ثبوت دی. په کلي توګه د ژوند بقا، انسان یا بل هر ژوندي موجود حرکت او فعالیت ته اړ باسي. د دې فعالیت بېلګه په انسان کې د ذات ساتنه، له خطرونو او تهدید څخه ګرېوالی، احترام او دوستي له نورو سره، د عزت النفس په ساتنه کې زیار ایستل او داسې نور دي.

څنګه چې د عمل د اصالت ښوونځی د علم الحیات (بیولوژي) پر بنیاد

(1) Tropism.

استوار دی. نو د ژوندیو موجوداتو او انساني افرادو د توافق ترمنځ ورته والی په ښه توګه تشخیصیږي. د عمل د اصالت ښوونځی په دې باور دی چې د توافق کلي قوانین په خاصه محدوده کې د تعمیم او بیان وړ دي، بولي چې یو توپیر د ټیټو ژوندیو موجوداتو او انسانانو ترمنځ وجود لري او هغه د انسانانو اګاهانه یا شعوري فعالیتونه دي.

د عمل د اصالت ښوونځی د ژوند د بقا اصل، د سلوک په تعین کې د غریزې[1] پر پېژندنه ډېر مختلف او مهم ګڼي.

د جوړښت د اصل پلویان، خصوصاً تیچنر، د غریزې کارنده رول د سلوک په تعین کې ضروري ګڼي. خو د عمل د اصالت پلویان، هغه رده وي، او په اروا پوهنه او ښوونه او روزنه کې هغه یو ساکن[2] عامل شمیري او په مقابل کې یې، فعالیت او تحرک بنسټیز اصل او خپلوڼکی عامل په سلوک، روزنه او زده کړه کې معرفي کوي. د دې ښوونځي پلویان په دې عقیده دي چې فعالیت له یو تعداد مرموزو او پېچلو داخلي عملیو څخه سرچینه اخلي او په زده کړه کې ډېره اغېزه لري.

انګل په «مقدمه د اروا پوهنې»[3] کې څرګندوي چې «د انسان یوه ډله یا ځینې غریزې خپله نیرو د بدن له ضرورتونو څخه اخلي او بله ډله یې په عمده یا اختصاصي توګه د ټولنیز قدرت او نفوذ تر سلطې لاندې وي». په دې ځای کې د انګل هدف د غریزو څخه دا دی چې د چاپیریال د محرک له اغېزو څخه را منځته کیږي. په دې ډول که په انسان کې یو عامل د غریزې په

(1) Instinct (2) Static
(3) James. R. Angell. Psychology.

(c) ketabton.com: The Digital Library

عنوان هم مشخص کړو. نه شو کولای هغه د چاپیریال له اغیزو څخه خالص وساتو. پارسا (۱۸۲).

د جان ډیوي د ځېړنو طریقه:

جان ډیوي د عمل د اصالت ښوونځي یو نامتو لارښود او استاد دی.

جان ډیوي د دې ښوونځي د نورو پلوستو ابینو د ونکو غوندې، د شعور د تشکل او جوړښت په ځای د شعور اهداف او د کار طریقې تر مطالعې لاندې نیسي دی عقیده لري چې د انسان شعور یا وجدان نه یوازې داچې د نفساني یا ارادي حالاتو څخه تشکیل شوی دی بلکې ټول هغه اعمال چې د عکس العملونو تر عنوان لاندې د خارجي محرکاتو په مقابل کې سر ته رسیږي، هم په شعور کې شامل دي.

جان ډیوي په دې عقیده دی چې د انسان ښکاره شعور یوه فرعي پدیده نه ده. بلکه پخپله د یوه خالص علت په توګه د ژوند د بیولوژیکي بقا لپاره یو علت دی. هر حس ممکنه ده د یوه حرکت د پیدا کیدو یا برعکس د یوه حرکت د ودرېدو (توقف)، سبب شي، نو ځکه د شعور یا خود اګاهي عملیې د جسمي او حرکتي له پلوه چاپیریال سره پیوستون او اړیکې کړي. بهرامي (۱۳۴۸، ۴۶).

اوس نو داروا پوهنې موضوع د جان ډیوي له نظره «د فرد انطباق له چاپیریال سره» دی. د دې ښوونځي د پلویانو له نظره د فرد انطباق له چاپیریال سره داده چې د ژوند په جریان کې، نفسي او بدني عوامل یو له بل سره مرسته کوي او د انسان د یو عوامل د عادت په شکل

(c) ketabton.com: The Digital Library

څرګند او بې له اګاهۍ او خبرتیا څخه سرته رسیږي . د دوی په نظر ویره، غضب او نور عواطف د انسان د بقا له پاره لازمي دي. دا ډول عواطف انسان له خطرونو او نویو موقعیتونو سره اشنا کوي د خوشالۍ او یا د خواشینۍ احساس چې د عاطفي ژوند پایله ده د ژوندي موجود له هدفونو سره مخامخ اړیکې لري .

که د انطباق په بهیر کې زموږ نفساني فعالیتونه بې له کوم خنډ او ځنډ څخه پرمخ ولاړ شي، د خوښۍ احساس کوو، خو که دا فعالیتونه کوم خنډ سره مخامخ شول او پرمختګ څخه یې و دریدل نو په دې صورت کې د خواشینۍ احساس په موږ کې پیدا کیږي .

د عمل د اصالت ښوونځي پلویان ژیاړ باسي چې د دوی څیړنې عملي ګټې ولري او په خاصه توګه په ښوونه او روزنه کې ګټورې وي جان دیوي سربېره پر دې چې د لوړ مقام فیلسوف دی، د دې تر څنګ د ښوونې او روزنې د علم بردارانو څخه هم دی. د ده په عقیده د ښوونې او روزنې نوې طریقه باید د ټولنې او د ماشوم او د کوچنیانو د شخصیت پر اساس ولاړه وي .

د ماډرنې دورې ده چې علم في نفسه او علم د عمل لپاره د تمدن له پیلوونکې دورې څخه تر اوسه د بحثونو د پاملرنې وړ و او ده. لومړی د دې پر اساس فیلسوفان او د علم او ادب مشران په دوو برخو ویشلای شو . په کلي توګه د هرې علمي رشتې د رشد په لومړیو مرحله کې موږ علم د نړۍ هانۍ په نظر ګورو . خو وروسته مرحلو چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

نوموړی علم پراخه کېږي، د دې علم عملي اړخ د افرادو پاملرنه ځانته جلبوي. په بل عبارت د هرې علمي رشتې مخکښان لومړی د حقیقت پسې ګرځېدل او ډېرو لږو یې د خپل کار عملي اړخ ته پاملرنه کوله او ډېرو له دوی څخه به په خپله رشته کې د څېړنې او تتبع مشتاق وو.

د اروا پوهنې رشته هم د دې تکاملي سیر څخه بې برخې نه وه. لومړني اروا پوهان یوازې د ذهن د محتویاتو په پېژندلو پسې ولاړل. چې د تېچنر ښوونځی د دې ډول فکر ښه نمونه ده. تیچنر د عملي اروا پوهنې څخه بېزاره وو او دومره په علم فی نفسه کې ډوب و چې د خپل کار پایلو ته یې هم پاملرنه ونه کړه.

د شلمې پېړۍ په پیل کې کلاسیک ښوونځي خپل رونق له لاسه ورکړی و، ټولنیز بدلونونو او د اروا پوهنې په هره رشته کې علمي پرمختګونو نوي ښوونځي ته زېږی ورکاوه. د هرې دورې او عصر د افکارو تنظیم داسې یو چاپېریال غواړي چې د هر ډول تعصب څخه خالي او د نړۍ او دودونو، ادابو او کړنو په قید کې نه وي. دا ډول چاپېریال په هغه وخت کې د شیکاګو ښار پوهنتون برابر او اماده کړ. پوهان او فیلسوفان یې لکه جان ډیوي، ویلیام جیمز، جیمز انګل او داسې نور راوبلل چې د پوهنتون علمي مرکزته رونق ورکړي.

نو ځکه د شیکاګو پوهنتون چې په وخت کې د امریکا د خلکو او ټولنې د اړتیاوو ملاتړ و، د نویو څېړنو او مطالعو مرکز وګرځېد

(c) ketabton.com: The Digital Library

او د عمل د اصالت نوی ښوونځی یې په اروا پوهنه کې را منځته کړ. د دې ښوونځي په را منځته کېدو سره امریکا لومړی مبارز د کلاسیک ښوونځي په مقابل کې د ارواپوهنې په میدان کې وړاندې کړ.

د دې مذهب پلویان په لومړي سر کې د نفس فعل او انفعالاتو ته پام نه کوي او د ذهن محتویاتو ته دومره ارزښت نه ورکوي. سربېره پر دې، دې ښوونځي غوښتل چې د ذهن د فعل او انفعالاتو انتفاعي جنبه او اړخ نه تر څېړنې لاندې ونیسي.

د جان ډیوي د فلسفې هدف لکه د فلسفې پېړۍ د پای او د شلمې پېړۍ د پیل پوهانو غوندې، د داروین له عقایدو اغېزمن او لا تدریجي تحول یې د خپلې فلسفې بنسټ منلی و. د جان ډیوي د فلسفې اصول د «انسان د سلوک او طبیعت سیر» کې په بشپړ ډول ځېرل شوي چې عصاره یې دا ده: «انسان د عادت او سایقو مخلوق دی نه د عقل.»

جان ډیوي د انسان تولنیز اړخ ډېر مهم شمېري. په دې برخه کې د مفصل بحث څخه وروسته او همداسې د دې مطلب توضیح چې ذهنونه یې له بل سره په مقابله کې وده کوي. انسانان د افرادو ترمنځ اړیکو ته متوجه کوي. مداوم تغییر او تحول د فرد او ټولنې د کمال سرچینه شمېري د همدې اصولو او نظریو پر بنا، ډیوي خپل عقاید د کوچنیو په هکله څرګندوي او ادعا کوي چې کوچني یو ټولنیز موجود دی چې د ژوند په هره ګړۍ کې د ټولنې لپاره ژوند کوي او زیار باسي چې د ځنې سره

(Funczionalism)

(c) ketabton.com: The Digital Library

توافق وکړي. بیا د ذهن جریان او د بدن دستګاه ته پام راګرځوي او ادعا کوي چې ذا دوه ځوښتنې د انسان وسیله ده چې د هغې په واسطه او مرسته نیاز پاسي چې د چاپیریال سره موافق او ځانته انطباق ورکړي. د دې عقایدو اساسي بیولوژي او په خاصه توګه د داروین عقاید او تولیږنه تشکیلوي او لومړی بنسټ یا نې بیولوژی (علم حیات) ته په فردي سلوک کې ډیر اهمیت ورکوي.

دانسان د ذهن توجیه او تحلیل استقرائي او علمي اړخ یې د جان ډیوي او د هغه د پلویانو، خاص نظر او عقیده وه. د دې لپاره چې اروا پوهنه په دې برخه کې موفقه وي، په کار دی چې د نفساني چارو له حریم څخه بهر شي او اړیکې یې د نورو مسایلو سره تر مطالعې لاندې ونیسو. د ژوندي موجود ذاتي د بدن دستګاه اندازه کړو د انسان پیچلې جوړښت د طبیعت او ټولنې په پیچلې صحنه کې مطالعه او وڅیړو.

په مشخصه توګه د دې ښوونځي تربیې د نړیوالې کلاسیک ښوونځي سره چې د ورځې په اوضاع مسلط و په لنډ ډول داسې خلاصه کیږي: لومړی تربیې یې دا دی چې د عمل د اصالت ښوونځي پلویان لکه خرد ګرایانو (د عقل پلویان)، د اروا پوهنې کارنده رول د ذهن یا شعور د عناصرو په لټون کې محدود نه بولي، بلکه په دې عقیده وو چې نفساني عمل و پلټي او عصبي فعالیتونه د روانې هڅې اصلي او ټاکونکي عوامل پیژني او وایي چې د شعور یا ذهن یوه مهمه دنده په دې کې ده چې ژوندي موجود سره چاپیریال په توافق کې مرسته وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په داسې حال کې چې :

د جرمنیت د سبوونځي پلویان لکه الماني وونت او انګلیسي تیچنر د ذهن د محتویا تو جوړونکو عناصرو ته داسې پاملرنه کوله، چې کاملاً یې د نفساني چارو په هکله، ستاتیک[1] بحثونو ته کش کړل، او دا بحثونو دومره ورته په نړۍ پورې وو چې د ذهن یا شعور ډینامیکه[2] برخه یې هیره کړله او له څیړنې څخه یې وغورځوله.

د عمل دا صالت پلویان په دې عقیده وو چې نفسي جریان باید د ذهن د ترکیبوونکو عناصرو په منظور ونه څیړل شي. بلکې څیړونکي په دې پوه شي چې د انسان د ذهن او نفساني جریان عملي پایله څه ده؟

د شیکاګو په پوهنتون کې د اصالت عمل د سبوونځي پلویان د نفساني چارو د جریان د عملي پایلو په هکله زیاد باسي چې اروایي چارې په طبیعي او رښتني قالب کې وپلټي، خو د کلا سیک سبوونځي پلویان چې د محض او في النفسه علم پلویان دي، نفساني چارې له واقعي علم څخه جلا کوي، او د هغه پوازې د څیړنې او مطالعې موضوع ګرځوي.

دا دوه فکټې پلانې علم پرازې د علم په خاطر او علم د عمل لپاره دي دوه سبوونځیو سبکاره او بارز توپیرونه دي.

د عمل د اصالت د سبوونځي پلویان هر وخت دا پوښتنه مطرح کوي چې د نفساني یا رواني چارو جریان په طبیعت یا نړۍ کې څه په کار راځي او څه

---

(1) Statics (2) Dynamics.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګټه ورځنه اخستلی شو؟ خو تیچنر له دې پوښتنې ځنه بېزاره و او ډګه علم په حریم کې دا پوښتنه پرځای نه شمېرله.

خو جان ډیوي چې تربیتي نظر درلود، ذهن یې همیشه د روښتې پوښتنې لوري ته ځیر و. او تربیتي چارې یې دا روا پوهنې پر اصولو کې پلټل او په پای کې علمي او روا پوهنې ته متمایل شو. دا مطلبونه د دې دوو ښوونځیو ترمنځ بې غتې توپیر وشمېرل شو.

د عمل اصالت ښوونځي پلویان عقیده لري چې په ټولو طبیعي چارو کې د استمرار حالت وجود لري یا نې د استمرار حالت د محرک او غبرګون، عکس العمل، ترمنځ د مقدم او موخر ترمنځ، د ټ وند موجود او جاپېریال ترمنځ او داسې نور.

جان ډیوي د بدن او ذهن دا پیکو ترمنځ خاص نظر لري او مسأله په تازه رنګ تر بحث لاندې نیسي. د ډیوي په طرحه کلاسیک نظریه د ثنویت، د بدن او نفس په هکله له منځه ځي.

ذهني او جسمي تجربې د واړه مني، خو دمغه د منظمو او ځانګړو حوا د ثو په څېر یو له بل څخه نه پېژني.

د جان ډیوي په خیال د احساس او حرکت یا افکارو او اشیاوو ترمنځ واټن وجود نه لري. نو هغسې چې په واقعي نړۍ کې د محرک او عکس العمل ترمنځ واټن نه شته، په همدې ډول د ذهن او بدن ترمنځ واټن ته قایل نه و.

ادراک :

جان لاک د انګلیس معروف پوه او د تجربتي نظریې مخکښ د لوړې کچې لپاره اعلام کړه چې د انسان ذهن یا نفس لکه سپینه لوحه ده چې د شخص افکار او معلومات په هغه کې نقش او تصویرېږي.

لاک په دې هم معتقد دی چې د داسې معرفت او زده کړې اکتسابي يوازې د تجربې له لارې حاصلېږي او بس. داسې قبلونې د دیوي په ډېرو آثارو کې لیدل کېږي. د دیوي په عقیده زده کوونکی خپله د ادراک وسیله ده او تجربې چې هره ورځ په لاس راوړي له یوې خوا څخه زده کوونکی د نړۍ په واقعاتو او د هغو پرڅنګوالي خبروي د هغو زده کړه او پوهه زیاتوي او له بلې خوا هغه ته د تفکر عادت د نویو زده کړو لپاره ورکوي. په همدې خاطر جان دیوي «انسان ته مخلوق د عادت وایي نه د عقل».

جان دیوي د خپلې اروا پوهنې له اصولو څخه د وسیلې په توګه په تدریس کې استفاده وکړه او په دې باور شو چې د زده کوونکو ذهني جریان په هیڅ صورت د موجوده شرایطو او د هغو پایلو څخه نه شو جلا کولای. دا فعالیتونه هدفونو ته ځي او پایلې ترې لاسته راځي.

د ویلیام جمیز اروا پوهنه :

ویلیام جمیز[1] یو جامع‌پوه په خپل ژوند کې هر وخت په زده‌کړه، څېړنه او تتبع بوخت و. دی په ۱۸۴۲ کال کې وزېږېداو په ۱۹۱۰ کال کې مړ شو. نوموړی د اروا پوهنې لومړی تجربه ځای د هاروډ په پوهنتون کې تاسیس کړ. ویلیام جمیز سربېره په طبابت په فلسفه او حکمت کې هم پوره معلومات او پوهه درلوده. د ده فلسفي شرحه د ده فن خصوصیت لري. له یوې خوا د ده مطالعاتو په طبیعي علومو خصوصاً طبابت کې دی، د مادي فلسفي مذهب ته متمایل کړ او له بلې خوا دیني تمایلاتو د ده د مادي فلسفې اړخ تحدیداوه. همدغو مطالعاتو دی د فلسفې خاصې طریقې ته وکشاوه او پراګماتیسم[2] ښوونځی یې رامنځته کړ.

د ویلیام جمیز د پراګماتیسم فلسفه داسې یو فکر دی چې غواړي حقیقت د فکر د تطابق له کبله د واقعیت سره، اندازه او سنجش کړي او د هغه عملي پایلې څرګندې کړي. د دغې فلسفي فرضیه په حقیقت کې دلاندې عناصرو ترکیب ؛

(۱) د کانت عقلي فلسفه (۲) د داروین د نسب د بقا فرضیه و (۳) انتفاعي یا د سود فلسفه چې ټولې نیکې د ګټې په ترازو سنجوي. (۴) تجربي او استقرایي طریقه : پازارګاد (:)

ویلیام جمیز د تجربي اروا پوهنې او « وونت » برخلاف احساس او تصور د نفساني چارو د جوړونکو واحدونو په عنوان نه مني.

---

(1) William James (2) Pragmatism

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې برخلاف د دغه نظر خبرې کړي . دی وايي چې «صرف تجربه» د نفساني پدیده او شعور اصلي ماده ده، صرف تجربه داسې تعریفوي: «د اګاهۍ بې واسطه جریان له چاپیریال سره د تفکر مواد جوړوي».

د ویلیام جیمز په عقیده د اروا پوهه باید په لومړي سرکې د عصب وپېژني او د اعصابو د سلسلې د فعل او انفعال په هکله معلومات ولري. د عادت په مفهوم پوه وي. عادت داسې توجیه کوي: «د تجربې اثر د اعصابو په سلسله د عادت بنسټ جوړوي او هره تجربه د انسان سلوک ته بدلون ورکوي او د وروستي سلوک لاره اسانه کوي او هغه پراخوي».

ویلیام جیمز د اروا پوهنې موضوع داسې بیانوي: «اروا پوهنه د نفسي د رواني، ژوند علم دی. چې ځینې پدیدې او شرایط څېړي». د ویلیام جیمز په عقیده پدیده، د اروا پوهنې موضوع، طبیعي علوم پورې تړلې او مطلب یې دا دی چې نفساني چارې مستقیماً په بدن ــ مخصوصاً د مغز دستګاه پورې اړه لري. د دغه له نظره د بدن دستګاه، د ذهني ژوند شرایط برابروي او د اروا پوهنې د علم مهمه برخه تشکیلوي. اوس نو ویلیام جیمز اروا پوهنه د علم الحیات (بیولوژي)، له د ریځې ویني او شعور د هغې مرکزي هسته شمیرې خو د شعور په داسې جریان چې د بېلون څخه جلا وي، قانع نه دی او هغه نه مني. ویلیام جیمز د شعور یا خود اګاهۍ د جریان په هکله وايي: «شعور لومړی خصوصیت دا دی چې دا فردي جنبه

(c) ketabton.com: The Digital Library

لري یا نې هر فکر د فردي شعور جز دی .

دوهم خصوصیت یې دا دی چې تل په تغییر او بدلون کې دی . له دې بیان څخه مطلب دا دی چې د نفس یا شعور په جریان کې تشابه ممکن نه ده . هغه وایي : هغه څه چې دوه کرته له نظره تیریږي په بېرته خپل پخوانی اثر لري ، هغه دلیل چې جیمز یې په دې برخه کې اقامه کوي دادی : چې هر نفسي جریان ، د بدن د دستگاه په خاصه توگه د اعصابو د سلسلې تابع وي . څنگه چې د اعصابو د فعالیت شرایط هر کرت یو له بل سره تغییر لري او برابر نه وي . نو ورته (مشابه) بدني جریان هم نه ممکنه کیږي . نو په پایله کې نفساني ورته جریان هم غیر ممکن وي .

دریم خاصیت د شعور یا خوداگاهۍ چې ویلیام جیمز د هغه یادونه کړې هغه دا دی ؛ چې د شعور جریان او د افکارو سلسله استمرار لري او دغه استمرار مونږ حس کوو . مطلب له استمرار څخه دا دی چې د خود آگاهۍ یا شعور جریان د ویشلو وړ نه دی . د افکارو سلسله یوازې هغه وخت قطع او خود اگاهي متوقف کیږي چې زماني واټن اتفاقاً واقع شي . د خود اگاهۍ د استمرار مطلب دا دی چې که د زماني فاصلې له کبله د خود اگاهۍ جریان متوقف شي ، د هر بیا راتگ څخه وروسته فرد احساسوي چې کولای شي خپل احساسات د خود اگاهۍ پخواني جریان سره وصل کړي او دواړه برخې سره وتړي .

د ویلیام جیمز په عقیده د خود اگاهۍ څلورمه خصیصه دا ده چې شعور یا خود اگاهي د درک وړ موضوعاتو ته پاملرنه کوي او هغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر څیړنې او مطالعې لاندې ونیسي . ارسته (۱۳۴۸ : ۷۴ - ۷۱)

ویلیام جیمز په دې باور دی چې دارواپوهنې موضوع تر دې هم پراخه ده ، د وحشیانو ، اطفالو ، حیواناتو او لیونو اروا پوهنه هم په کې داخل دی .

ویلیام جیمز یو نکته سنج پوه او علمي ذهن یې درلود او دعلمي طریقې پلوی وه لومړی طریقه چې هغه یادوي « داخلي او باطني » طریقه ده ، خو د ووندت او تیچنر د عقیدې برخلاف چې هغوی به دغه طریقه د خطا څخه خالي بلله ، خو ویلیام په دې عقیده دی چې دا طریقه د خطا امکان هم لري او ممکن ده چې خطا هم نه شي ، نو موږ دا یو ډول مشاهده شمیري . که څه هم ویلیام جیمز ته د تجربتي اروا پوه پلوی نه شو ویلای خو په تجربتي طریقه عقیده ه درلوده . د دې سیستم اروا پوهانو او پلویانو په خپلو څیړنو کې د تجربتي طریقو څخه ګټه پورته کوله د دې صحت او اعتبار به یې په احصایې سنجاوه او وسطي حد به یې لاس ته راوړ .

ویلیام جیمز « مقایسوي طریقې » ته په اروا پوهنه کې رواج ورکړ او هغه یې په « باطني او تجربتي طریقو » کې وکاروله ، د ژویو ، کوچنیانو او لیونو د ذهني چارو مقایسه کار اسانه کوي . د دې طریقې صحت او اعتبار احتمالي وي او د پایلو تفسیر یې اسانه کار نه وي . د دې طریقې څخه باید په ډیرې ځیرکه استفاده وشي . بله موضوع چې د ویلیام په اروا پوهنه کې ډیر ارزښت لري د بدن او روح ترمنځ رابطه یا د بدن او ذهن ثنویت دی ، بدی عقیده لري چې د اروا پوهنې کار له روح سره چې له بدن او واقعي نړۍ څخه جلا او پورته او ما بعد الطبیعه عالم پورې اړه لري ، نه دی . (پیمرته اثر . ۸۰ - ۷۷)

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځم څپرکی

دسلوک داصالت ښوونځی

دواټسن سلوکي[1] نظریه :

جان بي واټسن[2] (۱۸۷۸ - ۱۹۵۸) په ۱۹۰۳ کال کې د Ph.D ، شهادتنامه دشیکاګو له پوهنتون څخه ترلاسه کړه . واټسن یوامریکایي استاد او پوه دی . دی دسلوکي نظریې مخکښ او لومړی سړی دی چې دجوړښت له نظریې او دباطني او نفسي طریقې سره خپل مخالفت څرګند کړ . په همدې دول دعمل داصالت له ښوونځي سره یې هم دول چې ویلیام جیمز او دشیکاګو نور ارواپوهانو معرفي کړی و مخالف و .

واټسن د تارانډیک څخه ډیر کلک په دې عقیده و چې د ارواپوهنې علم باید دفزیک او کیمیا د علومو پر اصول بنا او استوار وي .

د واټسن د نظریې پر اساس نه یوازې ذهن ، ذهني او انتزاعي مفاهیم په عملي څیړنو کې ځای نه شي پیدا کولای بلکې د ارواپوهنې اصلي دندو سره هیڅ دول اړیکې هم نه لري . ده په کلکه سره د انتزاعي او ذهني[3] مفاهیمو سره مخالفت څرګنداوه او په دې عقیده وچې په ارواپوهنه

---

(1) *Behaviorism* . (2) J.B. *watson*.

(3) *Mentalistic concepts*.

کې باید لکه تجربي علوم وغونډي ، سلوک ملاک د عمل دی او له عیني
طریقو څخه په څېړنو او مطالعه کې استفاده وشي او هر امر چې محسوس
او مشهود نه وي باید د ارواپوهنې له متن څخه وایستل شي . یانې ځینې
سلوک چې عیني اړخ نه لري د ارواپوهنې اصلي موضوع وګرځي . د دغه
مطلب له سلوک څخه هر ډول عمل او غبرګون یا فعل و انفعال دی چې
له ژوندي موجود څخه سر وهي . واقعیت باید د سلوکي ارواپوهنې مکتب
وپېژندل شي .

د سلوکي بنیونځي له نظره انسان یا بل هر ژوندی موجود د خودکار
سازمان یا تشکیل په منزلت دی چې د اخستونکو او ورکوونکو شبکو یانې
حسي[1] او حرکتي[2] اعصابو او هغه داسې د فرمان ورکوونکو او هدایت کوونکو
دستګاوو یانې مغز[3] او نخاع[4] څخه جوړ او تشکیل شوی دی . دا خودکاره
سازمان په سوزېدونکو (معده) او کنټرولونکو (غدې) دستګاوو مجهز دی
نو که ژوندی موجود داسې توصیف شي ، نو دا هیله نه پاته کېږي چې باید
ذهني مفاهیمو سره دې سروکار ولري . په واقعیت کې ذهن د انسان نه شي
کېدای چې د نفساني ځانګړو خاصیتونو څخه جلا او په ماشین تعبیر شي ،
ایا ماشین د نازکو او لطیفو احساساتو څخه برخه اخستی شي او د تخیل
په میدان کې الوتلی شي !

---

(1) Afferent Nervous . (2) Efferent Nervous .

(3) Brain (4) Spinal Cord.

لکه چې وویل شو، سلوکیان « داخلي او نفساني طریقه »، او همدا سې د شخص مخفي حال او احساس پر اساسه او نا سم ګڼي . د مېلګي په ترګه که دوه - آشنایان یو بل سره روغ بړ وکړي نو داسې به یو له بل څخه پوښتي :

السلام علیکم ، څنګه یاست ؟

شکر ، ښه یم ، السلام علیکم .

داسې روغبړ د سلوکیانو او واټسن له نظره بې معنی او د اروا پوهنې له ارزښتونو خالي دی . دا ځکه چې دا یې ډول داخلي او نفساني موضوع ده نو د نا مشهوده نفساني او باطني حالتونو، پوښتل صحیح کار نه دی که د دوی په عقیده روغبړ باید داسې سر ته ورسیږي :

السلام علیکم ، تاسې خو جوړ او ښه ښکارئ ، زه څنګه یم ؟

السلام علیکم ، تاسې هم نو ښه او ښه ښکارئ .

د واټسن په عقیده خبرې کول یو ډول فکر کول دي چې په حسي او حرکتي سلوک استوار دی او داخلي او باطني حرکات د تفکر اساس دي . دوی خلک په لوړ ږغ فکر کوي ، ځینې خلک چې د خبرو په څنګ یا ضمن کې حرکت نه ښکاره کوي . د هغوی د تفکر غږې نښې دي . هغوی معتقد دي چې انسان په ټول تبر کې فکر کوي . په کوچنیانو کې ، فکر کول لومړی په لوړ اواز سر ته رسیږي . وروسته چې غټیږي په ځوا او بېخ بېخ کولو او په پای کې چې لویږي نو په نا مریي او بې ږغه صورت سر ته رسیږي . په دې مرحله کې تفکر په ټیټ اواز او بې ږغه ښکاري . شعاري نژاد (۱۳۷۰ : ۲۱۱).

(c) ketabton.com: The Digital Library

واټسن د وراثت سخت مخالف دی، هغه په خپلو آثارو کې د محیط کارندهرول ته ډېر ارزښت ورکوي او د ګړو عقلي شخصیت، اخلاقي تولنیزاو عاطفي تکوین ته اشاره کوي. واټسن غواړي وراثت ته چې یو دروني او غیرعیني امر دی د محیط پر پرتله چې مشهود او څرګند دی ډېر ارزښت او بې اهمیته بڼه ورکړي. خو نن کافي علمي مدارک او تجربې په لاس راغلي چې واټسن نه شي کولای خپله ادعا ثابته کړي.

واټسن د رونت او نورو تجربتي پوهانو زیات د اروا پوهنې په هکله د «واقعي علم» تر عنوان لاندې بیازې په دې خلاصه کاوه چې دوی صرف د شعور کلمه د «روح» پر ځای چې یو فلسفي کلمه د قرون وسطی وه وپېژندله او نور څه اهمیت نه لري.

واټسن وایي: «چې د سلوک د اصالت پوهنې، پلویانو په نظر — اروا پوهنه د طبیعي علومو یوه برخه ده چې کاملاً تجربي او عیني وي او نظري هدف یې اټکل او د سلوک کنترول دی». هغه وایي چې اوس د دې وخت را رسیدلی چې اروا پوهنه د شعور موضوع یو پخوا نه پرېږدي. او ځان پر دې موضوع و نه غولوي. ولې چې د اروا پوهنې د مطالعاتو هدف د نفساني پوهنې حالاتو څېړنه ده.

دواټسن د پلویانو په عقیده د چوپړښت د اصالت او د عمل د اصالت بنو وڅېړو ترمنځ تر ډېره حده پورې روښانه نه برېښي ځکه چې د دواړو بنو وڅېړو د پلویانو سره کار د احساس، ادراک، عاطفې، هیجان او داسې

(c) ketabton.com: The Digital Library

نورو مجردو مفاهیمو سره دی خو د سلوک د اصالت پلویانو نور
تعقلي سیر ونه کړ او داسې مفاهیم لکه شعور، نفساني حالات
فکر، د ذهن محتوا، اراده، تخیل او تصوراتو پسې نه و لاړل او د هغوی
په ځای یې له داسې مفاهیمو لکه انگیزه(۱)، ځواب، د عادت تشکیل او د
عادت تلفیق څخه کار واخیست.

انگیزه محض داخلي عواملو ته وایي چې د باروني (برانگیختگی)، او
اضطراب سره تړلي او د فرد سلوک یا کلي هدف ته رهبري کوي. دا
تحرک او اضطراب د هدف تر رسیدو او د خاطراتو رضایت دوام کوي
لکه: لوږه، تنده، مینه او داسې نور.

واټسن په ۱۹۱۹ کې د نامتو پوهانو او مشاهده کوونکو تر کتار
شا ته وروسته ومنله چې یو انسان کولای شي خپل شخصي سلوک
تر کتنې لاندې ونیسي او هم گزارش ورکړي. د بېلگې په توگه زه
په لیکنه بوخت یم، حرارت مې لوړ دی او تږی یم او نور.

واټسن د خپل ژوند په شرحه لیک کې (۱۹۳۶)، داسې داخلي کتنې
چې شخصاً سرته رسولې وې لیکلې دي: ما استفاده وکړه ... ما نه
غوښتل چې ترک یې کړم. ما د وجدان له مخې داسې فکر کاوه، زه تر
اوسه هم په دې عقیده یم ...

دا طبیعي ده چې د انسان په داخل کې ډېرې پېښې (حادثې) واقع کیږي
چې له بهرڅخه په عیني ډول د مشاهدې وړ نه دی، خو اوس ټول داسې

(۱) Motive.

حرکات لکه د امعا او احشا حرکت، د بیلا بیلو غدو ترشح د بیلا بیلو عضلاتو خفیف او لږ انقباضات، عصبي تحرکات چې په داخل د اعصابو کې جریان لري، کوم لاري شو دا ټول د سلوک تر عنوان لاندې راځي خو دا حرکتونه باندنۍ[1] او ښکاره سلوک نه جوړوي، خو د باطني یا داخلي او پټ[2] سلوک اجزا جوړې دي.

د پټ سلوک د مفهوم په قبلولو سره په واقعیت کې واټسن[3] له خپلې لومړۍ ادعا څخه چې هره مساله په اروا پوهنه کې باید عملاً د کتنې وړ وي، تېر شو او له یو فلسفي له غوښتنې سره مل شو. یانې په اروا پوهنه کې باید هره مساله په «بالقوه» توګه د مشاهدې او کتنې وړ وي. اوس نو ټولې پدیدې چې ارګانیزم په داخل کې پېښیږي په پټ سلوک پورې تړاو لري او په نظري لحاظ په فزیکي وسایلو کیدای شي چې د کتنې او روایت وړ وګرځي.

د واټسن په کار ونډې کې، هغه څېړنې چې هغه د حیواني اروا پوهنې او کوچنیانو په هکله سرته رسولې د پام وړ او بارونبته دي او داسې شو چې واټسن د کوچنیانو په تجربتي اروا پوهنه کې یو بې نظیره او مخکښ پوه و. هماغسې چې وونت ویلي وو چې د شعور یا خود اګاهۍ تجزیې پېچلې مسالې دي، باید هغه په ساده حسونو او احساساتو تجزیه کړو واټسن هم عقیده درلوده چې د سلوک پېچلې او غامضه مساله ده باید په ساده واحدونو د انګیزې او ځواب یا غبرګون تجزیه شي چې دې دواړو

---

(1) Overt behavior (2) Implicit behavior.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ته رفلکس(1) وایي . همداسې واټسن وایي ، غریزه او عادت هم له همدې مقدماتي رفلکسونو تشکیل او ترکیب شوي دي ولې د غریزي نمونې او طرحې او نظم او ترتیب ارثي ده ، خو په عادت کې فرد نوموړې صفتونه په خپل ژوند او تجربو کې کسب کړي وي .

د واټسن په عقیده د سلوک او رواني پېښو د مطالعې او څېړنې څو مشخصه طریقې لري ، چې مشاهده یې له دغو طریقو ده . علمي مشاهدې د وسایلو په مرسته او بې له وسایطو له مرستې امکان لري . ازموینه یو بله عیني طریقه ده چې کیدای شي د رواني پېښو د څېړنې وسیله وګرځي . ولې باید یاد وساتل شي چې ارواپوهانو ازموینې د ذکاوت انفعالاتو او یا ذاتي استعدادونو د اندازه کولو لپاره نه کاروي کېږي بلکې د سلوک د اندازه کولو وسیله ده . سلوکي ارواپوهنه ازموینې ، د عکس العمل زمانه د محرک(2) په مقابل کې په ګوته کوي . محرک هر ډول تغییر ته چې په طبیعي یا خارجي نیرو کې واقع او حسي آخذه فعالیت ته هڅوي ، ویل کیږي . لکه نور چې سترګه او یا آواز چې غوږ تحریکوي .

ازموینې د حافظې د ازمایښت د پاره هم استعمالیږي په دې ، برخه کې د واټسن یو بل ملګري ابینګهوس او د هغه ملګرو د ازموینې په اساس د تداعي تشکیل ، حفظ او ضعف طریقې مطالعه او څېړلي دي ونیوې . د حافظې په هکله تجربې او ازمایښتونه په دې عقیده بادي

---

(1) Reflex . (2) stimules .

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې حافظه په هيڅ ډول ذهني مسأله نه ده . ياني د سلوک د اصل د سنږيکي
پلويان په دې عقيده دي چې حافظه يوازې تجديد د عکس العملونـو ده
وروسته د تمرين له دورې څخه .

سلوکي اروا پوهنه انفعالات او تمايلات، د بدن عکس العمل بولي.
د بيلگې په ډول که څوک ووايي « خفه يم » نو دې جملې سره يې د بدن
وضع بدلېږي او غږي معلوميږي . نبکاره ده چې دا د شرايطو او بدن
عکس العمل دی . د واټسن له نظره دا ډول احساسات هم په هيڅ
صورت ذهني مبنه نه لري .

له پورتني طريقې سربېره د شيرنۍ يوه ډيره مهمه طريقه د سلوکي
اروا پوهانو لپاره د شرطي انعکاس[1] طريقه ده چې د پاولوف او د هغه د
پلويانو له خوا رامنځته او په اختيا ورکې شوېدی .

د واټسن له نظره يوازې د زده کړې زيينه په شرطي انعکاس کې
نه ده نغښتې بلکه هيجانونه او عواطف هم يې ډول زده کوونکي عکس
العملونه دي .

د واټسن په عقيده عاطفي عکس العملونه درې ډوله دي. چې هغه
عبارت دي له : ويرې ، غضب او مينه .

همدا شان واټسن عقيده لري چې شخصيت هم د تعريف وړ دي
او هغه د فرد د ځوابونو او تمايلاتو مجموعه ده چې د عکس العمل په شکل
څرگندېږي . خلاصه دا چې د سلوکي سنجونې د کار اساس ځولاندې لمله

(1) Conditioned Reflex.

دي چې په هغو ډېر تاکید کوي .

۱- د انسان بدن باید په دقیق صورت وپېژندل شي ، عضلاتو، غدو، غوښو ، وینې او هډوکو ته په هغه اندازه اهمیت ورکول شي لکه چې اعصابو ته ورکول کیږي .

۲- وراثت ځانګړی ارزښت لري . د دې ښوونځي پلویان په دې عقیده دي چې ټولې غریزې او هیجانونه د وراثت له مقولو څخه دي . دوی یوازې ویره ، غضب او مینه ذاتي او باقي مانده کسبي شمیري .

۳- په دې ښوونځي کې انساني چارو او صداوو ، ژړانیو او عملي ودې ته خاصه پاملرنه کیږي .

۴- په دې ښوونځي کې د کوچنیوالي دورې ته ځانګړی ارزښت ورکول کیږي او باور لري چې دا دوره د شخصیت په جوړښت کې ټاکونکی رول لري او د زده کوونکي د عملونو بنسټ جوړوي .

۵- د دې ښوونځي پلویان بدن ، یوه میکانیکي مجموعه ګڼي او د اجزاوو اړیکې یې په اسانۍ سره پیداکیږي .

د دقیقې څېړنې وروسته کولای شو له دې ښوونځي څخه لاندې په زړه پورې او نوې موضوعات استخراج کړو :

۱- د اروا پوهنې موخه باید د انسان او حیوان د سلوک مطالعه وي .

۲- د ارواپوهنې تعریف باید «شعور» نه بلکې د «سلوک» علم وي .

۳- له پخوانیو مفاهیمو لکه احساس ، ادراک او هیجان څخه ډډه وشي .

او پر ځای یې داسې سلوک لکه محرک یا انګیزه ، ځواب ، زده کړه او عادت ټاکل شي . د واټسن په اصطلاح انګیزه او ځواب ته رفلکس وایي .

(ĉ) ketabton.com: The Digital Library

۴- د اروا پوهنې اصل باید په عیني اطلاعاتو استوار وي او د باطني او داخلي طریقو څخه ډډه وشي.

۵- د روح، د مفهوم په له منځه تللو سره، هغه ضد او نقیصه فریبي چې د جسم او بدن په اړوند موجوده وي له منځه ځي.

سلوکي اروا پوهان باید مغز ته د یوه طلسم او یا سحر امیزه مادې په شکل و نه ګوري بلکې د اعصابو، حواسو، عضلاتو او غدو د سیستم او تمپلاتو مرکز ګڼي. داځکه چې د سلوکیانو د پاره یوازې هغه قضیې او مسئلې چې په عیني ډول د مشاهدې وړ وي، اعتبار لري.

د واټسن له نظره سلوک یو محیطي موضوع ده نه دماغي. یا په بل عبارت ووایم سلوک د ارګانیزم یو کلي فعالیت، چې په هغه کې مغز د انده لري چې حسي اعصاب او حرکتي اعصاب او عضلات یو بل سره پیوند او ربط یې ټینګه کړي. په دې ترکیب حسي سیستم د عضلاتو سره هم اهنګه کړي په دې حساب سلوک یو حسي - حرکتي امر دی.

هغه عملیې چې د مغز د ننه سرته رسیږي یې له دې چې هغه د سلوک جز وګڼو په ډول نه توجیه کیږي.

د سلوک علم د سکینر له نظره:

ب، ف، سکینر[1]، (۱۹۰۴ - ۱۹۹۵) د پنسلوانیا په یوه ښار ګرمبې کې زیږیدلی او په ۱۹۸۱ کال کې یې خپله دوکتورا په اروا پوهنه کې د هارورډ له پوهنتون

(1) Burrhus Frednic skinner.

څخه واخست.

سکینر په خپله علمي تجربو کې د ارګانیزم سلوک د وسیلې په توګه پیژني نو ځکه د خپې طریقې او نظریې ته د سکینر وسیله یې سلوک هم ویل کیږي داډول سلوکي نظریه په واقعیت کې د تارندایک د ارتباطي اروا پوهنې او واټسن د سلوکي نظریې، یوه نوې څانګه ده.

تارندایک سلوک ارتداعي بدني او رواني، دواړه په ژوندو کې مشترک بولي. اما څیړنې یې د انسان په برخه کې، ډیره ماشیني بڼه لري او د رواني خصوصیتونو څخه خالي دي.

واټسن هم د انسان په مطالعه ماشیني طریقې څخه کار اخست او څیړنې یې په ژوندي موجوداتو پیرې تیرې وې.

سکینر هم لکه تارندایک او واټسن ژوندي انسان ته د ماشین یا خنثی موجود په توګه کتل او د هغه سلوک به یې قالبي او ماشیني تلقي کاوه. اروا پوهنه یې فقط د سلوک علم باله، علم یې په استقرایي طریقه مطالعه کاوه. د اروا پوهنې د نده بیانې دا وه چې د ارګانیزم د سلوک اټکل او کنټرول وکړي. دغه څیړنې محسوس او مشهود سلوک ته محدودې کړې وې. د سکینر په نظر هغه معلومات معتبر دي چې د مشاهدې له طریقه حاصل شي. د ذهني اروا پوهانو نور چې په قدرت، اراده، احساس، تصور، سایق او غریزه بحث کوي، مخالف دي.

د طبیعت او انسان اړیکې له علم سره

د سکینر د علمي نظرې بنسټ دا دی چې په طبیعت او له هغې جملې څخه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د انسان په سرشت او سلوک کې نظم او ترتیب وجود لري. د علم دنده دا ده چې دا نظم او ترتیب په واقعي بڼه او صورت کشف کړي.

د سکینر په عقیده علم هغه قوانین څیړي او کشفوي چې پر طبیعت مسلط دي. له دې قوانینو څخه خبرتیا، نه یوازې زموږ علمي اټکل د پېښېدو بلکې د دې سبب ګرځي چې هغه عوامل او متحولونه چې د دې پدیدو د پیدایښت موجبات برابروي، هم په خپل تسلط او اختیار کې راولو. دا امر هم په ارواپوهنه او هم په فزیک کې او کیمیا کې صدق کوي. نو له دې کبله انسان د قوانینو او د هغو د علمي سازمان له طریقه په دې توانیږي چې په موثرتوګه د خپل چاپېریال او نړیوال سره چال چلند وکړي.

همدا سې سکینر عقیده درلوده چې دا تصور دې ونشي چې د بنیادم د سلوک توضیح، له علمي روش څخه پرته، خاصه فردي طریقه ایجابوي. د ارواپوهنې متحولین لکه د نورو علمونو د متحولینو غوندې باید د طبیعي واقعیاتو په ډول توصیف شي. د سکینر په ارواپوهنه کې تابع متحول په هر موقعیت کې هغه سلوک دی چې له ژوندي موجود څخه څرګندیږي او مستقل متحول هغه محیطي شرایط دي چې هغه بالقوه ر عکس العمل، سلوک حسابیږي. یانې په هر زماني او مکاني موقعیت کې د شخص څخه په دې سبب معین سلوک رامنځته کیږي. تر څو هغه پایلې چې د محیطي شرایط مطلوب دي منځ ته راوړي.

د ارواپوهنې قوانین لکه د نورو علومو قوانین صریح او روښانه دي سکینر دا معروفه خبره: «د چې اّس د اوبو سر ته راوستی شو خو په اوبو

چینلو یې نه شو مجبورولی، ردوي. دی عقیده لري چې د اروا پوهنې د قانون پر اساس او شدید مجبوریت له کبله کولی شو چې اس او بز چینلو ته مجبور کړو. په همدې قیاس سره کولی شو چې په انسان کې مطلوب سلوک منځته راوړو.

هماغسې چې په طبیعي علومو کې مشخص قوانین په لاس راغلي، سکینر ـ نیاباسي چې په اروا پوهنې کې هم داسې اصول رامنځته کړي چې د انسان د سلوک د اټکل او کنترول درجه په ښکاره توګه څرګنده کړي. سلوک پېژندونکي احتمالي سلوک څېړي او هغه شرایط چې په هغه نظارت کوي کشف کړي، او د لازمو اطلاعاتو ترلاسه کولو له طریقه د هغو ځوابونو د تکرار په هکله چې څنګوا واقع شي کولی شي د احتمالي ځوابونو په هکله په راتلونکي زمانه کې د نظر څرګندونه وکړي. د ځواب تکرار د احتمالي ځواب د پېښېدو دلیل دی.

د سکینر په عقیده د انسان له مهمو خصوصیتونو یو دا دی چې غواړي پوه شي د سلوک بنسټ یې څه دی او کوم عوامل په دغه سلوک مؤثر دي. د دې عللونو پېژندنه او تحلیل او تجزیه موږ ته دا توان راکوي چې د سلوک نوعه اټکل کړو.

د سلوک په علمي تحلیل او تجزیه کې هغه اطلاعات چې د تجربې له طریقه لاسته راځي د پېښېدو احتمالي او د ځواب د تکرار اساس او پایه جوړوي. څو د داسې پېښتې په ځواب کې چې ډېر مهم او په ژوند کې یو وار پېښېږي او نه شو کولای د تکرار په حساب یې وڅېړو، لکه ازدواج، طلاق، کور اخستنه او داسې نور، په داسې حالت کې څه باید وکړو؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سکینر ځواب دا دی چې دا سې سلوکونه باید د همغو جبري ټکو اجزاوو د محیطي تجربې او طبیعي جبر په اساس تحلیل او وڅیړو. پارسا (۱۳۷۰:۲۴)

د جبر او سلوک رابطه د سکینر له نظره:

د سکینر اروا پوهنه د طبیعي جبر (۱) پر بنسټ استواره ده. د همغه په عقیده د انسان د سلوک علمي توصیف د قضیې یوه اړخ او د فرد د آزادۍ فلسفه د قضیې بل اړخ دی، دا دواړه ځانګړې بحثونه ایجابوي.

د بنیادم د بني ادم، سلوک له علمي نظره د علمي جبر تابع او منونکي دي. په علمي جبر کې هر پېښه یوه علت لري او دا یوازې همغه دول سلوک دی چې کېدای شي څرګند شي.

سکینر په تاکید سره رایې همغه جبر چې د ماشین په کار کې معتبر دي د انسان د سلوک په هکله هم صدق کوي. نن ورځ ماشینونه داسې جوړ شوي دي چې په یوه دول د انسان له سلوک سره ورته والی لري. له دې دا چې انسان ماشین د ځان په شکل جوړ کړیدی. علمي جبر د دې واقعیت ښکارندوی دی. چې چاپیریال لا د همغه مجبور په بدلون او جوړښت کې چې همغه خپل چاپیریال ته بدلون ورکوي کارنده رول لري.

د سکینر په عقیده د پوه ر عالم، تکه بل هر وګړی غوندې محصول د ځانګړی تاریخ دی او علم د انسان په پرمختګ کې ډېر مهم او کارنده نقش یا رول په غاړه یا ضمه لري. خو په دې څرګند حقیقت اعتراف

(1) *Naturalistic determinism.*

کومې چې لا پرته او پټه هم په مطلقه مانا آزادي نه لري . پرته د پدیدو خط سیر هغې چې طبیعت تعین کړېدی منګاره کوي او ښي کولی په هغه مسیر کې مداخله وکړي . نو په دې خاطر پرته د طبیعي چاپېر و جریان او د ژوند په چاپیریال کې د انسان د سلوک توضیح ده .

سکینر د هارورډ او انډیانا د پوهنتونو د استادی ویاړ درلوده د 1930 په لومړیو کلونو کې د دې نوي سبزوونې په رستاخیز کې د یاد ونې ور مرستې کړېدي . په 1931 کې سکینر د سلوک د مطالعې لپاره یو پروګرام د انمایسبنت کموونکي له نظره وړاندې کړ ، ده و ویل ، هغه کار چې انمایسبنت کوونکی کولای شي دا دی چې له پېژندل شویو انګیزو څخه کار واخلي او د ارګانیزم ځوابونه د دې انګیزو په مقابل کې یاد داشت کړي . په دې طریقې قوانین یې چې سلوک دانګیزې ـ ځواب په اصطلاحاتو توصیف او شرحه کړي .

سکینر وړاندیز کوي چې انګیزه ـ ځواب باید په لویه مانا د رفلکس تلــقي شــي ،

د لرغونو او سنتي اصطلاحاتو سره سم رفلکس یوازې اکتسابي او غیر ارادي ځوابونو ته محدود و . خو سکینر وړاندیز وکړ چې دا محدودیتونه باید یو خوا ته شي او انګیزه ـ ځواب باید د واحد یا نوې رفلکس په نامه ونومول شي په دې مانا سره هر سلوک د واحدونو او رفلکسونو څخه تشکیل شوی وي .

رفلکس د اجسامو او سیستمونو هغه استعداد دی چې خپل مادي بدلون سره د بعضو اجسامو او سیستمونو چې له هغه سره متقابل عمل کړي . مختصات په بل شکل څرګند او منځته راوړي . دا بل شکل معنوي او د

(c) ketabton.com: The Digital Library

تصوراتو، احکامو او استنتاجي استنتاجونو په صورت افاده کیږي.

د سکینر په عقیده د تجربي ارواپوهنه، د ارګانیزم له مشهود او څرګند سلوک سره پیوستون او تړاو لري او د سلوک داخلي او باطني میکانیزم او همداسې په هیڅ وجه د فزیولوژي د رفلکس قوس او یا د عصبي مرکزونو د سیناپس سره هېڅ کار نه لري.

د سکینر په عقیده د ازمایښتي انګیزې سربېره، ازمایښتونکی د تجربې نور شرایط او موقعیتونه هم کنټرولوي. د ازمایښتونکي کار او دنده داده چې د ځواب (تابع متحول یا سلوکي متحول) او انګیزې (مستقل یا تجربي متحول) او هم د نورو متحولونو سره د اړیکو څرنګوالی پیداکړي. په بل عبارت د ازمایښتونکی ټول کار دادی چې د دې فورمول اړیکې یا رابطه روښانه او څرګنده کړي:

$$R = f(S, A)$$

په دې فورمول کې (A) هغه شرایط او موقعیتونه دي د ازمونګي له خواکنټرولیږي او په یوه ځینو کې د تجربي متحول حکم لري. لکه د شخص سوابق، ارثي خصوصیتونه، عمر او پخوانۍ تجربې. د دې شرحې او بیان په اساس د ځواب بدلون د معلومې انګیزې (S) او نورو تجربي شرایطو (A) تر تاثیر لاندې وي او د سلوک قوانین جوړوي. دا قوانین د ریاضي په اصطلاح د تابع جنبه یا شکل لري او تر هغه ځایه معلومات او اطلاعات اجازه ورکوي د ریاضي کمي (کمیتي) جنبه یا اړخ لري.

نو دې ځای د سکینر په نظریه کې کوم نوی شی نه و. بنایي د رفلکس نوی تعبیر وي چې د سکینر په عقیده د انګیزه ـ ځواب ټول واحدونه په مخه کې داخل شي. نوی مطلب، مخې نوې او ساده معما امیزه جعبې پورې تړلی دی چې نن یې د سکینر د جعبې په نامه شهرت موندلی دی. دې نوي ازمایښت، مخه ظاهري خلا چې د پاولوف له شرطي رفلکس او د تارندایک د فرضیې د ازمایښت و اشتباه، ترمنځ وجود درلود ډکه کړه او د داسې یوه پله حکم لري چې مخه دواړو سره تړي او یا پیوندوي.

د دې جعبې په وسیله زده کړه اسانه او د یوه چټکه وي خو هیرول(۱)، یعنې او بطي رفلکس دی.

له مخه تاریخ څخه را په دېخوا ټول ازمایښتونه په دې جعبه سرته رسیدلي او د هیرولو رفلکسونو پورې چې په مختلفو شرایطو کې سر ته رسیږي تړلي دي.

د دې ډول ازمایښتونو سکینر ته دا امکان ورکړ چې خپل رفلکسونه په ځواب ورکوونکي(۲) او عمل کوونکي(۳) رفلکسونو وویشي.

په یوه ځواب ورکوونکي رفلکس کې، یوه معلومه انګیزه یو ټاکلی ځواب تحریکوي او په عمل کوونکي رفلکس کې معلومه انګیزه وجود نه لري، خو دا ارګانیزم له خوا ظاهراً یو اتوماتیک او غیر ارادي ځواب ورکول کیږي. په دې ځای کې هم یوه داخلي انګیزه د بیلګې په توګه:

(1) Extinction (2) Respondents (3) operants.

هرډ، لوږه، تنده او داسې نور وجې دلري څو د ازمونکي له نظره معلومه انګیزه، نه وي، داځکه چې هغه انګیزه نه کارېږي او هغه نه مشاهده کېږي پېښې ځای کې انګیزه د ازمونکي له کنټروله بهر وي. په همدې خاطر د تجربې متحولو د حکم لاندې نه راځي. یانې د ازمونکي کار یوازې د A له متحولو سره وي. تابع چې په دې شکل په لاس راځي له دې ساده شوي فورمول

$R = f(A)$ څخه پیروي کوي.

بېلګه د هغې ازمونکي، انګیزې منځته راوړي، کله چې مږک ځای هغه میله چې د غذا محفظې پورې تړلې فشار وارد کړي. هغه انګیزې چې د دغې میلې له مشاهدې څخه راپیدا کېږي، حیوان ته ښکاره کوي چې په کوم ځای کې فشار وارد کړي.

دا هدایت کوونکې انګیزې دي او محرکه نه دي. دا به عاقل نه وي چې ووایو، هغه وخت چې مږک وږی وي، میله یا جعبه خراب د فشار ور کولو ته راوباسي. څو سکینر زیار باسي چې د ارګانیزم د داخلي وضعې له تعبیر څخه ډډه وکړي او یوازې هغو مسلو سره چې د مشاهدې او حساب وړ وي سروکار ولري. په همدې خاطر سکینر وايي چې دا خراب یانې په میلې فشار، یوازې د ارګانیزم له خوا ورکړل شوی، یا دا چې دا-خراب، د هغو انګیزو په واسطه چې د میلې او نورو شیانو څخه راپیدا شوي، رهنمايي او هدایت شوی دی.

عمل کوونکی رفلکس یو خاصیت هم لري چې د هغه په تعریف کې نمضا یېږي، څو د هغه په نامه کې پټ دی، د ارفلکس د چاپېریال په مخ عمل کوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو له دې کبله د وسیلې(1) خاصیت هم لري . د سکینر په جعبه کې دا عمل کونکي رفلکس د غذا په بیابیولو تامینیږي .

ځواب ورکونکي رفلکس لکه د پاولوف په تجربه کې ، ارګانیزم د هغه څه لپاره چې ممکن وروسته واقع شي ، لکه د لاړو ترشح لپاره اماده کوي څو محیطي تاثیرات نه تولیدوي . څو چې د ځان منځ یې برخه د محیط یا چاپیریال حساب نه کېږي .

سلوک او رفتار غالباً د عمل کوونکو رفلکسونو څخه جوړ شوی او مطالعه د عمل کوونکو رفلکسونو شرطي کیدو او صیریدو په هکله احتمالاً بهترینه لاره او طریقه د سلوک د فهم او درک لپاره وي .

د سلوک او فعالیت په هکله مطالعه د هغه اکتساب ، هدایت او صیریدل د تجربې او ازمایښت په اساس د سلوک ښوونځي اساسي موضوع ده .

سکینر دا تاییا او قصد نه درلود چې لمپله ارواپوهنه یوازې موږک او جبې ته محدوده کړي ، که څه هم هغه دا روش د کار د ځینو لپاره اصلي او ممتازه لار ګڼله .

د هغه په عقیده کولی شو چې د انسان لفظي او شفاهي سلوک هم ، د شرطي کیدو او تقویت د قوانینو لاندې راولو .

---

(1) Instrumental.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شپږم څپرکی

دګشټالټ ښوونځی

مکس ورتهایمر (۱۸۸۰ - ۱۹۴۳):

مکس ورتهایمر (۱) په المان کې وزیږید دکتورا یې په فلسفه او ارواپوهنه کې د ورزبرګ له پوهنتون څخه په ۱۹۰۴ کال کې واخیسته او د خپلو څېړنو نتیجه یې په ۱۹۱۲ کې د فای (۲) د پدیدې په نامه نشر کړه او د شهرت موجب یې وګرځید.

ورتهایمر د خپلو د وخت ملګرو په مرسته چې کافکا (۳) او کوهلر (۴) نومیدل علمي څېړنې سرته ورسولې او د ګشټالټ د ارواپوهنې بنسټ یې کیښود.

د ګشټالټ څرنګوالی او ارزښت:

د ګشټالټ اصطلاح په المان کې د وضعې، شکل او کل په مانا کارول کیږي او د ارواپوهنې د دې ډلې اصلي عنوان دی. پیژندل شوی او د کلي سازمان تصور ته هم ګشټالټ وایي.

دا نظر چې نه شو کولای هر شي یا وضعه د هغو د اجزاوو له کتلې په بڼه صورت درک او وپیژنو، نوی فکر نه دی. دا پورل فکر او نظریه

---

(1) Max wertheimer (2) Phi-Phenomenon.

(3) kurt koffka (4) wolfgang köhler.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په لرغوني یونان کې لا پخوا د سقراط څخه لیدل کیږي چې یو فیلسوفانو او، منکرینو د هغه وخت د نړۍ او کائیناتو د څېړنې او پېښو له لیدانه بهترینه لاره او طریقه دا بلله، چې د خلقت کلي نظامونو او قوانینو ته په ځیر وګوري نه د هغو اجزاوو او جزیو ونکو توکیو ته. د دوی په مقابل کې ځینې داسې منکرین هم وو چې د عالم د نړۍ، درک او پېژندنه یې پیوانکې د هغو د اجزاوو او جزیوو تګ عناصرو له طریقه ممکنه ګڼله. دلته لومړۍ ډلې ته کولی شو د ګشتالت د بنسټونکي مکتبیان او دوهمې ډلې ته د اصالت د سلوک د بنسټونکي مکتبیان ووایو.

په نولسمه پېړۍ کې د ورتهایمر څخه دمخه یو بیره د ګشتالت په مکله قاطع او ښه نظر څرګند کې. هغه الماني ارنست ماخ (۱۸۳۸-۱۹۱۶) و. ماخ په دې عقیده وو چې مادي او نفساني د رواني، جهان په اصل کې یو دي څو اروا پوهنه باید هغه احساسونه چې د شخص لپاره او یا فزیکي واقعیت سره مطابقت، سمون او اړخ نه لګوي هم له پامه و نه غورځوي او تر څېړنې لاندې ونیسي. هغه، د هغه غیر فزیکي احساس ته ارتباطي احساس ووایه. د مثال په توګه څوک درې نقطې د یوې پاڼې پر مخ وویني ممکن دی د هغه په ذهن کې یې تصویر د مثلث ترسیم شي.

په دې نقطو کې هیڅ شبه یا اثر د مثلث نه لیدل کیږي. خو د ارتباط احساس او یا د هغو کلي ترکیب له یو بل سره داسې تصویر منځته راوړي

کرستیان فن اهرنفلز"(۱) (۱۸۵۹-۱۹۳۲) په ۱۸۹۰ کال کې د ماخ د افکارو په مکله په مطالعه او څېړنه بوخت شو. د هغه په عقیده په ادراک کې داسې ځانګې ټنې څرګندېږي چې د فزیکي محسوس او ظاهري اوصافو څخه اوچته او کارنده نقش یا رول په عهده لري. شخص زیاتر باسي چې مادي موجودات د کل په صورت او بڼه درک کړي یا هغو ته مانا او مفهوم ور وبخښي، هغه څه چې وېني، سازمان او نظم ورکړي او هغو ته وحدت ورکړي. د دې دوو پوهانو د نظر په اساس نوی ښوونځی په المان کې د ګشتالتي کیفیت"(۲) تر عنوان لاندې منځته راغی چې د ګشتالت د اروا پوهنې علمي بنیاد او بنسټ یې کېښود. په واقعیت کې هغه څه چې په اروا پوهنه کې ډېر اهمیت لري، د رابطې په ادراک او پوهېدو دي چې د مانادار سلوک سبب ګرځي. دا مسله یا اصل د فای د پدیدې په وسیله په ښه توګه پیداکولی شو.

د فای پدیده یا ادراکي حرکت:

څرنګه چې د دې څېړنې په پیل کې وویل شو. د ګشتالت ښوونځی د ورتهایمر په علمي ازمایښتونو تحقق ومومند. مخصوصاً په هغه ازمایښت چې هغه د حرکت د درکولو په برخه کې سرته ورساوه. دا ازمایښت د ګشتالت د ډېرو ازمایښتونو بنسټ وګرځېد. د ورتهایمر د مهمو ازمایښتونو څخه یو د فای پدیده ده. په دې ازمایښت کې حرکت په اسانه او ښه صورت درک کېږي: ورتهایمر په دې تجربه کې د پروژکتور په

(1) Chistian von Ehrenfels. (2) Gestaltqualitat.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

واسطه د زماني فاصلې په تنظيم سره به عمود او يا منحني خط د سپينې پردې پر مخ اچوه يا ئې منعکس کاوه . دا زمايښت په پايله کې ښه وليدل چې که زماني فاصله د عمود او منحني خط د منعکسولو لپاره له $\frac{1}{15}$ ثانيې څخه ډېره وه، لومړی عمود خط او بيا منحني خط د پردې پر مخ ليدېږي . خو که زماني فاصله له $\frac{1}{30}$ ثانيې څخه لږه وه دواړه خطونه په يو ځل يا ئې همزمان د پردې پر مخ ليدېږي . او که زماني فاصله د $\frac{1}{30}$ او $\frac{1}{15}$ ثانيې ترمنځ وي داسې احساسېږي چې عمودي خط پر خپل ځان ځېږي او منحني معلومېږي . څرګنده شوه چې د رګ د حرکت د فاي پديده له دوو خطو او يوه مشخص زماني عامل څخه پيدا شوې ده . دا پديده په زړه پورې ازمايښتونو او د سينما د پرمختګ سبب او د ګشتالت د اروا پوهنې بنسټ وګرځېد . له دې څخه څرګندېږي چې ټول حرکتونه چې د سينما په فلم کې ليدل کېږي، معلول د يو شمېر فلمونو دي چې سره يې د يوه حرکت خاصه بڼه ښکاره کوي . څنګه چې فلمونه په يوه معينه زماني فاصله کې يو بل پسې راځي نو ليدونکی حرکت وينې يا په بل عبارت ادراک د حرکت کوي او په واقعيت کې خپله فلمونه، پرته د بې حرکته تصويرونو بل څه نه دي.

د فاي پديده په نورو ازمايښتونو کې لکه دوه نوراني نقطې چې له ۱۵ څخه تر ۲۰ سانتي مترو فاصله لرې مشاهده کړل شوې . د دې تجربې طرحه داسې ده چې دا نوراني نقطې که په متناوب ډول سره رڼې د تيارې، او ښکاره شي بيا د رڼا يوې نقطې په ډول ليدل کېږي. همداسې

(c) ketabton.com: The Digital Library

که څېله سبا به ګوته د ۵ – ۲ سانتي مترو په فاصله د څپلي څنګه لري و نیسو او څپلې سترګې په تناوب ډول وازې او پټې کړو و به وینو چې زموږ ګوته حرکت کوي. په داسې حال کې چې په عمل کې هیڅ حرکت وجود نه لري. دا او داسې نورې ډیرې بېلګې د اړیکو او ادراک توضیح کوي د اسټالې د محرک – ځواب په اروا پوهنه کې د توجیه او تعبیر وړ نه دي.

د شکل او ځمکې نقش د ګشتالت په اروا پوهنه کې:

څنګه چې د ګشتالت پښوونځي بنسټ په ادراک ولاړ دی او ادراک هغه وخت تحقق پیدا کوي چې عوامل یې لکه پاملرنه، احساس، پخوانۍ تجربه او مانا یې شرایط برابر کړي. خو ادراک په لومړي سر کې د تصویر[1] او زمینې[2] (ځمکې)، سره کلکې اړیکې لري لکه چې په نقاشۍ کې د بڼه تجسم او بڼه ښکاره کیدو لپاره تصویرونه یا رسمونه په بڼه میدان او منظره کې تنظیم او رسموي. کافکا یو د ګشتالت د اروا پوهنې طرفدار یا پلوی عقیده لري چې ځمکه یا میدان د تصویر یا شکل بنسټ دی او د شکل په ځرګندولو کې ټاکونکی رول او تاثیر لري.

د ګشتالت اروا پوهنه دې دوو عواملو یا نې تصویر او زمینې ته ځانګړې پاملرنه کوي او زده کړه په اول قدم کې د دې دوو عواملو محصول ګڼي. په کلي توګه زمینه ټول هغه شیز ونه دي چې د شخص مادي او محسوس چاپیریال جوړوي په بل عبارت زمینه هغه شیان دي چې

(1) Piqure . (2) ground.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تصویرته په زمان او مکان کې، واقعي مفهوم ورکوي.

باید پاملرنه وکړو چې دګشتالت په ارواپوهنه کې، ادراک د شخص په انداموني یا طبیعي ودې پورې اړه او پیوند لري. د ورتهایمر په عقیده ادراک هغه وضعه یا حالت نه دی چې ځانګړو اجزاوو پورې تړلی او د تجربو او واقعاتو مجموعه منځته راوړي. بلکه د وګړي اشنایي له تجربو او د نمونو او طرحو، اصلي مفهوم او معنا ده.

جهان او نړۍ په دې علت درک کیږي، چې انسان کولی شي هغه متناسب او هم آهنګه اعمال او حرکات چې د بیلا بیلو اجزاوو په واسطه مشخص کیږي، وپیژني او پوه شي.

نو له کبله کل له مجموعې د تشکیلونکو اجزاوو څخه ډیر مهم او غټ دی. البته هغه اجزاوې چې خپل متمایز صفات او اعمال یې له اړونده کل څخه اخستي وي.

په دې شکل کې د تصویر او ځمکې رابطه په دوه ډوله لیدل کیږي که ګلدان ځمکه تصور شي، تصویر به دوه نیمایي مخونه د یو بل سره وي چې د ګلدان مخامخ دي. او که ګلدان اصلي تصویر وګڼل شي نو سپینه فضا به ځمکه وي چې مرتب د ول موضوع بدلیدلی شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ګشتالت د ښوونځي قوانین

د ګشتالت ارواپوهان عقیده لري چې په ګشتالت یا هیات کل کې خاصه قوه یا نیرو موجوده ده چې مسایل په خاص طرحو، شکلونو او قالبونو کې تنظیموي او د درک او بصیرت اساس او بنسټ جوړوي. په خاطر تشکیل(۱) او سازماندهي د سلوک او فعالیتونو د خصوصیاتو څخه حسابیږي او له لاندې قوانینو څخه جوړ شوېدی:

د تعادل د فراګیرۍ، جامعیت، قانون.

د ګشتالت له مهمو قوانینو څخه یو د جامعیت(۲) قانون دی مطلب یې دا دی چې ارواېي تشکیل او سازمان یا ادراکي تجمع، تل د کمال او شایسته ګۍ خوا ته میلان لري. د دې قانون پر اساس زموږ حافظه او د احساس او ادراک نیرو او قدرت، طبیعي جوړښت ته تمایل لري چې د باید او مطلق خیر له اصل څخه متابعت او پیروي کوي. د دې قانون خصوصیتونه نظم و ترتیب، تقارن، ساده ګي، تناسب، استواري، پایه داري او داسې نور دي.

په ارواپوهنه کې لکه فزیک د تعادل حالت کارنده رول لري د جامعیت قانون باید د تعادل قانون و نومول شي د نمونې په ډول کله چې مایع په نا منظمه سطحه کې واقع شي نو د متعادلې وضعې خوا ته

---

(1) Organization (2) low of pregnans.

(3) Low of equilibrium.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخ اړوي. په همدې قیاس، ناکامه شخص زیار باسي څو خپل نفسي تعادل بیا پیدا کړي. همدلته ده چې لږ څه بخښنه غواړي. یا بیا په ازمینه چې نه دي بریالي شوی، شرکت کوي، څو بریالی شي. او خپل تعادل او کمال په لاس راوړي. د ګشتالت د نظریې پلویان دې حالت ته مطلوب ګشتالت وایي.

د مجاورت قانون:

د مجاورت قانون(۱) د یوه میدان جوړونکي عوامل څرګندوي چې د نژدیوالي په سبب یو بل سره یوه دسته یا ټاټکي قطارونه جوړوي. هر څومره چې دا واحدونه یو بل سره نژدې وي د هغو د تړاو احتمال ډېر وي په دې قانون کې نه یوازې مکاني فاصله او د عواملو نژدیوالي د څانګړو دستو د ایجاد سبب ګرځي. بلکه دا خبره د زماني فاصلو په هکله هم صدق کوي. ږغونه او الفاظ چې نژدې یو له بل سره ادا شي هم صوتي مستقل واحدونه جوړوي او هغه الفاظ چې یو له بل څخه لرې بیا دا خصوصیت نلري.

کافکا عقیده لري، کله چې فاصله ډېره وي هیڅ ډول وحدت د هغو ترمنځه نه جوړیږي، او که هر څومره د دوی ترمنځه فاصله لږه او یو بل ته نژدې وي. نو هم متشکل او ثابت واحدونه منځته راوړي.

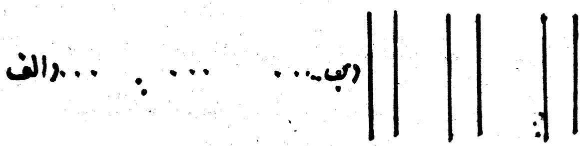

په دې شکل کې نقطې او خطونه متشکل وحدتونه جوړوي.

(1) Low of Proximity.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ورته والي (مشابهت) قانون :

د مشابهت[1] په قانون کې د ځانګړو خصوصیتونو له کبله لکه شکل، رنګ اندازه او داسې نور، چې لري، ګلوګر وېړنه را منځته کېږي. خو په دې شرط چې د مجاورت د قانون ضوابط په هغوی حکمفرما او مسلط نه وي. په بل عبارت د مشابهت قانون سره سم هغه څیزونه چې د شکل او رنګ په لحاظ ورته او مشابه دي د یو شي د مشخصو او ځانګړو ګروپونو په حیث سازمان ورکوي.

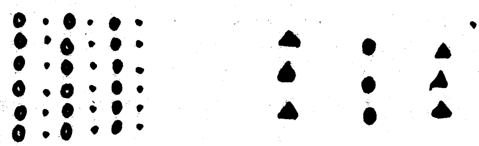

( ) په دې تصویر کې، ښي خواته د مشابهت قانون سره سم دایرې او مثلث نه او چپ خوا ته سپینې او تورې دایرې په عمودي ډول نه په افقي ډول منګاري.

د پیوستون قانون :

د پیوستون[2] په قانون کې د ګشتالت ارواپوهان زیات باسي چې ځرګنده کړي چې د پیوسته سطحې یا کامله شکلونو وضعه د خلاصو سطحو یا نا تمامه شکلونو په پرتله، ثابت او مطلوب وي. دا خبره بنایي په دې خاطر وي چې پیوسته تصویرونه نسبتاً اسانه شکلونه جوړوي. پوهانو کې دا تمایل وجود لري چې هر وخت چې نیمګړي شکلونه یا تصویرونه کامل کړي. د سارې په توګه ناقصه دایره، د مکملې دایرې په بڼه رسم کړي.

---

(1) the law of similarity . (2) The law of closure.

حقیقت دا دی چې اوضاع ته ورکول او یا د نقص له منځه وړل، انسان ته خوښي او رضایت ورپه برخه کوي . خو نا تمامه کار یا وضعه د ناراحتۍ او خفاشیني اسباب جوړوي .

د ښه پیوستون قانون :

د ښه پیوستون (1) په قانون کې، هغه سازمان یا تشکیل چې د شکلونو یا د اشیاوو یو ځای کیدو څخه منځته راځي او درک کیږي ، هغه متقارن تصویرونه او زمینې دي . د بیلګې په توګه یو مستقیم خط تل د مستقیم خط په بڼه او دایره شکله تصویر د کاملې دایرې په بڼه ادامه مومي که څه هم د نورو شکلونو احساس هم شته دی .

زده کړه د ګشتالت له نظره :

د ګشتالت پوهان وایي هغه کې زده کړه د یوه کلي هڅیات په توګه مطرح کیږي نه د اجزاوو د تحلیل او ترکیب په توګه .

په دې کې شک نه شته چې د هرې مسئلې په څیړنه کې پخوانۍ نمونې او دا ډیرکو کشف او پیداکول شامل دي او زده کړه هغه بدلون دی چې د نمونو او با مانا کل په ځواب کې په لاس راغلی وي . د مثال په توګه کله چې زده کوونکی د یوې نوې مسالې سره مخامخ شي . نوی پخوانو طرحو او نمونو ته مراجعه کوي څو د مسالې په حل کې مرسته ورسره وشي .

(1) The low of good continuation.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په داسې زده کړه کې په کلي قاعده د قیاس(۱) په دول د زده کړې اساس او بنسټ گرځي او مطالب له هغه ځنه کسب او درک کیږي .

خو که نمونه یا بیلگ د زده کړې بنسټ وه یانې ادراک او زده کړه د جز ځنه کل ته رسیده او یا حاصلیده ، نو دې ته استقرائي(۲) طریقه وایي .

دگشتالت په شیوه او طریقه کې ، د زده کړې اساس او بنسټ ، ادراک بصیرت او د مسألې حل دی . په دې طریقه کې زیار ایستل کیږي چې مسالې ته دکل په توگه پاملرنه وشي ، اجزا او اړونده اړیکې یې وپیژني او نوموړې مسئله حل کړي . په دې لحاظ باید په زړورتیا وویل شي چې زده کړه دگشتالت له نظره ، ادراک ، بصیرت او د مسئلې حل سره تړلې ده .

د ادراک اهمیت په گشتالت کې :

ادراک یو له هغو موضوعاتو ځنه ده چې دگشتالت اروا پوهنې ځانگړې پاملرنه ورته کړې ده ، او عقیده لري چې زده کړه یې له درک ځنه نه حاصلیږي او ادراک هم هغه وخت تحقق پیدا کوي چې دا عوامل لکه : پاملرنه ، احساس پخوانۍ تجربه او د مانا زمینه ورته برابره کړي . کلي بڼه تل د اجزاو ځنه ترمخه درک کیږي . دکل د ادراک ځنه وروسته د اجزاوو درک او پیژندنه اسانه کیږي .

د دې اروا پوهانو په نظر ، ډیر خلک د هغو شیانو زده کړې سره مینه لري چې دوی ته مانا او مفهوم ولري . په تجربه ثابته شوې

(۱) Deduction (۲) Induction .

(c) ketabton.com: The Digital Library

ده چې په رندو سترګو او یا طوطي واره زده کړه نه یوازې داچې بریالیتوب نه لري ژر هیریږي. دګشتالت د ښوونځي په اروا پوه کاتونا" دخپرنو په ترڅ کې داسې نتیجه واخیسته چې زده کړې د پوهې او ادراک له مخې چټکه، انتقال او تطبیق یې په ورته موقعیتونو کې ډیره او د مطالبو بیا رایادول اسانه وي. او که مطالب طوطي وار زده شي، نارسا، بې مانا او ډیر وخت نیسي.

دبصیرت (بینش) نقش :

دګشتالت د ښوونځي د اروا پوهانو په عقیده په زده کړه کې بصیرت ډیر بنسټیز نقش او اهمیت په عهده لري. ځکه ددوی په خیال زده کړه د نویو بینشونو پیدا کول او یا زړو بینشونو تغییر او بدلون دی. بینش هغه وخت حاصلیږي چې شخص د خپلو موخو داهداف) ترسیدو لپاره نه یوازې نوې لارې د استفادې، د محیطي عواملو څخه، پیدا کړي، بلکه د خپلو بدني امکاناتو د کارولو لپاره هم نوې وضعه ولټوي. په واقعیت کې د ګشتالت په اروا پوهنه کې زده کړه، د نوي بینش او ملتنا پیدا کول دي چې بیا اکتسابي عمل شمیرل کیږي.

د سلوک او زده کړې اړیکې :

دګشتالت د اروا پوهانو په نظر هر ډول تغیر او بدلون په فرد او چاپیریال او یا دواړو ترمنځ اړیکو ته، سلوک ویل کیږي.

---

(1) katona.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دګشتالت له مخې په نفساني سلوک کې هدف او ذکاوت (هوښیاري) شامل دي، خو بدني حرکت سره اړیکي نه لري. په دې نظریه کې نفساني سلوک په مستقیم ډول ښکاره او مشهود نه دی بلکې یوا ستنباطي عمل دی. خوسلوکین دې برخه کې کاملاً متفاوت نظر لري. د دوی په نظر سلوک هر ډول عضلاتي محسوس فعالیت او دغدو ترشحات دي چې د بدن د غړو د حرکاتو په واسطه د اوښکو، خولو، لاړو او یا داسې نورو څرګند یږي. د تداعي له نظره زده کړه او د مشهوده سلوک بدلون یو بل سره تړلي دي. خو دګشتالت پلویان وایي: داسم نه دی چې ښکاره سلوک، زده کړې سره مترادف وګڼو د دوی په عقیده بدلون په بصیرت کې ډیر مهم دی، نو زده کړه د بصیرت بدلون دی. کورت لوین[1] الماني پوه، څیږونکی او دامریکا استوګن، د ساحوي معرفت نظریه[2] د محرک ـ ځواب او همداسې د تداعي ګرانو د نظریې په مقابل کې وړاندې کړه او د دوی په مخالفت کې را پورته شو. دې پوه د ساحوي معرفت نظریه دګشتالت د ښوونځي په چوکات کې په نسبتیز بنسټ مطرح کړه. نسبیت[3] یا نسبي اصل داڅرګندوي چې هیڅ شی په یوازې توب، داحساس او ادراک وړنه دی، مګر د نورو څیزونو په ارتباط او اړیکو پیژندل کیږي داعبارت دامانا لري چې هرشی رموز په ذهن کې، د تصویراو زمینې په حیث، له یوه خاص جهت او زاویې نه تشکل موي. په بایله کې نسبیت د فزیکي او عنیت له طریقه، بلکې په ادراکي او رواني لحاظ توصیفیږي.

---

(1) Kurt Lewin (2) Field or cognitive field theory.
(3) Relativism.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې ترتیب سره ژواني واقعیت عبارت له هغه ذهني طرحې او پیدا ښت څخه دی چې فرد یې له فیوشني څخه ، د حواسو په مرسته په لاس راوړی. خپله هغه شی او چاپیریال یې پېژني او د کارونو څخه یې ګټه اخلي

ساحوي نظریه پر دې فکر بنا شوې ده چې د انسان ټول رواني فعالیتونه په یوه ساحه یا میدان کې واقع کیږي او دا ټول عوامل یو له بل سره په متقابل ډول اړیکې لري. په دې نظریه کې زده کړه - هغه نسبي عملیه ده چې فرد په کې نوی بصیرت یا بینش کسبوي او یا دا چې په خپل پخواني بصیرت کې بدلون راولي.

په لنډه ډول ویلای شو چې بینش هغه احساس ، ادراک ، نسبت او پیوند دی چې ډېر وسیع مانا او مفهوم لري . د بینش رښتنی مفهوم هغه احساس او ادراک دی چې انسان ته د ژوند په شرایطو او موقعیتونو کې حاصلیږي.

په ټولیزه توګه ساحوي نظریه، د بصیرت وده او زده کړه او هغه بدلون ته وايي چې د ژوند د فضا په معرفتي جوړښت کې منځ ته راځي .

د فرد مجموعي بصیرت او بینش د ژوند د فضا معرفتي جوړښت جوړوي . معرفتي جوړښت د هغه پېدا ایښت او ادراک په مانا ده چې فرد یې له خپل رواني ، فزیکي او اجتماعي جنبو څخه حاصلوي په داسې چاپیریال کې خپله فرد او ټول هغه اړوند واقعیتونه چې په مفاهیمو اعتقاداتو او امیدونو پورې اړه لري ، شامل دي. نو ځکه د ژوند

د فضا، معرفتي جوړښت د ژبې د ودې، عواطفو، ټولنیزو اړیکو او سلوک په بڼه څرګندیږي.

د ژوند فضا:

د ژوند فضا[1] یوه کلي نمونه د هغو مرکزي عواملو ده چې په ځانګړې لحظه کې په سلوک اغېز اچوي او د فرد رواني نړۍ منځته راوړي. په کلي توګه خپله فرد او د هغه رواني چاپېریال په کې داخل دي، مطلب د رواني چاپېریال فزیکي او ټولنیز محیط دی. د ژوند فضا کې هم مادي او فزیکي شیان او هم نمادي[2] او عملي[3] (وظیفوي) روابط او اړیکې داخل دي. د ژوند په فضا کې نه یوازې هغه شیان چې په اوسني زمانه کې ادراک کیږي بلکې داسې مواد لکه حافظه، ژبه، هنر، افسانه، دین اټکل، او امید ونه شامل دي.

د رواني جهان مجموعه معمولاً د فرد د ژوند د فضا له ګډو فصلونو څخه تشکیل شوې ده. د دې رواني جهان کې ممکنه ده احکام او استعدادونه، شخصي معلومات او ګروهې، تیر او راتلونکې لرلید مجرد افکار او عیني شیان هم شامل دي.

لوین خپل اصلي فورم د ژوند فضا په هکله په دې ډول طرحه کوي:

$$B=f(P.E)$$

په دې فورمول کې B سلوک، f تابع، P رواني حالت او E رواني

---

(1) *Life space* (2) *Symbolic* (3) *functional*.

(c) ketabton.com: The Digital Library

محیط بنیي . د دې فورمول په اساس دژوند فضا له فرد او دهغه دخاص رواني حالت او چاپیریال څخه جوړېږي . د دې مانا دا ده چې دژوند فضا یو فعال او خوځند[1] کل (مجموعه) دی، چې د هرې برخې بدلون په نورو برخو هم اغیز کوي او هر بدلون ټولې وضعې پورې تړاو لري . په بل عبارت داسې یې کلیت دی چې د ژوند له مسئلې څخه یې ریښه اخیستې ده .

شخص او رواني محیط یې یو له بل څخه جلا او انحصاري حالت نه لري بلکې هر یو یې، دکل یعنې د رواني میدان یا د ژوند د فضا جز جوړوي .

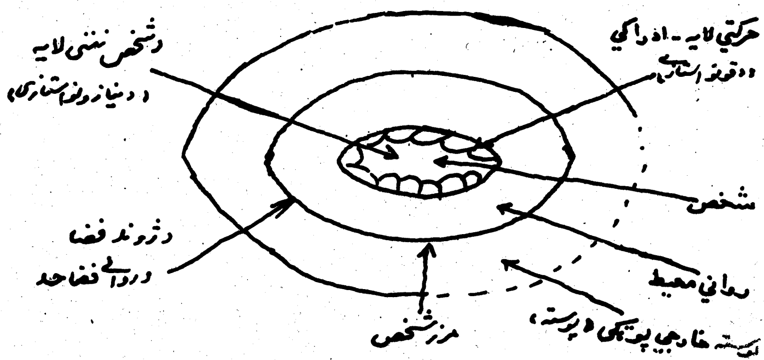

پورته جوړښت یو پوټکی د بهرنۍ پوستې[2] په نوم احاطه کړېده . د ژوند د فضا خارجي پوسته، هغه فزیکي او ټولنیز حالت د چاپیریال ته وایي چې فرد یې په هغه ځانګړې لحظه کې هیڅ ډول رواني حالت نه لري، خو د درک نهایې قوه (نیرو) ورسره وي .

(1). Dynamical .

(2) Foreign hull.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ټولنې فضا له یو شمېر منطقو، مکانونو، اشیاوو، کارونو او ډول ډول سلوکونو چې هر یو یې ځانګړی ارزښت لري جوړه شوېده.

دا منطقې نه د مادي له نظره بلکې له معنوي جهته توصیفیږي او داسې فعالیتونه لکه سوداګري، د دوستانو کتنه، ډول ډول سرګرمیګانې مسافرت او بېلابېلې پدیدې منځته راوړي. په دې توګه پورې مثبت ظرفیت او ورته ورنګې او بېزاره ونکې منطقې منفي ظرفیت لري.

شخص او د هغه چاپېریال چې یو وخت د ټولنې په فضا اغیز کوي د ماهیت او وظیفې په نسبت یو بل سره تړلې دي. فرد، چاپېریال او د ټولنې د فضا خارجي برخه ممکنه ده په لویه پیمانه سره شکل کې وښودل شي.

د ټولنې فضا په خاصه توګه یو رواني پدیده ده. ټولې رواني حادثې لکه عمل کول، فکر کول، زده کړه، خوب لیدل، هیله کول او داسې نور فعالیتونه دي چې له فرد او چاپېریال څخه نه جلا کیږي او د ټولنې له واقعیتونو سره کلک پیوند لري. لنډه دا چې د ټولنې فضا یوه فني اصطلاح ده چې د فرد ټولې وضعې لپاره وضع شوېده.

رواني چاپېریال

رواني چاپېریال هغه شی دی چې شخص د هغه له مادي او ټولنیز چاپېریال سره تړي. په دې اساس رواني چاپېریال هر امر او مانا او موقعیت دی چې له شخص څخه بهر او د هغه له کبله شخص کولای شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپل رواني حالتونو ته بدلون ورکړي.

فزيکي چاپيريال په کلي توګه مادي وسايلو او شرايطو ته وايي چې شخص يا شي په کې شامل دی. اما ټولنيز چاپيريال هغه اوضاع او حال دی چې د شخص اطراف او چاپيريال يې نيولی دی او په هغه کې نظر ونه او ګروي ديوې ټولنې يا يو ملت شامل دي. که څه هم فزيکي او ټولنيز چاپيريال ديو ګروپ د افرادو رواني محيط له پاره زمينه او شرايط برابروي خو بيا هم په ځانګړي توګه د ژوند هغه له رواني محيط سره بنکاره توپير لري. د بيلګې په توګه په يوه ټولګي کې د زده کوونکو فزيکي چاپيريال ظاهراً يو دول ښکاري. ولې د هريوه رواني چاپيريال له يو بل سره توپير لري. په دې معنا چې ممکنه ده يو تن زده کوونکی جسماً په صنف کې حاضر وي اما رواني حضور ونه لري. (پارسا، ۱۳۷۲ : ۳۳۲).

هرګز وجود حاضر غايب شنيده اي

من در ميان جمع و دلم جاى ديګراست.

"سعدى"

(c) ketabton.com: The Digital Library

اووم څپرکی

د رواني تحلیل ښوونځی

کله چې د عمل د اصالت ښوونځی په امریکا کې جوړ شو نو په اروپا کې د رواني تحلیل[1] تر عنوان لاندې ښوونځی رامنځته شو. که څه هم د دې ښوونځي بنسټ فروید کېښود، خو شارکو[2] او ژانه[3] فرانسوي پوهانو په خپلو څېړنو سره د دې ښوونځي په رشد او پراختیا کې ستره ونډه واخیسته. ادلر[4] او یونګ[5] په اول سر کې د فروید سره هم عقیده وو، خو وروسته تر یوه وخته یې د فروید سره د نظر توپیر پیدا شو، خو د دې ښوونځي د پراختیا په برخه کې یې ونډه درلوده.

فروید[6] (1856-1939) د رواني تحلیل د ښوونځي رهبر، طبیب اروا پوه، د اعصابو متخصص او په عین حال کې فیلسوف او انسان دوسته عالم په دې عقیده و چې هر څه چې د انسان په هکله ویل کېږي باید په علمي توګه وڅېړل شي. فروید د ارواپوهنې موضوع او طریقې ته بدلون ورکړ. ده په ارواپوهنه کې د احساس، ادراک، تفکر او ذکاوت پر ځای د ذهن د رواني جریانونو پر بحث وڅېړ وچې مبهم شعور، „ناخودآګاه ذهن" پورې مربوط وو، پیل وکړ. ده عقیده

(1) Psychoanalysis (2) Charcot (3) Janet.

(4) Adler (5) Jung (6) Freud.

(ċ) ketabton.com: The Digital Library

درلوده چې د داسې څېړنو او مطالعاتو لپاره ان ماېينتي طريقې يا لابراتواري کار او همداسې باطني مطالعه⁽¹⁾ مناسبه نه ده بايد بله طريقه وکارول شي.

فرويد عقيده درلوده چې بايد د ټولو رواني بې نظميو او تضادو منبع د شعور په ناخود آگاه برخه کې ولټول شي. د دې منبع د کشفولو لپاره هغه د «خوب د تحليل او د مريض د افکارو د تسلسل» له طريقې څخه استفاده کوله. فرويد د ناروغانو د علاج په ضمن کې داسې ناروغانو سره مخامخ شو چې د جنسي ناراحتيو د بحث په مکله او يا د هغو تجاربو په مکله چې د وی درلودې، شرميدل. د همدې اصل له مخې فرويد جنسي تمايلات چې په کلي توګه، ميل خوښي او لذت دی، د افرادو د کړو وړو محرک باله. فرويد دې ته پام ساته چې د جنسي تجاربو يا د ول، تذکره اسانه کار نه دی بايد ناروغانو سره مرسته وشي چې دا تجربې بيا په خاطر راوړي او له دې طريقه نظم او روحي ارامتيا مجدداً کسب کړي. د تيرو واقعاتو بيا رايادول او د ذهني يا شعور په اګاه يا ناپوهانه برخه کې وارول، د شخص د کړو وړو د کنترول او د اروايي بې نظميو د خلاصون لپاره، ديوه ښه وسيله ده.

فرويد به له وګړو سره مرسته کوله څو شاته وهل شوي تمايلات خاطراتو يا حافظې ته راولي، هغه زيار ايسته څو داسې فرصتونه برابر

(1) Introspection.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړي چې فرد په آزاده توګه څه چې په خپل ضمیر، وجدان او ذهن کې لري، بیان کړي او په دې ډول وکولای شي د ناراحتیو منبع او ریښه پیدا کړي. فروید په دمغو تجربو یا تمایلاتو چې شاته وهل شوي، د پیدا کولو لپاره وقایع د ماشومتوب تر دورې تعقیبوي، ځکه چې هغه په دې عقیده وو چې منشأ د ډیرو ناراحتیو چې شاته وهل شوي د ماشومتوب په دوره کې دي.

فروید په دې نظمیو د منبع د کشف لپاره، د خوبونو د تحلیل او تعبیر له طریقې څخه کار اخیست. هغه په دې باور وو چې په خوب کې شاته وهل شوي تمایلات په بله بڼه څرګندیږي. د فروید په نظر د جنسي وقایعو د مطالعې لپاره کولای شو چې له ټاکلو نښو او علایمو څخه استفاده وکړو، هغه به ځینې نښې د جنسي وقایعو وسیله بلله.

فروید عقیده درلوده چې جنسي غریزه لومړی خولې ته متوجه وي د خولې خوځول یا حرکت په کوچني کې د لذت سبب ګرځي. بیا وروسته دا تحریکات د بولو محل ته پام ګرځوي او ماشوم د بولو کولو څخه خوند اخلي، په تدریج سره جنسي غریزه اشیاو او اشخاصو ته پام ګرځوي په کوم وخت کې ماشوم د پلار او مور له مینې خوند پورته کوي.

لکه چې وویل شو فروید عقیده لري چې د ذهن ناخبره برخه د انسان په ژوند کې کارنده ونډه لري. د هغه په عقیده د ذهن ناخبره برخه موږ د بهرنۍ نړۍ سره مخ په مخ کوي او تر یوې اندازې موږ پر ځیله وضعه خبروي. خو ډیر قوي عوامل د ذهن یا شعور په ناخودآګاه برخه کې دي چې په کړو وړو او افکارو پورې واکمني لري.

له دې کبله د سلوک د پوهیدلو پاره باید د دې عواملو، کشف ته ځانګړې پاملرنه وشي . دا عوامل د ځینو تمایلاتو د شاته ولاړو له کبله، د شخصیت په نا اګاه برخه کې فعالیت کوي او د ډېر و غیر عادي سلوکونو، منشأ او منبع ده د شاته ولاړو د توضیح لپاره با د انسان د شخصیت جوړښت د فروید له نظره مطالعه شي. احمد اردوباري د : ۹۱-۹۶.

د دې بحث پایله دا ده چې د رواناکاوي اساسي عمل دا دی چې د نا روغ کې امکان د خود آګاهۍ له ناخودآګاهۍ څخه منځته راوړي.

ځکه چې نهایي علت د ټولو ناحوالو په تزلزل د شخصیت کې دی چې له ناخودآګاهۍ څخه سرچینه اخلي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اتم څپرکی

د اروا پوهنې دریم قوت

د دې اروا پوهنې بنسټ ایښودونکي هر یو کارل راجرز[1]، ماسلو[2]، رالومې[3]
الپورټ[4] او نور دي چې ټولو ډول ډول څیړنو و توانیدل چې د دې نوې
پدیدې لاره چې د اروا پوهنې دریم قوت[5] نومیږي اواره کړي.

هیومنیزم: (د انسان مینه یا بشر دوستي)

هیومنیزم[6]، د انسان مینه یا بشر دوستي ډیر اوږد تاریخ لري
چې لرغونې زمانې ته ور رسیږي. خوځون اوان یې په شلمه پیړۍ کې
د ژان پل سارتر[7] له خوا تر هر وخت څه انګازې وکړې. هغه څه چې په دې
برخه کې د دې فیلسوف ته ارزښت لري: د موجودیت یا هستۍ[8] پېژندنه ده.
په دې فلسفي نظریه کې فرد ازاد دی چې خپله خپل موجودیت او د ژوند
لاره او طریقه وټاکي. سارتر د ګشتالت د ښوونځي هغه پدیده[9] چې د کل پر

(1) Rogers, C.R. (2) Maslow, A.H (3) May. Rolla

(4) Alport. (5) Third Force (6) Humanism.

(7) Sartre. Jean. paul. (8) Existentialism.

(9) Phenomenological.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځا استوار وي په اروا پوهنه کې معنی او اهمیت ورکوي. د هغه په عقیده حیات کل هغه وخت درک کیږي چې فرد ازادانه، د میل او اختیار له مخې دیوې واحدې، مجموعې په شکل، د چاپیریال په ارتباط عمل وکړي. د سارتر دا بیان ډیر مشهور دی چې وایي «زه د خپل ځان انتخاب یم» پوره عبارت د هغه، مقصد په دې هکله څرگندوي. داکلیت هم دازادۍ مسوولیت، واقعیت او قدرت التزام لري.

البورت ډیر معروف اروا پوه هم په دې عقیده دی چې «هستي» یا د «وجود اصالت» دانسان دڅو ند شرایطو ته مانا او ژورتیا ورکوي او د لومړي ځل لپاره د «بشري اروا پوهنې» د پرمختگ لپاره لاره پرانیزي

بشري اروا پوهنه:

بشري اروا پوهنې د «موجودیت فلسفې» ته په پاملرنې سره د ډیرې څیړنې سرته رسولي او له سلوکیانو سره یې د مخالف دریځ غوره کړ. د دوی په عقیده «د مشهود سلوک طریقه نشي کولای د انسان سلوک د لابراتواري حیوان د سلوک په اساس توصیف کړو».

په واقعیت کې هماغسې چې جان دیوي د شلمې پیړۍ په پیل کې د سنت پرستانو پرضد قیام وکړ او د هغه زمان د زده کړې نظام یې تر انتقاد لاندې و نیو او هغه یې ناتوان، څنډموثر او صرف نمایشي و نبود، د شلمې پیړۍ د دوهمې نیما یې بشر دوستانو هم د سلوکي پوهنځي د پلویانو په مقابل کې را پورته شول. او اعلام یې کړه چې د دوی طریقې بشري ټولنه بې روحه او بې محتوا کوي،

او لا ممکنه ده چې د ډېرو نړیوالو جګړو موجبات برابر کړي او بشري تمدن تباه کړي. او همداسې دا هم په ګوته کړه چې روانې سلوک ته پاملرنه، د انسان د طبیعي علومو د اصولو او اړیکو تابع ګرځوي. او دا بېګانه تیرګه او تجاوز، د ټولو افعالو انسان په انګېزو او طبیعت د او پایله یې پرته د انسان څخه لرې تعبیر بل څه نه دي. نو ځکه د سلوکي طریقو کارول د انسان په مکله، نارسا، نامناسب، خام او سطحي دي. د تجربي علومو طریقه یوازې د سلوک مخه محسوس اړخ — مطالعه او څېړي، خو د متفاوتو شخصیتونو، پیچلې اړیکې او ټولنیز نه شي مشخصولی.

بشري او روانپوهان تجربي څېړنو سره مخالف نه دي، خو داسې علم او پوهه غواړي چې انسان په صورت کل سره مطالعه کړي، او وکولای شي په اطمینان پوره او نوي او جامع طریقه انساني واقعات روښانه کړي.

په نفساني او رواني نظر هم لازمه ده چې د ورځي حوادثو او پېښو ته لکه تجربې، احساس او ادراک، مانا او د انسان خُلق او خوی ته هم پاملرنه وکړي. د داسې مسئلو څېړنه نوي فن او طریقې ته اړه لري چې د طبیعي علومو په ضابطه کې وجود نلري د دې بیانو څخه دا پایله لاس ته راځي چې:

په بشري او روانپوهنه کې اصلي ټکي دادي چې هر ماشوم ذاتاً عاقل او واقع بین دی. که د غښتانو له مداخلې پرته مخه ازاد او

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

خود مختاره پرېښودل شي خپل ظرفیت سره سم پرمختګ وکړي. په دې مانا چې فرد هغه څه چې باید زده کړي د ېر مسوولیت یې په خپله غاړه اخلي. نو باید ازاد او په خپله رهبر وي.

بشري اړوا پوهنه افزېښنده ګي، هنر دوستي او خپلو ځانګړتیاوو، ته خاصه پاملرنه کوي. که د زده کړې په نظام کې داسې مناسب شرایط برابر شي او زده کړه په خپله خوښه او رهبرۍ سرته ورسېږي او د زده کړې چاپېریال بې له وېرې او ترهې څخه ایجاد شي، سالمه او روغه فضا رامنځته شي او فرد د ژوند له حقایقو سره اشنا او مطابقت پیدا کړي، په ازښتناکه علمي ازمایښتونو او تجربو لاس پورې کړي. ډېرې همدا طریقې دي چې دافرادو لپاره که ښې ونګې وي که زده کړې ونکي مدیر وي یا مسوول د ژوند او تجربې له کبله د پرمختګ او لوړتیا لپاره بهترینه زمینه او فرصت برابروي.

د بشري اړوا پوهنې له نظره د پوه پر مختللي اموزشي نظام نهایي موخه دا ده چې ازموېلي او پوهاڼ، ګټونکي افراد وروزل شي او روزنه ورکړي. دا هدف په لاس نه راځي ترڅو چې په موجوده تربیتي او روزنیزو طریقو کې بدلون را نه وستل شي. ځکه چې د اموزشي نظام هدف له وړکتون څخه تر عالي تحصیلاتو پورې باید د بدلون په خوځند طبیعت، پر تحول او بدلون، نه سنتي سکون او تحجر استوار وي. په دې نظام کې باید داسې

(c) ketabton.com: The Digital Library

داسې فضا را منځته شي چې د فرد په پر مختګ او وده تمامه شي. نوښت او ابتکار دویړې موجبات برابر نه کړي. بلکې د هغه له ابتکاري توان او استعداد سره مرسته وکړي.

نو ځکه پوازې اساسي او صحیح بدلون د ښوونې او روزنې په نظام کې کولای شي چې د نني فرهنګ غوښتنې او اړتیا وې پوره کړي.

او س نو که غواړو بقا او دوام سره مینه لرو باید د ښوونې او روزنې هدف د زده کړې تغییر او بدلون ته معطوف کړو. د دې موخې په وسیله یې تربیه شوی انسان زده کوي چې څنګه زده کړه "۱" وکړي. او دا هم ورته ثابتیږي، چې هر ډول معلومات سره څینې اشتباه ګانې هم تړلې وي. څو کمال دا دی چې تیروتنې کمې شي.

په واقعیت کې څیړنې او د نویو معلوماتو را ټولول دوامداره لاره ده، چې د زده کړې او زده کوونکو د وضعې بهترېدو او ښه والي تضمینوي.

(۱) Learn how to learn.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخځونه

اتوکلاین برگ ، روان شناسي اجتماعي (مترجم : علي کاردان) ، شرکت نشر اندیشه ، با همکاري موسسه انتشارات فرانکلین ، 1957 ، ایران .
ارا سته ،

احسان طبري ، بنیاد اموزش انقلابي ، ۱۳۵۰ .
پارسا ، محمد ، روان شناسي یادگیري بر بنیاد نظریه ها ، موسسه انتشارات ، چاپ رودکي ، ایران ، ۱۳۷۲ .
شعاري نژاد ، علی اکبر ، روان شناسي عمومي .
سیاسي ، علي اکبر ، مباني فلسفي ، وزارت اموزش وپرورش ، شرکت سهامي طبع ونشر کتب درسي ، ایران ، ۱۳۴۵ .
ردوث ، مکتب های روان شناسي (ترجمه : رضا بهرامي) ، ۱۳۴۸ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

انګلیسي اخځلیکونه:

(1) James. w. The Principles of psychology 1990. N.y : Holt.

(2) Hilgard. E.R. and Brown. G.H. Theories of learning. (3 rd). New york. Appleton century. Croft. 1966.

(3) lewin. kurt. principles of Topological Psychology. Newyork. MC Graw Hill. 1936.

(4) Rogers. clark R. Freedom to learn columbus, ohio. charles E. Merll Publishing Co. 1969.

(5) Rogers. clark. R. Freedom to learn. columbus. ohio.

(6) Skinner. B.F. Science and Human. Behavior. 1953.

(7) woodworth. R. S.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ختیځ د بیا رغونې اداره (کور)

Khatiz Organization for Rehabilitation (KOR)

د ختیځ د بیا رغونې ادارې (کور) د خپرونو څانګې تر اوسه خپاره کړي دي:

۱. د سند باد پېښې، د ماشومانو لپاره په زړه پورې مصورې کیسې
۲. د طرابلس زمریان ، د لیبیا په مظلوم ولس د ایټالیایي یرغلګرو د ظلم انځورونکې قصه
۳. ولسي ملغلرې، د پښتو متلونو او ولسي قصو مجموعه
۴. لنډۍ، د ۴۰۰۰ په شاوخوا کې لنډۍ، راټولونکی سیداګل غریبیار
۵. د خوب نړۍ، خوب د ساپوهنې له نظره
۶. د سینې ناروغي او توبرکلوز، د طب د زده کوونکو او ډاکترانو لپاره طبي کتاب
۷. تشخیصي راډیولوژي، د طب د زده کوونکو او ډاکترانو لپاره طبي کتاب
۸. جراحی اعصاب (جلد اول)، کتاب طبي برای محصلین طب و دکتوران جراح
۹. رهنمای عملي کاربرد دواها، کتاب رهنما برای نسخه نویسي درست ادویهٔ اساسي
۱۰. د کمپیوټر اساسات، وینډوز او کمپیوټري محاوره د کمپیوټر په اړه بشپړ معلومات
۱۱. The Ethenic Composition of Afghanistan
۱۲. اوښکې د ښو په سر، د ډاکټر محمد یونس مروت شعري ټولګه
۱۳. رهنمای عملی طبابت اطفال
۱۴. د جزا قانون شرحه، لومړی کتاب، د کلیم الله ملکزي لیکنه او څېړنه
۱۵. د درملو د استعمال عملی لارښود، ډاکټر مالتې وان بلومردر
۱۶. د اپینو لار، تاریخي قصه، استاد عبدالغفور برېښنا
۱۷. د اروا پوهنې ښوونځي، د کابل پوهنتون د ښوونې او روزنې د پوهنځي درسي کتاب

چاپ ته چمتو:

نغورې او نغوتې (ولس نامه)، لطیف جان بابي

د خپلو کتابونو د تصحیح، ټایپ، ډیزاین او چاپ له پاره زمونږ سره په دې پته په تماس کې شئ:

Dr. M. Farid Bazger
G.P.O. Box 607, Peshawar, Pakistan
Tel. +92-91-841280, 845637, 45504 یا 844202 Fax. +92-91-841089
E-mail Dr Farid Bazger: ora.peshawar@altavista.net

او یا د دعوت د خپرونې له لارې: C/O M.Tariq Bazger

P.O.Box 289, 2001 Lillestrom, Norway
Phone: 63875971
Fax: 63875971
E.mail: bazger@c2i.net, Website:http:/home.c2i.net/dawat

(c) ketabton.com: The Digital Library

ARIC
B
6.40
HAK
8865
cop - 2

Ministry of Higher Education
Kabul University
Faculty of Education

Schools of Psychology

Prof. Gul Rahman Hakeem

Published by: Khatiz Organization for Rehabilitation(KOR)

Get More e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library